

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KIRÂAT VE
TECVÎD İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa CAN

BURSA 2018

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KIRÂAT VE
TECVÎD İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa CAN

Danışman:

Prof. Dr. Remzi KAYA

BURSA 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda, 701223026 numaralı Mustafa Can'ın hazırladığı "Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı,24.09.2018...günü ..11.00-1200...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

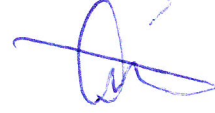

Prof. Dr. Remzi Kaya

Uludağ Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

Üye

Prof. Dr. Celil Kiraz

Uludağ Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Kurt

Afyon Kocatepe Üniversitesi/ İslami İlimler Fakültesi

Üye

Üye

04/09/2018

ÖZGÜNLÜK RAPORU
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:

Tez Başlığı / Konusu: "Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 174 sayfalık kısmına ilişkin 06.08.2018 tarihinde *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %15 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

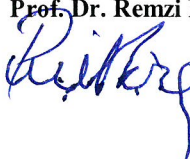
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim. Bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Mustafa CAN
Öğrenci No: 701223026
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tefsir
Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

04.09.2018

Danışman
24.09.2018
Prof. Dr. Remzi Kaya

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmîne Dair Yazma Eserler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

04.09.2018

Adı Soyadı: Mustafa CAN
Öğrenci No: 701223026
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tefsir
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar : Mustafa CAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir Bilim Dalı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xv + 180
Mezuniyet Tarihi :/..../20....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Remzi KAYA

BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KIRÂAT VE TECVÎD İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki kırâat ve tecvîd ile ilgili eserleri konu edinen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kütüphanedeki kırâat ve tecvîd yazmaları müellifleri ve eserleri ile birlikte tanıtılmıştır. Müellifler vefat tarihi en eski olandan başlamak suretiyle, biyografik açıdan kısaca incelenmiş, müelliflerin alanla ilgili diğer eserleri zikredilmiştir. Devamında müellifin kütüphanedeki eseri veya eserleri içerik ve yöntem bakımından incelenerek matbularının olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca eserin yurtiçinde bulunan diğer yazma nüshaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde henüz basılmamış yazma eserler içinden çeşitli özellikleri dikkate alınarak seçilen beş eser detaylı olarak tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde ise eserler, özellikleri, muhtevaları ve müellifleri açısından değerlendirilerek, türlerine göre tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tecvîd, Yazma Eser, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

ABSTRACT

Author : Mustafa CAN
University : Uludağ University
Main Department : Basic Islamic Sciences
Department : Tafsir
Type of Thesis : Master Thesis
Page Number : xv + 180 pp.
Date of Graduation :...../...../20....
Supervisor : Prof. Dr. Remzi KAYA

MANUSCRIPT WORKS ON QIRA'AT AND TAJWID EXISTING IN THE LIBRARY OF BURSA INEBEY

This study which investigates the works regarding Qira'at and Tajwid in Bursa Inebey Manuscript Library comprises of three chapters.

The first chapter introduces the works that exists in the library regarding Qira'at and Tajwid manuscripts and their authors. The chapter studies the authors biographically in a chronological order based on their date of death and mentions their works related to the field. Afterwards it studies the authors' works in terms of content and methodology. It also investigates whether the printed version of the works exist or not. In addition, it determines the other copies of manuscript existing in the country.

The second chapter introduces five works from unprinted manuscripts which selected based on their different characteristics.

The third chapter analyses the works in terms of their characteristics, contents and authors. It also classifies the works in terms of their genre.

Key Words: Qira'at, Tajwid, Manuscript, Bursa Inebey Manuscript Library.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET.....	V
ABSTRACT	Vi
İÇİNDEKİLER	Vii
KISALTMALAR	XV
ÖNSÖZ.....	Xvi

GİRİŞ

I. TEZİN AMACI VE METODU.....	1
II. BURSA İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ.....	2
III. KİRÂAT İLMİ VE TARİHİ	6
A. KİRÂAT İLMİNİN TANIMI VE KONUSU	6
B. KİRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU	6
C. KİRÂAT İLMİNİN GELİŞMESİ	7
D. SENETLERİ AÇISINDAN KİRÂAT ÇEŞİTLERİ.....	8
1. Sahih Kirâatler.....	9
a. Mütevâtir Kirâat.....	9
b. Meşhûr Kirâat	9
2. Şâzz Kirâatler	9
a. Âhad Kirâat	9
b. Müdrec Kirâat.....	9
c. Mevzû Kirâat	10
IV. TECVÎD İLMİ VE TARİHİ.....	10
A. TECVÎD İLMİNİN TANIMI VE KONUSU	10
B. TECVÎD İLMİNİN TARİHİ SEYRİ.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVÎD ESERLERİ

I. MÜELLİFİ BELLİ OLAN ESERLER	12
A. Vefat Tarihi Bilinen Müelliflerin Eserleri.....	12
1. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045).....	12
a. Hayatı	12
b. Eserleri.....	13
er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve	13
2. Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî (ö. 444/1053).....	14
a. Hayatı	14
b. Eserleri.....	15
et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a.....	15
3. Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî (ö. 455/1062)	16
a. Hayatı	16
b. Eserleri.....	17
el-Unvân fi'l-Kirâati's-Seb'a	17
4. Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156).....	18
a. Hayatı	18
b. Eserleri.....	19
el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Bevâhir	19
5. Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî (ö. 572/1176)	20
a. Hayatı	20
b. Eserleri.....	20
el-Hılâfiyât fi'l-İlmi'l-Kirâat	20
6. Ebû Muhammed (Ebu'l-Kâsim) Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî er-Ruaynî (ö. 590/1194).....	21
a. Hayatı	21
b. Eserleri.....	22

Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtıbiyye).....	22
Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsid.....	24
7. Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219)	25
a. Hayatı	25
b. Eserleri.....	26
et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân.....	26
8. Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)	27
a. Hayatı	27
b. Eserleri.....	28
el-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akile	28
Hidâyetü'l-Mürtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb	29
Umdetü'l-Müffid ve Uddetü'l-Mücîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd	29
9. Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le el-Mevsîfî (ö. 656/1258)	30
a. Hayatı	30
b. Eserleri.....	31
Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hırzî'l-Emânî.....	31
10. Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258)	32
a. Hayatı	32
b. Eserleri.....	32
El-Leâlü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde.....	33
11. İzzüddîn Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'inî (ö. 661/1263)	33
a. Hayatı	33
b. Eserleri.....	34
Dürretü'l-Kârî.....	34
12. Ebu'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267)	35
a. Hayatı	35
b. Eserleri.....	36
İbrâzü'l-Meânî min Hırzî'l-Emânî fî'l-Kırâati's-Seb'a	36
13. Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö. 732/1332).....	37
a. Hayatı	37
b. Eserleri.....	38
Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hırzî'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî.....	38
Cemîletü Erbâbi'l-Merâsid fî Şerhi Akîletü Etrâbi'l-Kasâid	39
14. Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344).....	40
a. Hayatı	40
b. Eserleri.....	40
İkdü'l-Leâli fî'l-Kırâati's-Seb'î'l-Avâli.....	41
15. Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354).....	42
a. Hayatı	42
b. Eserleri.....	42
Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz	42
16. Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399).....	43
a. Hayatı	43
b. Eserleri.....	44
Sirâcü'l-Kârî'l-Mübtedî ve Tezkârü'l-Mukrî'l-Müntehî	44
Kurretü'l-Ayn fî'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzayn.....	45
Tuhfetü'l-Enâm fî'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm	46
el-Kasîdetü'l-Aleviyye fî'l-Kırâati's-Seb'î'l-Merviyye	47
el-Emâlî'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye	47
17. Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)	48
a. Hayatı	48

b. Eserleri.....	51
en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr	51
Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr	52
ed-Dürretü'l-Mûdiyye fi Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye.....	53
Tahbîrüt-Teyisîr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere	54
et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd.....	55
Mukaddimetü'l-Cezerî.....	56
Tuhfetü'l-İhvân fi'l-Hulfi Beyne's-Şâtıbiyye ve'l-Unvân	57
18. Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî (ö. 839/1436)	58
a. Hayatı	58
b. Eserleri.....	58
ed-Dürre fi Beyân Kırâat es-Selâse	58
19. Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî el-Halebî (ö. 849/1445)	59
a. Hayatı	59
b. Eserleri.....	60
Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz	60
20. Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)	61
a. Hayatı	61
b. Eserleri.....	61
el-Havâşü'l-Müfehime fi Şerhi'l-Mukaddime.....	62
Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr	62
21. Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî (ö. 870/1466)	63
a. Hayatı	63
b. Eserleri.....	63
et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime.....	63
22. Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488).....	64
a. Hayatı	64
b. Eserleri.....	65
Keşfü'l-Esrâr 'an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr.....	65
el-Abkarî fi Havâşî'l-Ca'berî.....	66
Şerh-u Bâbü'l-İşrîn min Şerhi'l- Ca'berî li'l-Hemzât.....	67
23. Molla Abdurrahman Karabâşi (ö. 904/1498)	68
a. Hayatı	68
b. Eserleri.....	68
Tevcîd-i Karabaş.....	68
24. Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkad el-Ezherî (ö. 905/1499).....	69
a. Hayatı	69
b. Eserleri.....	69
el-Havâşî'l-Ezheriyye fi Halli Elfâzi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye	69
25. Ebû Yahyâ Zekerîyâ b. Muhammed el-Ensârî (ö. 926/1520)	70
a. Hayatı	70
b. Eserleri.....	71
ed-Dekâ'iku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime.....	71
26. Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521).....	72
a. Hayatı	72
b. Eserleri.....	72
Şerh-i Tetimmetü'l-Hirz min Kurrâi Eimmeti'l-Kenz.....	72
27. Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531).....	73
a. Hayatı	73
b. Eserleri.....	73
el-Mükerrer fi mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a	74
el-Büdürü'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire	75
28. Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555)	75
a. Hayatı	75
b. Eserleri.....	76

El-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza	76
29. Taşköprülüzâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561)	76
a. Hayatı	76
b. Eserleri	77
Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî	77
30. Ebû Abdillâh Radiyyüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî (ö. 971/1563)	78
a. Hayatı	78
b. Eserleri	78
el-Fevâidü's-Sirriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	78
31. Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Hanefî el-Birgivî (ö. 981/1573)	79
a. Hayatı	79
b. Eserleri	79
ed-Dürrü'l-Yetîm	79
32. Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)	80
a. Hayatı	80
b. Eserleri	81
Cevâhirü'l-İkyân fi Şerhi Umdeti'l-İrfân	81
Rusûhu'l-Lisân fi Hurûfi'l-Kur'ân	81
Vesîletü'l-İtkân fi Şerhi Rusûhi'l-Lisân	82
33. Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1592)	82
a. Hayatı	82
b. Eserleri	83
İzhârü'l-Meâni fi Şerhi Hirzi'l-Emânî	83
34. Seyyîd Ömer b. el-Hacc Askerî el-Hamevî (ö. 1008/1599)	84
a. Hayatı	84
b. Eserleri	84
Mukaddime fi 'İlmi't-Tecvîd	84
35. Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)	84
a. Hayatı	84
b. Eserleri	85
el-Minehu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	85
36. Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (ö. 1041/1631)	85
a. Hayatı	85
b. Eserleri	86
Şerhu Dürri'l-Yetîm	86
37. Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1050/1640)	87
a. Hayatı	87
b. Eserleri	87
el-Cevâhirü'l-Mukellele limen Râme't-Turuka'l-Mükemmele	87
Dürrü'n-Neşr fi'l-Kirâati İbn Kesîr	88
38. Ebû'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürübülâlî el-Vefâî el-Misrî (ö. 1069/1659)	89
a. Hayatı	89
b. Eserleri	89
en-Nefehâtü'l-Kudsîyye fi Kirâati'l-Kur'ân ve Kitâbetihî bi'l-Fârisiyye	90
39. Muhammed b. İsmail el-İzmirî (ö. 1102/1690)	90
a. Hayatı	90
b. Eserleri	90
Risâle Mürşidâd ilâ Hâlis en-Nutki bi'd-Dâd	91
40. Şeyh Süleyman İslâmbûlî (ö. 1134/1721)	91
a. Hayatı	91
b. Eserleri	91
41. Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732)	92
a. Hayatı	92
b. Eserleri	93

Cühdü'l-Mukîll	93
Beyânü Cühdü'l-Mukîll.....	93
Risâle fî Mehârici'l-Hurûf	94
42. Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî (ö. 1154/1741)	94
a. Hayatı	94
b. Eserleri.....	95
Muhtasarü'n-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr.....	95
43. Abdullah bin Muhammed Yûsufefendizâde (ö. 1167/1754)	96
a. Hayatı	96
b. Eserleri.....	96
44. Ebû Saïd el-Hâdimî (ö. 1176/1762)	98
a. Hayatı	98
b. Eserleri.....	98
Risâletü Tertîlî'l-Kur'ân	99
45. Hamîd b. Abdulfettâh el-Pâluvî (ö. 1192/1778).....	99
a. Hayatı	99
b. Eserleri.....	100
Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân	100
46. Hacı Emirzâde Alim Mehmed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî (ö. 1204/1790).....	101
a. Hayatı	101
b. Eserleri.....	102
Risale fi Kirâat-ı Ayete'l-Kürsî fi Edbârî's-Salâti'l-Mektûbe.....	102
B. Vefat Tarihi Bilinmeyen Müelliflerin Eserleri.....	103
47. Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî	103
a. Hayatı	103
b. Eserleri.....	103
Keşfü'l-Meâni min Hırzî'l-Emâni	103
48. Musa Fakîh.....	104
a. Hayatı	104
b. Eserleri.....	104
Kavâid-i Küllî	104
49. Şa'ban Efendi	105
a. Hayatı	105
b. Eserleri.....	105
Kavâid-i Tecvîd (Tecvîdü'l-Kur'ân).....	106
50. Muhammed el-Hacîn	107
a. Hayatı	107
b. Eserleri.....	107
Âletî.....	107
51. Muhammed b. Ali b. Musa	108
a. Hayatı	108
b. Eserleri.....	108
Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevîd el-Lebîb.....	108
52. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed	109
a. Hayatı	109
b. Eserleri.....	109
Câmiu'l-Kelâm fî Resmi Mushafi'l-İmâm	109
53. İbrahim b. Muhammed el-İmâdî.....	109
a. Hayatı	109
b. Eserleri.....	110
Tevezühü's-Şâtibiye	110
54. Behlûl.....	110
a. Hayatı	110
b. Eserleri.....	110
Tebşira fi Bahsi't-Tecvîd	110

55. Alâaddîn er-Rûmî.....	111
a. Hayatı.....	111
b. Eserleri.....	111
el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân.....	111
56. Şeyh Ahmed Antalyavî.....	112
a. Hayatı.....	112
b. Eserleri.....	112
Tecvîd.....	113
57. Şâtîrzâde Muhammed b. Yahya el-Mar'âşî.....	113
a. Hayatı.....	113
b. Eserleri.....	114
Enfa'nî.....	114
II. MÜELLİFİ BELLİ OLMAYAN ESERLER	114
1. Akiletü'l-Bahr fî Ulûmî'r-Resm	114
2. Kavâid-i Kur'ân.....	115
3. Kavâid-ü Kur'ânî'l-Azîm.....	115
4. Kavâid-ü Kur'ânî'l-Azîmu's-Şân Sahîh Muhtasâr	115
5. Kitâbü't-Tayfur.....	116
6. Kitâbü't-Tecvîd fi Kelâmî'l-Mecîd.....	117
7. Kitâbu Vakf-ı Hamza.....	117
8. Kitâb fi Beyânî'l-Vakf.....	118
9. Manzûme fi Resm-i Mushâf-ı Osman	118
10. Manzûme fi't-Tecvîdî'l-Fâtîha	118
11. Mefhûm-u Tecvîd ale'l-icmâl	118
12. Riâyetü't-Tecvîd	118
13. Risale fî Beyân Mevâzi'l-Kur'ân elletî Tûcibu'l-Küfr 'inde Vakfihâ	119
14. Risâle fî Beyânı Ta'dâd Vakfî'l-Küfri fî Cem'î mâ fi'l-Kur'ân.....	119
15. Risâle fî Beyânı Vakfî'l-Küfr	119
16. Risâle-i Kavâid fi'l-Kırâat.....	119
17. Risâle-i Kırâat	120
18. Risâlât-ı Kırâat	120
19. Risâletü fi'l Kırâat	120
20. Risâle fi'l-Kırâat.....	120
21. Risâle-i Tecvîd	121
22. Risâle-i Tecvîd	121
23. Risâle fi't-Tecvîd	121
24. Risâletü fî Kırâatî'l-Kur'ân bi't-Tecvîd.....	121
25. Risaletü't-Tekbirât	121
26. Risâle-i Müfredât	122
27. Sualli ve Cevâblı Tecvîd	122
28. Tafarrud el-Âsım fi'l-Kırâat.....	122
29. et-Tecvîd	122
30. Tecrîdü'l-Beyân fî Tecvîdî'l-Kur'ân	123
31. Tecvîdü'l Kur'ân-ı Kerim	123
32. Tercüme-i Mukaddimetü'l-Cezeriye	123
33. Tercüme-i Cezerî.....	123
34. Şerh-i Mukaddimetü'l-Cezerî.....	124

İKİNCİ BÖLÜM

MATBULARI BULUNMAYAN YAZMA ESERLERİN AYRINTILI TANITIMI

I. MENSÛR ESERLER	125
A. El-Keşf 'an Ahkâmî'l-Hemze fi'l-Vakfî'l-Hişâm ve Hamza.....	125
1. Eserin Müellifi.....	125
2. Eserin Fiziki Özellikleri.....	125
3. Eserin Başı.....	126

4. Eserin Tanıtımı	126
5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı	128
B. et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime	129
1. Eserin Müellifi	129
2. Eserin Fiziki Özellikleri	129
3. Eserin Başı	129
4. Eserin Tanıtımı	130
5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı	133
C. Keşfü'l-Meâni min Hırzî'l-Emâni	133
1. Eserin Müellifi	133
2. Eserin Fizikî Özellikleri	134
3. Eseri Başı	134
4. Eserin Tanıtımı	134
5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı	137
II. MANZÛM ESERLER.....	137
A. Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân	137
1. Eserin Müellifi	137
2. Eserin Fiziki Özellikleri	137
3. Eserin Başı	138
4. Eserin Tanıtımı	138
5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı	140
B. ed-Dürre fi Beyân Kırâat es-Selâse	141
1. Eserin Müellifi	141
2. Eserin Fizikî Özellikleri	141
3. Eserin Başı	141
4. Eserin Tanıtımı	142
5. Serin Sonu/Ferağ Kaydı	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDEKİ KIRÂAT VE TECVÎD KİTAPLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

I. ESERLERİN TÜRLERİNE GÖRE TASNİFİ VE DEĞERLENDİRMESİ.....	144
A. Metin Türündeki Eserler	144
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	144
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	146
3. Değerlendirme	147
B. Şerh Türündeki Eserler	149
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	149
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	150
3. Değerlendirme	151
C. Haşiye Türündeki Eserler	152
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	152
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	152
3. Değerlendirme	152
D. Muhtasar Türündeki Eserler	153
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	153
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	153
3. Değerlendirme	153
E. Risale Türündeki Eserler	154
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	154
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	154
3. Değerlendirme	156
F. Tekmile/Tetimme Türündeki Eserler	157
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler	157
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler	157

3. Değerlendirme.....	157
II. ESERLERİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ VE DEĞERLENDİRMESİ	158
A. Bir veya Birkaç Kırâatten Bahseden Kitaplar.....	158
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	158
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	158
3. Değerlendirme.....	159
B. Yedi Kiraattan Bahseden Kitaplar	160
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	160
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	161
3. Değerlendirme.....	161
C. On Kiraattan Bahseden Kitaplar.....	162
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	162
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	163
3. Değerlendirme.....	164
D. Şâz Kiraatlardan Bahseden Kitaplar	165
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	165
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	165
3. Değerlendirme.....	165
E. Müstakil Kırâat Konularından Bahseden Kitaplar	166
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	166
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	166
3. Değerlendirme.....	167
F. Tecvîd Kitapları	167
1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler.....	167
2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler.....	168
3. Değerlendirme.....	170
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	173

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: bin/ibni
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
GE	: Genel
HC	: Hüseyin Çelebi
HO	: Haraçcioğlu
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İYEK	: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi
Ktp.	: Kütüphanesi
KR	: Kurşunlu
nşr.	: Neşreden
nr.	: numara
OR	:Orhan
ö.	: ölüm tarihi
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
t.y.	: Tarih yok
UC	: Ulucami
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
YEK	: Yazma Eser Kütüphanesi

ÖNSÖZ

Tarihî seyir içinde insanoğlunun edindiği ilmî birikimin aktarımında en güvenilir kaynaklardan birisi hiç şüphesiz yazılı kaynaklardır. Bu kaynakların en başında el yazması kitaplar gelmektedir. Yazma eserlerin gün yüzüne çıkmasına vesile olan çalışmalar, İslam kültür ve medeniyetinin zenginliğini ve ilmî birikimi günümüze aktarma işlevini yerine getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri olan Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Osmanlı'nın ilk müstakil medrese kütüphanesinin de yer aldığı İnebey Medresesi binasında hizmet vermektedir. Kütüphanede bulunan binlerce nadide el yazması nüsha, Orhan, Haraçcioğlu, Hüseyin Çelebi, Kurşunlu, Ulucami, Milli Kütüphane, Halkevi ve Genel Kütüphane isimlerini taşıyan sekiz koleksiyonda toplanmıştır.

Osmanlı'da kırâat eğitim ve öğretiminin Yıldırım Bayezid döneminde Bursa'da başlaması ve asırlar boyu devam etmesi, kırâat ve tecvîd alanında zengin bir külliyyatın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma ile asırlar boyunca Bursa ve çevresindeki çeşitli ilim merkezlerinde okunan ve okutulan eserlerin bir araya getirildiği İnebey Kütüphanesi'ndeki el yazması kırâat ve tecvîd eserlerinin incelenmesi, tanıtılması ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle kütüphanedeki kırâat ve tecvîd eserlerinin sayısı, nitelikleri ve muhtevaları belirlenecek, günümüzde henüz basılmamış olan eserler tespit edilecektir. Ayrıca kitaplarla ilgili şekil ve içerik açısından bazı değerlendirme ve tespitlerde bulunulacaktır.

İlim dünyasına kırâat ve tecvîd ilmine ait yazma eserlerle ilgili mütevâzî bir katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmanın hazırlanmasında her türlü teşvik ve yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Remzi Kaya başta olmak üzere ismini sayamadığım tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bursa 2018

Mustafa CAN

GİRİŞ

I. TEZİN AMACI VE METODU

Türkiye'nin en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri olan Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Osmanlı döneminin önemli ilim ve kültür havzalarından biri olan Bursa ve çevresindeki cami, tekke ve medrese gibi çeşitli eğitim kurumlarından intikal eden el yazması ve eski basma kitaplardan oluşmaktadır. Temel İslam bilimlerinin ağırlıkta olduğu çeşitli alanlara ait yüzyılların ilmi birikimini taşıyan 8924 yazma eser kütüphanede muhafaza edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, sözkonusu kütüphanede yer alan kırâat ve tecvîd kitaplarının, müellifleri, muhtevaları ve nüshaları bakımından incelenmesi, henüz basılmamış veya üzerine bir çalışma yapılmamış olanlarının tespiti ve elde edilen verilerin çeşitli açılardan değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Kütüphanedeki kırâat ve tecvîd kitaplarının tam tespit edilebilmesi için kütüphane kataloğu detaylı olarak taranmış, kırâat ve tecvîd ile doğrudan ilgisi bulunmayan eserler kapsam dışı bırakılarak elde edilen eserler tüm nüshalarıyla birlikte incelenmiştir. Mükerrer nüshaların her biri tek tek incelenmiş, içlerinden istinsah tarihi en eski olanı tanıtıma tabi tutulurken diğerlerinin adedi ve demirbaş numarası verilmiştir. Konu kapsamına giren eserler baştan sona taranmış, dîbâce, mukaddime, hâtîme ve ferağ kayıtları okunarak eserin müellifi, telif sebebi ve kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserler, nüshanın fiziksel özelliklerinden ziyade muhteva bakımından ele alınmıştır. Ancak nüshayı değerli kılan özellikler var ise ifade edilmiştir. Müelliflerin hayatı ve alana dair diğer eserleri biyografik kaynaklardan ulaşılabildiği kadarıyla zikredilmiştir. Eserlerin genelinde cilt özellikleri, ebat ve hat gibi teknik detaylara yer verilmemiştir. Eser tanıtımlarında, eserin dili Türkçe ise bu durum belirtilmiş olup, Arapça eserler için ayrıca bir ifadeye yer verilmemiştir.

Giriş ve üç bölümü haiz tezin giriş bölümünde, çalışmanın ana konusunu bünyesinde barındıran Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, tarihi değeri, fiziki yapısı, teşekkül aşamaları ve muhtevası açısından tanıtılacaktır. Ayrıca, incelenen kitaplarda

kavram ve terimleri sıklıkla geçecek olan kırâat ve tecvîd ilimleri anahatlarıyla tanıtılacaktır.

Birinci bölümde kütüphanede bulunan eserler ve müellifleri üç aşamada incelenecektir. Buna göre; eseri bulunan müellifler vefat tarihleri esas alınarak yapılan sıralama ile önce biyografik açıdan ele alınacak, sonra alanla ilgili yazdığı bütün eserler ismen zikredilecektir. Ardından içeriği ve teknik özellikleri bakımından elde edilen bilgilerle, ilgili eser tanıtılacaktır. Eserler tanıtılırken varak ve satır sayıları, müellif ve eser adı, telif sebebi ve konu başlıkları tespit edilerek verilmeye çalışılacak, varsa kütüphanedeki diğer nüshaları gösterilecektir. Ayrıca ilgili esere ait Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalar, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı” yoluyla tespit edilerek, eserin künye bilgileri verilecektir. Eser üzerine Türkiye’de ve diğer ülkelerde yapılmış olan çalışmalar tespit edilerek, baskısı bulunan eserlerin hangi tarihte ve nerede basıldığı belirtilecektir. Müellifleri belli olmayan eserlerin muhtevası incelenecek ve kısaca tanıtılacaktır. Ayrıca kütüphane kataloğunda tespit edilen yanlış bilgiler, elde edilen verilerle düzeltilerek metin içerisinde belirtilecektir.

İkinci bölümde matbusu bulunmayan eserler içinden, çeşitli özellikleri itibarıyla seçilen manzûm türde iki ve mensûr türde üç örnek olmak üzere beş eser tespit edilerek, fiziki özellikleri ve muhtevaları açısından ayrıntılı olarak incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise kütüphanedeki kırâat ve tecvîd eserleri, edebî türleri, bahsettiği konular ve baskılarının olup olmaması yönüyle tasnif edilerek, müellifleri, muhtevaları ve nüshaları gibi çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

II. BURSA İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı uhdesinde teşekkül ettirilen Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın İstanbul Bölge Müdürlüğü’ne bağlı olarak faaliyet gösteren bir kurumdur. Bünyesinde el yazmaları ve eski basma eserler bulunmaktadır. Alanında, Süleymaniye ve Millet yazma eser kütüphanelerinin ardından ülkemizin üçüncü büyük kütüphanesi olma özelliğine sahiptir.¹

¹ Hakan Anameriç, “Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 19, sy. 4 (2005), s. 467.

Kütüphane binası olarak kullanılan mekân, dördüncü Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid döneminde, devlet adamlarından, Subaşı Eyne Bey tarafından medrese olarak yaptırılmıştır. XIV. asır mimari özelliklerini taşıyan bina, mimaride ters “T” tabir olunan planda, taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Medreseye çift merdivenli bir kapıdan girilmektedir. Giriş kapısının hemen yanında bir, sağ ve sol kenarlarda dörder olmak üzere dokuz hücresi bulunmaktadır. Bu hücrelerin önünde sıralanmış revakların çevrelediği bir avlu ve girişin tam karşısında yer alan, sekizgen kasnak üzerine oturmuş kubbeli bir eyvan bulunmaktadır. Medresenin üst katında tek bir oda yer almaktadır. Giriş kapısının diğer tarafındaki merdivenle çıkılan bu oda, Osmanlı tarihinin bilinen ilk medrese kütüphanesidir.²

1674 senesinde kapsamlı bir tadilattan geçtiği bilinen medrese, Cumhuriyet dönemine kadar kuruluş amacına uygun olarak kullanılmıştır. Ancak Cumhuriyet dönemiyle birlikte özel şahısların eline geçmiş ve 1962 yılına kadar konserve fabrikası olarak kullanılmıştır. Başkanlığını, İnebey Medresesi’nde talebe olarak da bulunmuş olan Kazım BAYKAL’ın yaptığı Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, binayı sahibinden satın alarak, kütüphane yapılması şartıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devretmiştir.³

Medreselerin kapatılmasının ardından İnebey Medrese Kütüphanesi’nde bulunan kitaplar Orhan Kütüphanesi’ne nakledilmiştir.⁴ 1948 yılında Orhan, Ulucami, Haraçcıoğlu vb. kütüphaneler tek çatı altında toplanarak “Bursa Umûmî Kütüphanesi” kurulmuştur. Bu kütüphanenin adı 1962 yılında “Bursa İl Halk Kütüphanesi” olarak değiştirilmiştir. 1969 yılında İnebey Medresesi’nin restorasyonu tamamlanınca adı geçen kütüphanede bulunan el yazması ve eski basma eserler buraya nakledilerek “İnebey Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi” kurulmuştur. 2010 yılında yapılan bir yasal düzenlemeyle adı “Bursa Yazma Eser Kütüphanesi” olarak değiştirilmiştir.⁵

² *Bursa Şer’iyye Sicilleri*, t.y., B107/321 139a; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989, C. 1, s. 444; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneler Tarihi II Kurtuluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991, s. 7; Anameriç, “Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi”, s. 467; Hüseyin Kutun, Osman Nuri Solak, “İnebey Yazma Eser Kütüphanesi”, *Bursa Kütüphaneleri*, ed. Ali İhsan Karataş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013, s. 213.

³ Kutun, Solak, “İnebey Yazma Eser Kütüphanesi”, s. 214.

⁴ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 1. bs., Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010, C. 2, s. 268.

⁵ Kutun, Solak, “İnebey Yazma Eser Kütüphanesi”, s. 215.

Yazma eserler ve eski basma eserler olarak iki ana bölümden oluşan kütüphanede, yazma eserler ait oldukları vakıf koleksiyonlarına göre tasnif edilmiştir.⁶

Basma eserler ise Arap harfli basma kitaplar ve Latin harfli basma kitaplar olmak üzere iki grupta tasnif edilmiştir. Arap harfli basma kitaplar arasında ilk Türk matbaacısı olan İbrahim Müteferrika'nın kurduğu matbaada basılmış nüshalardan, Latin Alfabesinin kabul edildiği 1928'e kadar Türkiye'de basılan kitapların çoğu mevcuttur. Latin harfli basma eserler ise, daha çok arşiv niteliği taşıyan gazete, dergi ve başvuru kaynağı olabilecek çeşitli türdeki kitaplardan oluşmaktadır.⁷

⁶ Sözkonusu koleksiyonlar ve geliş yolları tablo-1'de gösterilmiştir.

⁷ Kutan, Solak, "İnebey Yazma Eser Kütüphanesi", s. 217.

Tablo-1:

BURSA İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KOLEKSİYONLAR VE ESER SAYILARI							
SIRA NO	KOLEKSİYON ADI	GELİŞ TARİHİ	YAZMA	MATBU	LATİN HARFLİ	LEVHA	TOPLAM
1	Orhan	1950	704				704
2	Haraçcioğlu		1656				1656
3	Hüseyin Çelebi		884				884
4	Kurşunlu		120				120
5	Ulu Cami		2011				2011
6	Milli		61				61
7	Genel		3223				3223
8	Mehmet Ali Deniz	2009	4	2477			2481
9	Matbu			16715			16715
10	Latin Harfli Kitaplar				1770		1770
11	Bağış		21	51			72
12	Satın Alma	2016	4				4
13	İzmit Müzesi	2012	10				10
14	Sakarya Müzesi	2015	4			3	7
15	Bilecik İl Halk Ktp.	2015	1	59			60
16	Bilecik Müzesi	2015	4	3			7
17	İnegöl İlçe Halk Ktp.	2015	15	2282			2297
18	Bolu Müzesi	2015	9			38	47
19	Bolu İl Halk Ktp.	2015		3824			3824
20	Bursa Müzesi	2015	26	299			325
21	Bursa TİEM	2015	140	20			160
22	Kocaeli Müzesi	2015	25			51	76
TOPLAM			8924	25730	1770	92	36516

III. KIRÂAT İLMİ VE TARİHİ

KIRÂAT İLMİNİN TANIMI VE KONUSU

Kırâat kelimesi sözlükte “tilâvet etmek, okumak” anlamlarına gelmektedir.⁸ İstilahta ise “Kur’ân lafızlarının edâ keyfiyetini ve bunların farklı okunuşlarını, nakledenlerine isnâd ederek bildiren ilim dalı” olarak tarif edilmiştir.⁹

Kırâat ilmi, Kur’ân lafızlarının telaffuzundaki değişiklikler ve bu kelimelerin nasıl okunacağı konusunda, kırâat imamlarının ihtilaflarını ele almaktadır. Daha açık bir ifade ile kırâat ilmi, sünnet ve icmâdan yararlanarak med, kasr, nakl’den bahsettiği gibi, Kur’ân-ı Kerim’in nazım şekillerinden ve zamanımıza kadar tevâtüren gelmiş olan ihtilaflardan bahsetmektedir. Ayrıca mütevâtir olmayan rivayetler de kırâat ilmi çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁰

Kur’ân-ı Kerim’in, Hz. Peygamber’e vahyedildiği şekliyle günümüze kadar ulaşmasında, kırâat ilmi disiplininin ve bu alanda emek veren kırâat âlimlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır.

A. KIRÂAT İLMİNİN DOĞUŞU

Hz. Osman döneminde istinsah edilen Mushaflar, bir öğreticiyle birlikte İslam beldelerine gönderilmiştir. Böylece Mushafın gönderildiği belde sakinleri Kur’ân kırâatini, Kur’ân’ı bizzat Hz. Peygamber’den öğrenmiş olan sahabiden almıştır.¹¹

Peygamberimizin Kur’ân’ı yedi harf¹² üzere okuması gerçeğine bağlı olarak, sahabenin kırâati alış şekli ve dereceleri farklılık göstermekteydi.¹³ Bu durum Mushaflarda noktalama bulunmaması ve kelimelerin yazılış şekillerinin muhtelif kırâat vecihlerine imkân vermesiyle birleşince öğreticilerin söz konusu farklılığı buldukları beldeye

⁸ Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab.*, Beyrut: Dâru Sadır, t.y. C. 1, s. 130.

⁹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980., s. 3.

¹⁰ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, 5. bs., M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016, s. 235.

¹¹ Mennâu'l Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kâhire: Mehtebetü Vehbe, 2000, s. 406.

¹² “Yedi Harf” için bkz; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 3. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

¹³ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 162.

aktarması sonucunu doğurmuştur. Bu sonuca göre aynı dönemde ama farklı beldelerde yaşayan, tâbiûn ve ondan sonra gelenlerin kırâatleri farklılık göstermiştir.¹⁴

Söz konusu durum, kırâatleri kendilerine dayandırılan meşhur kırâat imamlarının zuhûruna kadar devam etmiştir. İslam beldelerindeki kurrâdan “adalet”, “zabt”, “güvenilirlik” gibi çeşitli erdemlerle ön plana çıkan bazıları, halk tarafından önder sayılmış ve kendilerine “Asım Kırâati, Hafs rivayeti” örneğindeki gibi kırâat nispet edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kırâatler şifahi olarak nakledilmiştir.¹⁵

B. KIRÂAT İLMİNİN GELİŞMESİ

İlk dönemlerde henüz kitâbî olmayan nakiller, ağızdan ağıza, hocadan öğrenciye aktararak yayılmaktaydı. Ancak bu durumun suiistimale açık olması, âlimleri çok erken bir dönemde kırâatleri kayıt altına almaya sevk etmiştir. Bu alanda bilinen ilk çalışma Harun b. Musa (ö. 170/786) tarafından yapılmıştır.¹⁶

Konu hakkında ilk eseri kaleme alan Ebû Ubeyd b. Sellâm (ö. 224/828), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868) ve Ebû Câfer et-Taberî (ö. 310/922) eserlerinde kırâatler için herhangi bir sayı ya da imam sınırlamasında bulunmamışlardır.¹⁷

Hicrî ikinci asrın başlarında İslam şehirlerinde bazı imamların tercihleri benimsenerek meşhur olmuştur. Buna göre Mekke’de İbn Kesîr (ö. 120/737), Medine’de Nâfi’ (ö. 169/785), Şam’da İbnu Âmîr (ö. 118/736), Basra’da Ebû Amr (ö. 154/770) ve Ya’kûb (ö. 205/820), Kûfe’de el-Kisâî (ö. 188/803) ve Âsım (ö. 127/744) kırâatleri yaygınlaşmıştır.

Hicrî üçüncü asırda İbn Mücâhid (ö. 324/935) *Kitâbu’s-Seb’a* isimli eserinde kırâatlerin sayısını Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbnu Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî kırâatleri olmak üzere yedi olarak belirlemiştir. Ancak yedi imamın seçilmesiyle ortaya çıkan “yedi kırâat” kavramı ile “yedi harf” mefhûmunun karıştırılmasına zemin hazırladığı için eleştirilmiştir.¹⁸

¹⁴ Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 406; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraatı*, s. 244.

¹⁵ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraatı*, s. 243-244; Çetin, *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*, s. 162-163.

¹⁶ Çetin, *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*, s. 163.

¹⁷ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraatı*, s. 245.

¹⁸ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraatı*, s. 246.

Aynı asırda yaşayan Hüseyin b. Mihrân (ö. 381/992) İbn Mücâhîd'in tasnifindeki yedi imama Ebû Cafer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir'i de ilave ederek kırâatlerin sayısını ona tamamlamış böylece kırâat-ı aşereyi bir araya getirmiştir. Kırâat-ı aşerenin kabul görüp yaygınlaşması ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eseriyle olmuştur. Böylece sahih kırâatlerin sayısı on olarak belirlenmiş ve 'kırâat-ı aşere' Müslümanlarca kabul görmüştür.¹⁹

Kırâat ilmi, henüz üzerine bir kitabiyât oluşmadan önce âlimler ve hafızlar tarafından dilden dile aktarıla gelmiştir. İlk teliflerle kayıt altına alınmaya başlanan kırâat ilmi sonraki dönemlerde oldukça zengin bir literatüre kavuşmuştur. Özellikle Endülüs bölgesinde çok önemli eserler kaleme alınmıştır. Endülüs'e kırâat ilmini ilk defa Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh et-Talammekî (ö. 429/10379 götürmüştür. Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî (ö. 437/1045), Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1052) ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed Ferrûh eş-Şâtîbî gibi âlimlerin eserleri yol gösterici olmuş ve bir çok kitaba kaynaklık etmiştir.²⁰ Anadolu'da kırâat ilmi okutulmaktaysa da İbnü'l-Cezerî ile birlikte ivme kazandığı ve yaygınlaştığı muhakkaktır.²¹

C. SENETLERİ AÇISINDAN KIRÂAT ÇEŞİTLERİ

Kırâat âlimleri mevcut bütün kırâatleri sened ve metinleri itibarıyla bazı kriterlere tabi tutarak, sıhhat, noksanlık ve zafiyet durumlarına göre tasnif etmişlerdir. Buna göre bir kırâatin sıhhatinin onaylanması için üç temel esas belirlenmiştir. Bu esaslar şunlardır;

1. Kırâat sahih ve kesintisiz bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır.
2. Kırâat bir vecihle de olsa, Arap Dili gramerine uygun olmalıdır.
3. Kırâat, Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushaflardan herhangi birinin Resm-i hattına takdiren de olsa uygunluk göstermelidir.²²

Kırâatler söz konusu kriterlere uygunluk bakımından 'Sahih' ve 'Şâzz' olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır.²³

¹⁹ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 164; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kiraatı*, s. 247.

²⁰ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*, Ankara: Otto Yayınları, 2016, s. 72-73.

²¹ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*, s. 95-96.

²² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kiraatı*, s. 253.

²³ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 165.

1. Sahih Kırâatler

Yukarıda zikredilen her üç şartı da taşıyan kırâatler sahihtir. Sahih kırâatler isnâdının kuvveti açısından mütevâtir ve meşhur olarak ikiye ayrılmaktadır.

a. Mütevâtir Kırâat

Yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşan kırâatlere "*Mütevâtir Kırâat*" denir.²⁴ Senedi tevâtür derecesine yükselmiş kırâatlerdir. Yedi kırâat imamı olan *Nâfi'*, *İbn Kesîr*, *Ebû Amr*, *İbni Âmir*, *Âsım*, *Hamza* ve *Kisâi* kırâatleri mütevâtir kabul edilmiştir.²⁵ Mütevâtir kırâatlere inanmak vâcib, inkâr etmek caiz değildir.²⁶

b. Meşhûr Kırâat

Senedi sahih olmakla birlikte tevâtür derecesine ulaşamamış olan kırâatlardır. İbnü'l Cezerî tarafından mütevâtir kabul edilen Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kırâatleri, meşhur kırâat olarak kabul edilmiştir. Meşhur kırâate inanmak vacip, inkâr etmek ise caiz değildir.²⁷

2. Şâzz Kırâatler

Senedi sahih olmayan ve yukarıda zikredilen üç kriterden birini veya tamamını ihlal eden kırâatlere şâzz kırâat denir.²⁸ Sıhhat şartlarını ihlal durumuna göre üçe ayrılır.

a. Âhad Kırâat

Senedi sahih olan ancak Hz. Osman mushafına veya Arapça gramerine uymayan ya da meşhur kırâat derecesine ulaşamamış kırâatlere denir.²⁹

b. Müdrec Kırâat

Resm-i hatta uymayan, ayetlerin arasına veya sonuna tefsir kabilinden ilave edilen sözcük ya da cümlelerdir.³⁰

²⁴ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1317, C. 1, s. 76.

²⁵ Bedreddin Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957, C. 1, s. 138.

²⁶ Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2005, s. 15.

²⁷ İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatlarının Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 3. bs., İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2018, s. 88.

²⁸ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, s. 266.

²⁹ Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, s. 94.

c. Mevzû Kırâat

Hz Osman mushafına ve Arap Dili gramerine uysa bile, tamamen uydurma olan rivayetlere denir.³¹

Şâzz olarak değerlendirilen ve muteber olmayan bu kırâatlerin Kur'ân kırâati sayılması ve namazda okunması câiz görülmemiştir.³²

IV. TECVÎD İLMİ VE TARİHİ

A. TECVÎD İLMİNİN TANIMI VE KONUSU

Tecvîd kelimesi sözlükte ‘süslemek, bir şeyi güzel yapmak’³³ anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise ‘tecvîd, harflerin mahreç ve sıfatlarını konu edinen bir ilimdir’ şeklinde tarif edilmiştir.³⁴

B. TECVÎD İLMİNİN TARİHİ SEYRİ

Tecvîd ilminin tarihi Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle başlamaktadır. Zira Kur'ân, tecvîd üzere nazil olmuştur. Cebrâil (as) Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e tecvîdli bir şekilde okumuş, Efendimiz de sahabeye tecvîdli bir şekilde aktarmıştır. Böylece Kur'ânı Kerîm asırlarca tevâtür yoluyla tecvîdli bir şekilde bizlere ulaştırmıştır.³⁵

İbnü'l-Cezerî, tecvîd kelimesini, ilk defa Hz. Ali'nin kullandığını ifade etmiştir. Hz. Ali, tecvîd kelimesini, Müzzemmil Sûresi 4. ayette geçen “*Tertîl*” kelimesini tefsir ederken, “*harfleri tecvîd üzere, yani sıfat ve mahreçlerine göre okumak ve vakf yerlerini bilmek*” şeklinde kullanmıştır.³⁶

³⁰ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 94.

³¹ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1988, s. 257.

³² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s. 9; ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, C. 1, s. 333.

³³ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firûzâbâdi, *Kâmus Tercümesi = el-Okyanusü'l-Basit fî Tercümeti Kâmusi'l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1304, C. 1, s. 1110.

³⁴ Tanımlar için bkz; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 30. bs., M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016, s. 167-169.

³⁵ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 7. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2009, s. 80-84.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, C. 1, s. 209; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 85.

Tecvîd konuları, çok erken dönemlerde Arapça gramer ve kırâat ilmi kitaplarında yer bulmaya başlamıştır. İçeriğinde tecvîd konularına yer veren ilk eser Yahya b. Ya'mer'in (ö. 89/707) kırâat ilmine dair kaleme aldığı eserdir. Tecvîdin, ayrı ve sistematik bir ilim haline gelmesi ise hicrî ikinci asırdan sonra olmuştur. Tecvîd ilmine ait ilk müstakil eser, Musâ b. Ubeydullah el Hâkânî (ö. 325/937)'ye ait *el-Kasîdetü'r-Râiyye* veya *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye* isimli manzûm eserdir. Ardından telif edilen ve temel kaynak olarak kabul edilen eserler şunlardır; Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), *er-Riâye li Tecvîdil-Kırâe*, Ebû Amr ed-Dâni (ö. 444/1053) *et-Tahtîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd*, Ebu'l-Âlâ el-Hemedânî (ö. 569/1173) *et-Temhîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd*, İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332) *Ukûdü'l-Cümân fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*.³⁷

Tecvîd ilmi Kur'ân ilimlerinin bir şubesi olarak son derece önemli bir konuma sahiptir. Zira tecvîd bilmek farz-ı kifâyedir. Tecvîd ilmi Kırâat ilminin bir konusu olarak görülse de esasen müstakil bir ilim dalıdır.³⁸

İki ilmin arasındaki farkları bulmak için tanımlarına bakmak yeterli olacaktır. Buna göre kırâat ilmi, Kur'ân lafızlarının nasıl okunacağını ve ihtilaflarını, râvîlere isnâd ederek bilmeyi öğretirken; tecvîd ilmi ise Kur'ân'ı, harflerin mahreç ve sıfatlarını yerine getirerek okumayı öğretmektedir.³⁹ Dolayısıyla kırâat ilminin Kur'ân kelimelerini incelediği, tecvîd ilminin ise Kur'ân harflerini ele aldığı söylenebilir.

³⁷ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 86.

³⁸ M. Tayyib Okiç, *Kur'ân-ı Kerim'in Üslub ve Kıraati*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, s. 23.

³⁹ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 165.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVÎD ESERLERİ

Bu bölümde yüzyıllar boyunca Bursa ve çevresindeki çeşitli ilim merkezlerinde okunan, okutulan ve telif edilen kırâat ve tecvîd kitapları müellifleri ile birlikte ele alınacaktır. Eserler müellifleri belli olanlar ve olmayanlar şeklinde iki ana başlıkta toplanacak ve müellifi belli olanlar, müelliflerin vefat tarihlerinin bilinip bilinmemesine göre tasnif edilecektir. Vefat tarihine göre sıralanmış olan müelliflerin klasik ve modern kaynaklardan elde edilmiş biyografik bilgileri verilecek ardından kırâat ve tecvîd ilmi alanında telif ettiği ancak İnebey Kütüphanesi'nde nüshası bulunmayan eserleri ismen zikredilecektir. Müellifin kütüphanede bulunan eseri ya da eserleri ayrı bir başlık altında, şekil ve muhteva bakımından genel bir tanıtıma tabi tutulacak, eserin Türkiye kütüphanelerindeki diğer yazma nüshaları ile varsa üzerinde yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

I. MÜELLİFİ BELLİ OLAN ESERLER

A. Vefat Tarihi Bilinen Müelliflerin Eserleri

1. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)

a. Hayatı

Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, 23 Şâban 355'te Kayravan'da dünyaya gelmiştir.⁴⁰ İlk tahsilinin ardından 13 yaşında Kâhire'ye giderek altı yıl süreyle dil ve hesap eğitimi görmüş, aynı zamanda hafızlığını ikmâl etmiştir.⁴¹ Hicrî 377 senesinde tekrar Mısır'a gitmiş ve burada Ebû Tayyîb İbn Galbûn'dan kırâat okumaya başlamıştır.⁴² Bir taraftan da Ebû Adî İbnü'l-İmâm Abdülazîz b. Ali'den Verş'in rivayetine göre kırâat okuyarak kırâat tahsilini tamamlamıştır.⁴³ Ebû Bekir

⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Halef b Abdümelik b Mesud İbn Beşküval, *Kitabü's-Sıla fi Tarihi E'immeti'l-Endelüs*, Kâhire: ed-Darü'l-Mısıriyye, 1966, C. 2, s. 631; Ebü Abdullah Muhammed b Fütuh b Abdullah Mayurki Ezdi el-Humeydî, *Cezvetü'l-Muktebis fi Zikri Vülât fi Tarihi Ulemai'l-Endelüs*, Kâhire: Dârü'l-Kitabi'l-Mısri, 1989, C. 2, s. 561; Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Talib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), t.y., C. 28, ss. 575-576.

⁴¹ İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 2, s. 633; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Talib", ss. 575-576.

⁴² İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 2, s. 633; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Talib", ss. 575-576.

⁴³ İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 2, s. 633; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Talib", ss. 575-576.

Muhammed b. Ali el-Üdfüvî'nin tefsir ve nahiv derslerine de iştirak eden Mekkî b. Ebî Tâlib, 383'te Kayravan'a dönerek kırâat okutmaya başlamıştır. Dört yıl sonra Hac ibadeti ve tahsilinin devamı için Mekke, Kudüs ve Mısır'a gitmiş, buralarda Ebü'l-Kâsım Ubeydullah es-Sekatî ve Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim el-Mervezî gibi âlimlerin derslerinden istifade etmiştir.⁴⁴ 393/1002 senesinde Endülüs'e geçerek, Kurtuba'da çeşitli camilerde imamlık, hatiplik ve kırâat hocalığı gibi vazifelerde bulunmuştur.⁴⁵ Abdullah b. Sehl, İbnü'l-Beyyâz, İbn Şüreyh, Mûsâ b. Süleyman el-Lahmî, İbnü't-Tallâ ve Hâzim b. Muhammed, onun kırâat alanında yetiştirdiği talebelerden bazılarıdır. Mekkî b. Ebî Tâlib 2 Muharrem 437/20 Temmuz 1045 tarihinde vefat etmiş ve Kurtuba'da defnedilmiştir.⁴⁶

b. Eserleri

Mekkî b. Ebî Tâlib, kırâat, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, dil, tarih, edebiyat gibi pek çok alanda eser kaleme almış velûd bir müelliftir. Kırâat ilmiyle ilgili olan eserlerinden bazıları şunlardır: *et-Tebşira fi'l-Kırâat*, *el-Keşf 'an Vücûhi'l-Kirâ'âti's-Seb'a*, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâat*, *er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve*, *İhtisâru'l-Kavl fi'l-Vakf 'alâ Kellâ ve Belâ ve Ne'am*.

er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve

Tecvîd konusunda günümüze ulaşan ilk eser olarak kabul edilen *er-Riâye*,⁴⁷ İnebey Kütüphanesi'nde UC225/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, 84 varak, 15 satır olup Trabzonî Mustafa Efendi tarafından h. 1152 senesinde İstanbul'da nesih hattıyla istinsah edilmiştir.

Er-Riâye 48 bâbtan oluşmaktadır. Bab başlıkları ile alıntı cümlelerinin başında kullandığı “kâle” ifadesi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif eserine, Kur'ân-ı Kerîm'in faziletinden, Kur'an'ı öğrenen ve okuyan kimsenin faziletinden, Kur'an talebesinin riayet etmesi ve sakınması gereken hususlardan bahsederek başlamaktadır. Ardından, harflerin mahreçleri, vasıfları, illetleri, incelik ve özellikleri, medd harfleri, izhâr

⁴⁴ Altıkulaç, “Mekkî b. Ebû Talib”, ss. 575-576.

⁴⁵ İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 2, s. 633.

⁴⁶ Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Beyrut: Dâru Sadır, 1978, C. 5, s. 277; İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 2, s. 633.

⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 5, s. 276; İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 270; Ebu Bekr Muhammed İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese İbn Hayr el-İşbilî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998. s. 38; Altıkulaç, “Mekkî b. Ebû Talib”, s. 575-576.

ve idğam, sakin nûn ve tenvinin hükümleri gibi tecvîd konularını ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Çeşitli kütüphanelerde (Beyazıd Ktp., Beyazıd, No. 165, 166; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, No. 376; Burdur İl Halk Ktp., No. 1024; Kastamonu Yazma Eser Ktp., No. KHK1118/07) yazma nüshası bulunan eser Ahmed Hasan Ferhât'ın tahkikiyle yayımlanmıştır.⁴⁸ Ayrıca eser üzerine Ali Öge tarafından bir makale yayımlanmıştır.⁴⁹

2. Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî (ö. 444/1053)

a. Hayatı

Tabakat kitaplarında pek çok künye, isim ve nisbe ile anılan⁵⁰ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, 371/981 yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir.⁵¹ Tahsil hayatına Kurtuba'da başlayan ed-Dânî, Endülüslü bölgesinin çeşitli şehirlerindeki hocalardan ders almıştır. Bu hocalar arasında Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubi, Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî, Tâhir b. Abdulmü'min el-Hâlebî'den Kur'ân İlimleri ve Kırâat, Ali b. Muhammed el-Maârifî'den hadis ve fıkıh okumuştur. Ardından Doğu ülkelerindeki ilmî birikimden istifade etmek amacıyla Kayrevân, Mısır, Mekke ve Medine gibi şehirlere seyahat etmiş ve buralarda kıraât, tefsir, fıkıh, hadis vb. ilimleri tahsil etmekten sonra 401/1010 yılında Kurtuba'ya dönmüştür. 417/1026 yılına kadar Kurtuba, Sarakusta, Dâniye ve Mayorka şehirlerinde yaşadıkdan sonra tekrar Dâniye'ye yerleşmiştir. Burada talebe okutmanın yanı sıra çok sayıda eser telif etmiştir. Ed-Dânî'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında oğlu Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Osman, Ebû Davud Süleyman b. Necâh gibi âlimler

⁴⁸ Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Talîb", ss. 575-576.

⁴⁹ Makale için bkz: Ali Öge, "er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, sy. 32 (2011). s. 277-286.

⁵⁰ Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Alim Ebu Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 92-93.

⁵¹ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-Âsâr*, thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnaût, Sâlih Mehdî Abbas, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984. C. 2, s. 774; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, nşr., Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956, C. 3, s. 1120; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l-Kurrâ*, thk., Gotthelf Bergstrasser, Otto Pretzl, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, C. 1, s. 291; Taşköprüzade Ahmed Efendi, *Miftahü's-Saade ve Misbahü's-Siyade fî Mevzuati'l-Ulum*, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadise, 1968, C. 2, s. 41; Abdurrahman Çetin, "Dânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, ss. 459-461.

bulunmaktadır.⁵² Dâniye’de doğmamasına karşın uzun yıllar bu şehirde yaşaması sebebiyle Dâni nisbesiyle meşhur olan müellif 444/1053 yılında burada vefat etmiştir.⁵³

b. Eserleri

Ebû Amr ed-Dâni’nin kırâat ilmi başta olmak üzere akâid, hadis usulü ve tabakât alanında yazdığı eserlerin sayısı 120’yi bulmaktadır. Bu kitaplardan kırâat ilmine ait olanlar şunlardır: *Câmi’u’l-Beyân fi’l-Kirâati’s-Seb’a*, *et-Teyisîr fi’l-Kirâati’s-Seb’a*, *el-Müktefâ fi’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, *et-Ta’rif fi İhtilâfi’r-Ruvât ‘an Nâfi’*, *el-Beyân fi ‘Addi Ayi’l-Kur’ân*, *el-Mûdih li-Mezâhibi’l-Kurrâ ve İhtilâfihim fi’l-Fethi ve’l-İmâle*, *Mehâricü’l-Hurûf ve Ecnâsuhâ*, *Tezkiretü’l-Hâfiz li-Terâcümü’l-Kurrâi’s-Seb’a* ve *İctimâ’ihim ve İttifâkühim fi Hurûfi’l-İhtilâf*.⁵⁴

et-Teyisîr fi’l-Kirâati’s-Seb’a

Yedi kırâate dair en meşhur eserlerin başında gelen *et-Teyisîr*, İnebey Kütüphanesi’nde HO723 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Eser, 63 varak, 17 satır olup, İbrahim isimli bir kişi tarafından 999/1591 senesinde, dönemin Budin Eyaletine bağlı Yânik kasabasında ta’lik hattıyla istinsah edilmiştir.

Gayet güzel bir hatla kaleme alınan eser 26 baktan oluşmakta, bazı bablarda ‘fasıl’ adıyla alt başlıklar yer almaktadır. Müellif, teknik konulara girmeden evvel, imam ve râvîlerin biyografilerine, isnâd zincirlerine ve kendisini bu imamlara bağlayan senetlere değinmiştir.⁵⁵ Ardından istiâze⁵⁶, besmele⁵⁷ ve Fâtiha Suresindeki kırâat vecihlerini ele almıştır.⁵⁸ Devamında aynı sûreden başlayarak, med ve kasır⁵⁹, okunuşu etkileyen konumu ve durumu itibarıyla hemze, fetih ve imale, vakıf ve ibtida kuralları, hâi te’nîs ve sekte gibi konulardaki kırâat farklılıklarını incelemiştir. Ayrıca kırâat ilminin önemli hususlarından olan ferşü’l-hurûf bahsini, Bakara Sûresi’nden başlamak suretiyle Nâs Sûresi’ne kadar ele alan müellif, tekbîr ve tehlîl konularını işlemek suretiyle eserini sonlandırmıştır.⁶⁰

⁵² ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrai’l-Kibar ale’t-Tabakat ve’l-Âsar*, ss. 774-775.

⁵³ Çetin, “Dâni”, s. 460.

⁵⁴ Eserleri için bkz; Çetin, “Dâni”, s. 460.

⁵⁵ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dâni, *et-Teyisîr fi’l-Kirâati’s-Seb’a*, İnebey Ktp, HO723, 2b-7a vr.

⁵⁶ ed-Dâni, *et-Teyisîr*, vr. 7a.

⁵⁷ ed-Dâni, *et-Teyisîr*, vr. 8b.

⁵⁸ ed-Dâni, *et-Teyisîr*, vr. 8b.

⁵⁹ ed-Dâni, *et-Teyisîr*, vr. 11b.

⁶⁰ ed-Dâni, *et-Teyisîr*, vr. 23b-63a.

Yazma eser barındıran kütüphanelerde esere ait çok sayıda yazma nüsha bulunmaktadır. (Beyazıd Ktp., Beyazıd, No. 126; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 35; Kastamonu Yazma Eser Ktp., No. KHK2123/01, Kayseri Râşid Efendi Ktp., Râşid Efendi, No. 27465) Eser üzerine çok sayıda şerh, ihtisar ve nazma çekme çalışmaları yapılmıştır. Örneğin, eş-Şâtıbî *Hırzû'l-emânî ve vecühü't-tehânî* ismiyle nazmederken İbnü'l-Cezerî, üç imam daha ekleyerek *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırââtî'l-Eimmeti'l-Aşere* adıyla tetimme yazmıştır. Kendisinden sonra yazılan pek çok kitaba kaynak olan eser, Otto Perlz tarafından 1930 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. F. Asiye Şenat Kazancı da “*Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve Teysîr'i*” başlıklı bir makale yayımlamıştır.⁶¹

3. Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî (ö. 455/1062)

a. Hayatı

Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî'nin doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi veren tek müellif, *Hediyyetü'l-Ârifîn* isimli eserinde es-Sarakustî'nin 554/1159 yılında doğduğunu ifade eden Bağdâdî'dir.⁶² Ancak, vefat tarihi konusunda bilgi veren müelliflerin⁶³ tamamının 455/1062 tarihinde ittifak etmesi onun bu bilgisinin yanlışlığına delalet etmektedir.⁶⁴ Tahsil hayatının başlangıç yıllarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sonraki dönemlerde ise Mısır'a giderek Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî ve Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim el-Havfî'den kırâat eğitimi aldığı belirtilmiştir.⁶⁵ Uzun yıllar yaşadığı Mısır'da Amr b. el-Âs Camii'nde kırâat dersleri vermiştir.⁶⁶

⁶¹ F. Asiye Şenat Kazancı, “Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve ‘Teysîr’i”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 10 (2010), ss. 175-186.

⁶² İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

⁶³ Ebû Tahir İsmail b Halef b Saîd es-Sarakustî, *el-'Unvân fi'l-Kıraati's-Seb'a*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986, s. 66-67; İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 1, s. 105; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 1, s. 223; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y., C. 2, s. 662; ez-Zehabî, *Ma'rife*, C. 2, s. 805; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1962, C. 9, s. 71; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 149; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, s. 56-57; es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Tarihi Mısır ve'l-Kâhire*, Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967, C. 1, s. 494; es-Suyûtî, *Bugyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nühât*, Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1326. s. 448; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmusu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dâr'ul-İlmi li'i-Melâyîn, 2002, C. 1, s. 313.

⁶⁴ Mehmet Emin Maşalı, “Sarakustî İsmail b. Halef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 36, s. 115.

⁶⁵ İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 1, s. 105; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. 1, s. 494; ez-Zehabî, *Ma'rife*, C. 2, s. 805; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 149; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, C. 2, s. 662; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, C. 9, s. 71.

⁶⁶ İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 1, s. 105; *Mevsuatu A'lami'l-Ulema ve'l-Üdeba el-Arab ve'l-Müslimin*, C. 2, s. 432; Maşalı, “Sarakustî”, s. 115; es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 66-67; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. 1, s.

Yetiştirdiği talebeler arasında oğlu Cafer b. İsmail'in yanı sıra, Cumâhir b. Abdurrahman el-Fakîh ve Yahya b. Ali el-Mısrî gibi isimler kaynaklarda geçmektedir.⁶⁷ Devrinin tanınmış âlimlerinden biri olarak zikredilen Sarakustî, Kırâat, dil, edebiyat ve hadis sahalarında otorite kabul edilebilecek bir düzeye sahiptir.⁶⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırâât* adlı eserinde İsmail b. Halef'ten oldukça istifade etmiştir.⁶⁹ İsmail b. Halef 455/1062 yılında bugünkü İspanya sınırları içinde yer alan Zaragoza şehrinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁷⁰

b. Eserleri

Müellifin günümüze ulaşan eserleri *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'a*, *İ'râbu'l-Kur'ân* ve *el-İktifâ fil-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'dır. Kaynaklarda zikredilen ancak günümüze ulaşmayan diğer iki eseri ise, *Divân* ve *Fehrese*'dir.⁷¹

el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'a

Ebû Tâhir İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî tarafından yazılan *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'a*, İnebey Kütüphanesi'nde GE3923 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, 58 varak olup 15-21 arasında değişen satır sayısına sahiptir. Nüsha gayet okunaklı bir nesih hatla yazılmıştır. Ferağ kaydındaki bilgiye göre, eserin istinsahı 29 Zilhicce 856/10 Ocak 1453 Çarşamba günü tamamlanmıştır.⁷²

Müellif mukaddimede, eserin kendisine ait olan *el-İktifâ fil-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* adlı eserin bir muhtasarı olduğunu belirtmektedir. Müellifin ifadesine göre *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eser, öğrenilmesi ve ezberlenmesi daha kolay olsun diye

494;ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. 2, s. 805; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 149; Muhammed Ahmed el-Ma'sarani, *el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabiyyi'l-Matbu'*, Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye, 1996, ss. 55-56.

⁶⁷ ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 2, 805; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 149; İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 1, 105.

⁶⁸ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 66-67;ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 2, s. 805; es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. 1, s. 494; *Mevsuatü'l-A'lâmi'l-Ulemâ*, C. 2, s. 432; Maşalı, "Sarakustî", s. 115.

⁶⁹ İstifade örnekleri için bkz: Ebî Muhammed Mekki b Ebî Talib el-Kaysî, *el-Keşf an Vücûhi'l-Kırâ'ati's-seb'* ve *İlelihâ ve Hucecihâ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984, C. 1, s. 32-227-228-232-242-292-396; C. 2, s. 177.

⁷⁰ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 66-67; İbn Beşküval, *es-Sıla*, C. 1, s. 105; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 1, s. 223; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, C. 2, s. 662;ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 2, s. 805; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, C. 9, s. 71; C. 1, s. 149; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, s. 56-57; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. 1, s. 494; Suyûtî, *Bugye*, s. 448; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 1, s. 313; *Mevsuatü'l-A'lâmi'l-Ulemâ*, C. 2, s. 432; Maşalı, "Sarakustî", s. 115.

⁷¹ Eserleri için bkz; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 174; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, C. 2, s. 662; Maşalı, "Sarakustî", s. 115.

⁷² Ebû Tahir İsmail b Halef b Saîd es-Sarakustî, *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'a*, İnebey Ktp., GE3923, vr. 58a.

müellif tarafından el-İktifâ'daki senetlerin hazfedilmesiyle oluşturulmuştur.⁷³ Eserin baş kısmında meşhur yedi kırâat imamı ve bunların on dört râvîsi hakkında bilgi verilmiş, kırâat usulüne ait konular işlenmiştir.⁷⁴ İkinci bölüm niteliğindeki son kısımda ise kırâat vecihleri konu edilmiş, faklılık barındıran Kur'ân lafızları ve imamların okuyuş özellikleri, Mushâf tertibindeki sıralamaya göre, sûre sûre incelenmiştir.⁷⁵ Nesîr tarzında yazılmış olan eserde bölüm veya sûre başlıkları ayrıca gösterilmemiş olup, metnin akışı içinde konumlandırılmıştır. Kitabın, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve Sirâcüddin en-Neşşâr'ın *el-Bedrü'l-Münîr* ve *el-Büdûrû'z-Zâhire* isimli eserlerinin kaynakları arasında yer alması, onun kırâat ilminde sahip olduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁶

Birçok kütüphanede (Süleymaniye Ktp., Ayasofya No. 9, 58, 59; Süleymaniye Ktp., Cârullah, No. 19; Edirne Selimiye Ktp., No. 40; Manisa İl Halk Ktp, No. 377; Konya Karatay Yusufâğa Ktp., 7709) nüshası bulunan kitap, Züheyr Gâzi Zâhid ve Halîl Atıyye tarafından 1406/1986 senesinde Beyrut'ta neşredilmiştir. Ayrıca Abdülhalim Başal tarafından Uludağ Üniversitesi'nde "İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kırâat İlmindeki Yeri" adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

4. Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156)

a. Hayatı

Mübârek b. Hasen eş-Şehrezûrî 462/1070 senesinde günümüzde Irak sınırları içinde kalan şehrezûr⁷⁷ beldesinde dünyaya gelmiştir.⁷⁸ Tedris hayatına, ömrünün tamamını geçirdiği Bağdat'ta başlamış olup tahsilinin büyük bir bölümünü yine bu şehirde tamamlamıştır. Hadis ilmini Rızkullah et-Temîmî ve Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Mes'ade'den, kırâat ilmini ise babasının yanı sıra, Bağdat'ta bulunan Ahmed b. Abdülkâdir b. Muhammed, Ahmed b. Ali b. Bedrân el-Hulvânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Hasan b. Hayrûn, Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, ve İbn Sivâr gibi hocalardan ve Dımaşk'ta bulunan Ali b. Ferec ed-Dîneverî ve Ebü'l-Hattâb Ali b. Cerrâh'tan almıştır. Uzun yıllar kendi adına

⁷³ es-Sarakustî, *el-Unvân*, İnebey Ktp., GE3923, vr. 2b.

⁷⁴ es-Sarakustî, *el-Unvân*, İnebey Ktp., GE3923, vr. 3a- 14a.

⁷⁵ es-Sarakustî, *el-Unvân*, İnebey Ktp., GE3923, vr. 14a-58a.

⁷⁶ Maşalı, "Sarakustî", s. 115.

⁷⁷ 'Şehrezûr', 'Şehrüzur' ve 'Şehrizor' gibi okunuşlara sahip olan kelime ile ilgili açıklama için bkz: Altıkulaç, "Şehrezûri, Mübarek b. Hasan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, s. 466.

⁷⁸ ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 2, s. 982-985; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 38-40.

faaliyet gösteren medresede talebe okutmuştur. Es'ad b. Ali, Ali b. Su'lûk, Feth b. Abdüsselâm gibi talebeleri kendisinden hadis rivayetinde bulunurken, Muhammed b. Hârûn el-Halebî, Ömer b. Bekrûn, Abdülvâhid b. Sultan, Muhammed b. Yûsuf el-Gaznevî gibi şahsiyetler de kırâat konusunda istifade etmiştir. Kırâat ve hadis ilimlerinde üstünlüğü olan müellif 550/1156 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷⁹

b. Eserleri

Mübarek b. Hasen eş-Şehrezûrî'nin kırâat ilmine dair günümüze ulaşan iki eseri bulunmaktadır. Bunlar; *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşri'l-Bevâhir* ve *Sûretu'l-Fâtiha ve'l-Bakara mine'l-Misbâhi'z-Zâhir fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşri'l-Bevâhir* isimli eserlerdir.⁸⁰

el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşri'l-Bevâhir

eş-Şehrezûrî tarafından kaleme alınan eser, İnebey kütüphanesi HO719 numarada kayıtlıdır. 386 varak, 19 satırdan oluşmaktadır. Nüşhada, müstensih ve istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmazken, müellifin bizzat düştüğü bir semâ kaydı bulunmaktadır. Buna göre eser, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ahmed el-Hâleveyh el-Esbahânî tarafından 536/1142 senesinde müellife okunmuştur.⁸¹

Müellif eserin mukaddimesinde kitabın içeriğine dair bilgiler vermiştir. Bir fihrist mahiyetindeki bu bilgilere göre kitap, on beş bâbdan müteşekkildir.⁸² Metin içerisinde iri puntuyla yazılmış olan bu bâb başlıkları sırasıyla şöyledir: *1-Fedâilü'l-Kur'ân 2-Fedâilü hameletü'l-Kur'ân 3-Esmâü'l-Kurrâ ve esmâü'r-ruvât 4-Esânîd 5-İdğâm ve izhâr 6-İmâle, tefhîm ve Kuteybe imaleleri 7-Hemze ile ilgili hususlar 8-Vakf 9-Nakl ve revm 10-İbn Kesir'in elifü'l-kat' ve dammü'l-mîmât bahsi 11-Med ve kasr 12-Tecvîd 13-Tekbîr 14-İstiâze ve besmele 15-Ferşü'l-hurûf*. Ferşü'l-hurûf bahsinde sûre sırası takip edilmiş olup sûre isimleri, kırmızı mürekkeple atılmış iki yatay çizgi arasına yazılmıştır.⁸³ Her bir sûrede geçen harf, kelime ve ayet sayıları verildikten sonra kırâat farklılıkları gösterilmiştir.

⁷⁹ Hayatı için bkz; ez-Zehabî, *Ma'rife*, C. 2, s. 982-985; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 38-40. Altıkulaç, “Şehrezûri, Mübarek b. Hasan”, (DİA), s. 466.

⁸⁰ Altıkulaç, “Şehrezûri, Mübarek b. Hasan”, (DİA), s. 466.

⁸¹ Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşri'l-Bevâhir*, İnebey Ktp., HO719, vr. 388.

⁸² eş-Şehrezûrî, *el-Misbâh*, vr. 4ab.

⁸³ eş-Şehrezûrî, *el-Misbâh*, vr. 210a.

Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası daha bulunan (Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 67; Nuruosmaniye Ktp., No. 92, 93) eser, İbrâhim b. Saîd ed-Devserî tarafından bir mecmua içinde yayınlanmıştır.⁸⁴ Ayrıca Osman b. Gazal tarafından yapılan tahkik üç cilt olarak yayınlanmıştır.⁸⁵

5. Ebu'I-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî (ö. 572/1176)

a. Hayatı

Hayatı hakkında sınırlı malumata sahip olduğumuz Ebu'I-Hasen Ali b. Asâkir el-Murahhab el-Betâihî, 490/1096 senesinde Irak'ta doğmuştur.⁸⁶ Nisbesinde yer alan 'Betâihî' ifadesi ile hal tercemelerinde geçen 'Mukrîü'l-Bağdat' ifadelerinden hareketle onun Basra kenti yakınlarında bulunan Betâih köyünden olduğunu ve Bağdat'ta yaşadığını söylemek mümkündür.⁸⁷ İstifade ettiği hocalar arasında Ebu'l-İzz el-Kalânîsî, Ebû Abdullah el-Bâri, Ebû Bekr el-Mezrafi, Ömer b. İbrahîm ez-Zeydî bulunmaktadır. Yetiştirdiği talebeler arasında ise Abdülaziz b. Dûlef, Muhammed b. Ebu'l-Kasım b. Sâlim ve Ebu'l-Hasen Ali b. Hibetullah, Bahâuddîn b. Cümmezzî'nin isimleri zikredilebilir. Özellikle Arap dili ve hadis ilimlerinde ehil olan müellif, 572/1176 senesinin Şaban ayında 82 yaşında vefat etmiştir.⁸⁸

b. Eserleri

Müellifin kırâat ilmine dair eserleri, *el-Hilâfiyyât fi 'İlmi'l-Kırâat*, *el-Kırâat*, *et-Tefârid fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, *Vüsûlü'l-'Umr ilâ Kırâati Usûli Ebî 'Amr*' dir.

el-Hilâfiyyât fi 'İlmi'l-Kırâat

İnebey Kütüphanesi'nde HO726 demirbaş numarasına kayıtlı olan eser 128 varak, 19 satırdır. Baş taraflarında yer yer kurt yenikleri olan eserin tamirattan geçtiği anlaşılmaktadır. Eksikliği bulunmamaktadır ve okunaklı bir hatta sahiptir. 635/1238 senesinin Ramazan ayında Muhammed b. Yusuf b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir.

⁸⁴ Bkz: İbrahim b. Said ed-Devserî, "Mecelletu Câmiati'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye", sy. 31 (1421), ss. 13-211.

⁸⁵ eş-Şehrezürî, *el-Misbahü'z-Zâhir fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, thk, Osman Gazal, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2007.

⁸⁶ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3. bs, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985. C.20, s. 548-549.

⁸⁷ ez-Zehebî, *el-A'lâm*, C.20, s. 548.

⁸⁸ ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 2, s. 541.

Ebû Amr kırâati, sırayla İbni Âmir, İbni Kesîr, Âsım, Hamza b. Habîb, Kisâi ve Halef b. Hişâm gibi imamların kırâatleriyle karşılaştırılmış, bu karşılaştırma her bir imam için ayrı birer bölüm içerisinde yapılmıştır. Müellifin Ebu'I-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî olduğu açıkça görülmektedir.⁸⁹ Kemal Atik, Brockelmann'a dayandırarak verdiği bilgide, İbn Kesîr, Âsım b. Bedhele, Hamza b. Habîb gibi kırâat imamlarını müellif olarak göstermiştir.⁹⁰ Kitap içeriği incelendiğinde ise bu bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Esere ait başka bir nüshaya rastlanmadığı gibi, eserin matbusu da bulunmamaktadır.

6. Ebû Muhammed (Ebu'l-Kâsım) Kasım b. Firruh b. Halef eş-Şâtübî er-Ruaynî (ö. 590/1194)

a. Hayatı

Kâsım eş-Şâtübî 538/1144 senesinde, günümüz İspanya'sında yer alan Jativa (o günkü adıyla Şâtibe) şehrinde doğmuştur.⁹¹ İlk kırâat eğitimini Şâtibe'de hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Âs en-Nefzî'den almıştır.⁹² Ardından yaşadığı şehre yakın olan Belensiye'ye (Valencia) giderek burada Amr ed-Dânî'nin Teysîr'ini okumuştur. Ayrıca çeşitli hocalardan hadis okumuş ve hadis rivayetinde bulunmuştur.⁹³ Bir süre Şâtibe'de kırâat hocalığı vazifesinde bulunan Şâtibi, çıktığı hac yolculuğu sırasında İskenderiye'ye uğramış ve burada Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed el-İsfahânî'den kırâat ve hadis dinlemiştir. Hac dönüşü uğradığı Kâhire'de, Mısır valisi Kâdi el-Fâzıl'ın hürmet ve ikramıyla karşılaşmış ve burada kalmaya karar vermiştir. Amr b. El-Âs Camii ve Fâzılıyye medresesinde ilmi faaliyetlerine devam etmiştir. Aynı zamanda bir kırâat ekolüne isim olacak olan *Şâtibiyye*'yi (*Hırzû'l-Emânî*) ve diğer eserlerini burada kaleme almıştır. Şâtibi, başta Alemüddin es-Sehâvî olmak üzere, Ebû Bekir Muhammed b. Vaddâh el-Lahmî el-Endelüsî, oğlu Ebû Abdullah Muhammed, damadı Kemâleddin Ali b. Şücâ' b.

⁸⁹ Ebu'I-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî, *el-Hılâfiyât fi'l-İlmi'l-Kırâat*, İnebey Ktp., HO726, vr. 2b, 21a, 39b, 72b, 92b, 113b.

⁹⁰ M. Kemal Atik, "Tefsir ve Kıraat İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 1 (2014), ss. 313-350.

⁹¹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, C. 6, s. 184; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 234; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 20; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971, C. 1, s. 646; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993, C. 8, s. 110; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 4, s. 14; Yâkut el-Hamevî, *Mucemu'l-Büldân*, Beyrut, t.y. C. 3, s. 309-310.

⁹² İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 235.

⁹³ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 235; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 20.

Sâlim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Kurtubî gibi pek çok talebe yetiştirmiştir.⁹⁴ Kırâat ilminde zirvede yer alan, aynı zamanda hadis hafızı olan müellif, dil ve edebiyat alanında da mahirdir. Çok küçük yaşlarından itibaren halka va'z ettiği kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁵ Doğuştan âmâ olan Şâtîbî, 590/1194 senesinde Kâhire'de rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur.⁹⁶

b. Eserleri

Şâtîbî'nin en önemli eseri, kırâat öğretiminde temel kaynaklardan biri kabul edilen *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtîbiyye)*'dir. Bundan başka kırâat ilmine müteallık diğer eserleri şunlardır: *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd*, *Kasîdei Dâliyye*, *Nâzimetü'z-Zehr (fî A'dâdi Âyâtî's-Süver)*, *ez-Zâât fî'l-Kur'ân (Manzûme fî Zââtî'l-Kur'ân)*, *Tetimmetü'l-Hırz min Kurrâ-i Eimmeti'l-Kenz*.⁹⁷

Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtîbiyye)

İnebey Kütüphanesi'nde esere ait yedi adet nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar, GE4556, GE4558, UC227, GE4559/1, HC11, HC101 ve HO728/1 demirbaş numaralarına kayıtlıdır. Kitap tanıtımında istinsah tarihi en eski olan GE4556 numaraya kayıtlı nüsha tercih edilmiştir.

Eser, 95 varak, 7 satır olup müstensihî bilinmemektedir. 16 Zilhicce 1074/10 Temmuz 1664 tarihli istinsah kaydı bulunan nüshanın en önemli özelliği, satır aralarında Farsça tercüme bulundurmasıdır. Ancak bu tercümenin kim tarafından yapıldığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Eser, Ebû Amr ed-Dânî'ye ait olan *et-Teysîr fî'l-Kraâti's-Seb'a* isimli eserin nazma çekilmiş halidir. 1173 beyitten müteşekkil bu manzûme, müellifin

⁹⁴ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 235-236; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981, C. 8, s. 10-11; Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zeki Kadîrî Ugan, Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988, C. 2, s. 462; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 20-21; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 828; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 3, s. 222; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 8, s. 110.

⁹⁵ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 235.

⁹⁶ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, C. 6, s. 185; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 3, s. 235; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 13, s. 10; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 23; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 828; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 14; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 8, s. 110.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 343, 646-649; C. 2, s. 1159, 1921; Carl Brockelmann, *GAL*, Leiden: E.J. Brill, 1942, C. 1, s. 520-522; 725-727; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 828; *el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabîyyi'l-İslâmiyyi'l-Mahtûtât Ulûmu'l-Kur'ân Mahtûtâtü't-Tecvid*, Amman: Müessesetu Al-i'l-Beyt, 1991. C. 1, s. 118-189; Eserleri için bkz; Abdurrahman Çetin, "Şâtîbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, s. 376-377.

nisbesinden dolayı *eş-Şâtibiyye*, L kafiye olması nedeniyle da *el-Kasidetü'l-Lâmiyye* olarak da bilinir. Kırâat imam ve râvilerinin isimleri yerine kullanılan rumuzlar ilk defa bu eserde ortaya atılmıştır.⁹⁸ Müellif eserinde, ebced harflerini kullanarak, kırâat imamına ve râvîye delalet eden harf ve kelime remizlerine yer vermiştir.⁹⁹ Eser, kırâat kitabiyâtında önemli bir yer tutmuş ve konuya dair kendinden sonra yazılmış pek çok kitaba kaynaklık etmiştir.¹⁰⁰

Eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümün başlarında remizlerin kullanımı ve ihtilaflı ayetlerin incelenmesinde takip edilen usûl hakkında bilgi verilmektedir.¹⁰¹ Ardından sırasıyla, *İstiâze, besmele, idgâm ve kısımları, hâü'l-kinâye, med ve kasr, müfred hemze, bir ve iki kelimedeki hemzeler, nakl, vakf-ı Hamza ve Hişâm, “إذ، قد، هل، بل” edatlarının son harflerindeki idgâm ve izhâr vecihleri, tâü't-te'nîs, tenvîn ve sâkin nûn'a ait hükümler, feth, imâle, lâm ve râ harflerine ait hükümler, kelime sonlarında, resm-i hatta (imlâ) ve izâfet nitelikli yâ harfine göre vakf halleri, zâid nitelikli yâ harfleri, tekbîr, harflerin mahreç ve sıfatları* gibi kırâat usulüne dair konular ayrı bâb başlıkları altında incelenmiştir.

İkinci bölümde ise *ferşü'l-hurûf* tabir edilen, belli bir kurala dayanmayıp Kur'ân sûreleri içinde dağınık halde bulunan ihtilaflar ele alınmıştır.¹⁰²

Yazma eser kütüphanelerinde esere ait çok sayıda yazma nüsha bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Süleymaniye Ktp., Ali N. Tarlan, No. 71; Tekeli Halk Ktp., No. 4/1, 835, 13; Kastamonu YEK., KHK3346, KHK335/01'de bulunmaktadır.¹⁰³ Mûsâ Cârullah (Kazan, 1907) ve Muhammed Temîm (1996) tarafından neşredilmiştir. Ayrıca, Fatih Çollak tarafından 1991 yılında, MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, “*Kırâat İlminde İmâm Şâtibî ve eş-Şâtibiyye*” adıyla bir doktora tezi hazırlanmıştır. Şerh, haşiye, talikât, muhtasar ve diğer türlerde üzerine onlarca çalışma yapılan *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-*

⁹⁸ Fatih Çollak, “*eş-Şâtibiyye*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, s. 377-379.

⁹⁹ Ebû Muhammed Kasım b. Fîruh b. Halef eş-Şâtibî, *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*. İnebey Ktp., GE4556, vr. 5a, (45. beyit); vr. 5b, (49., 50., 51., 52., 53., 54., 55.) beyitler.

¹⁰⁰ Durmuş Sert, “Şâtibî'nin Hayatı Kırâat İlmindeki Yeri ve Eserleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, sy. 1 (1985), s. 92-95; Fatih Çollak, “*eş-Şâtibiyye*” (*DİA*), C. 38, s. 377-378.

¹⁰¹ eş-Şâtibî, *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, İnebey Ktp., GE4555, vr. 2b-8a.

¹⁰² Fatih Çollak, “*eş-Şâtibiyye*” (*DİA*), C. 38, s. 378.

¹⁰³ Diğer nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (15.05.2018)

Şâtibiyye), yazıldığı dönemden günümüze kadar üzerinde en fazla çalışma yapılan metinlerden biri olmuştur.¹⁰⁴

Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd

Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd, İnebey Kütüphanesi GE4559/3 demirbaş numarasına kayıtlıdır. 16 varak, 12 satırdır. Nesih hatla ve harekeli olarak yazılmış olan nüshada İstinsah kaydına rastlanmamıştır. İçinde bulunduğu cildin 74a-89a varakları arasında yer almaktadır. Ebû Amr ed-Dânî'nin ilk mushafların imlasına dair kaleme aldığı *el-Muknî*'nin nazma çekilmiş halidir. Râ kafiyeli olması sebebiyle *Kasîde-i Râiyye* ve eş-Şâtibiyyetü's-Suğrâ olarak da bilinen eser, 298 beyitten müteşekkil bir manzûmedir. Şâtîbî, Dâni'nin *el-Muknî*'sine ilave olarak, altı kelimenin imlâsına dair bilgi eklemiştir.¹⁰⁵

Kitap, resmî'l-mushâf olarak ifade edilen, Hz. Osman'ın yazdırdığı ilk mushaflar arasındaki bazı farklılıklar ve bunların imlâ özelliklerinden bahseder.¹⁰⁶ Eser, bir mukaddime ve yirmi yedi bâbtan oluşmaktadır. 45 beyitlik mukaddime kısmında, Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i, Mushaf haline getirilişi ve çoğaltılıp dağıtılması gibi konulara değinilmiştir.¹⁰⁷ Hemen sonra gelen ilk bâb dört bölüme ayrılmıştır. Burada ele alınan konu, Âraf, Meryem, Sâd ve Nâs sûrelerinin sonlarında soluklanarak işlenmiştir.¹⁰⁸ Sonraki bölümlerde elif, yâ ve vâv'ın hazfedilmesiyle yazılan kelimeler, fazladan elif, yâ ve vâv ilavesiyle yazılan kelimeler, ihtisâr olsun diye iki yâ'dan birinin düşürülmesiyle yazılan kelimeler, hâ'ların açık 'te' ile yazıldığı kelimeler gibi başlıklar yer almaktadır. Ayrıca, ilk mushaflar arasında hazf ve ispat konusunda farklı yazılanlar, aynı imla ile yazılanlar, Hz. Osman mushafı referans alınarak istinsah edilen Hicaz, Irak ve Şam mushafları arasındaki mevcut farklılıklar, sûrelerine işaret edilerek belirtilmiştir. Eserde Hz. Osman'ın çeşitli merkezlere gönderdiği mushaflar arasındaki farklılıkların sebepleri de açıklanmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Abdullah Abdulhâdî Hamîtû, *Zaimü'l-Medreseti'l-Eseriyye fî'l-Kirâati ve Şeyhu Kurrâi'l-Mağrib ve'l-Meşrik el-İmam Ebü'l-Kasım eş-Şâtîbî : Dirâsetun an Kasidetihî Hirzû'l-Emâni fî'l-Kirâat*, Riyad: Dâru Edvâi's-Selef, 2005, s.145-226.; Fatih Çollak, “eş-Şâtibiyye” (*DİA*), C. 38, s. 379.

¹⁰⁵ Tayyar Altıkulaç, “el-Muknî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 31, s. 139.

¹⁰⁶ Durmuş Sert, ‘Şâtîbî'nin Hayatı, Kıraât İlmindeki Yeri ve Eserleri’, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 1, Yıl, 1985, s. 96.

¹⁰⁷ Ebû Muhammed Ebü'l-Kasım Kasım b. Fîrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtîbî, *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd*, İnebey Ktp., GE4559/3, vr.74a-76a.

¹⁰⁸ eş-Şâtîbî, *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd*, İnebey Ktp., GE4559/3, vr. 74a-76a.

¹⁰⁹ eş-Şâtîbî, *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd* İnebey Ktp., GE4559/3, vr. 88b-89b.

Eser çeşitli baskıları yapılmak suretiyle neşredilmiştir. (Kâhire h. 1301, h. 1328, h. 1329, h. 1355; İstanbul, h. 1308; Kazan, m. 1908) Ayrıca, Hüseyin Rizevî tarafından ‘Akiletü Etrâbi’l-Kasâid fî Esne’l-Makâsîd Tercümesi adıyla Türkçe’ye de çevrilmiştir. (İÜ Ktp., No. 5868) Üzerine birçok şerh yazılmış olan eserle ilgili, İnebey Kütüphanesi’nde UC226/2 ve OR104/3 demirbaş numaralarına kayıtlı iki nüsha daha bulunmaktadır.¹¹⁰

7. Ebu’l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219)

a. Hayatı

Ebu’l-Bekâ el-Ukberî 538/1143 senesinde Bağdat’ta dünyaya gelmiştir.¹¹¹ Ailesinin aslen Dicle nehri kıyısında bulunan Ukberâ kasabasından olması sebebiyle Ukberî nisbesiyle anılmıştır.¹¹² Küçük yaşlarda geçirdiği bir hastalık sebebiyle görme yeteneğini kaybetmiş, bu nedenle ‘darîr’ diye de anılmıştır.¹¹³ Hayatının tamamını Bağdat’ta geçiren Ukberî, İslâmî ilimlerin birçok dalında ilim tahsil etmiş, bilhassa Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Hasan İbn Asâkîr el-Betâihî, Ebû Ya’lâ el-Ferrâ, İbn Hübeyre el-Vezîr gibi üstâdlardan oldukça istifade etmiştir.¹¹⁴ Arap dili ve edebiyatı ile Kur’ân kırâatleri, tefsir, hadis, fıkıh, ferâiz, arûz ve matematik gibi birçok ilim dalında otorite kabul edilen ve eser veren müellif, Ebü’l-Hadîd, İbnü’l-Dübeysî, İbnü’n-Neccâr, Abdülazîm el-Münzirî, Yâkût el-Hamevî, İbnü’l-Katîf, Mecdüddîn İbn Teymiyye ve İbn Adlân gibi tanınmış âlimlerin

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Tayyar Altıkulaç, “el-Mukni”, (DİA), C. 31, s.139.

¹¹¹ Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, Beyrut: Dâru Sadır, 1965, C. 11, s. 137; Ebü’l-Hasan Cemaleddin Ali b Yusuf b İbrâhim İbnü’l-Kıftî, *İnbâhü’r-Ruvât ala Enbâhi’n-Nühât*, Kâhire: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi, 1950, C. 2, s. 116, 117; İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 4, s. 100-101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, C. 13, s. 85; Ebü’l-Fazl Celeddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyûtî, *Bugyetü’l-Vuât fî Tabakâti’l-Lugaviyyîn ve’n-Nühât*, Kâhire: Matbaatü’s-Saâde, 1326, s. 281; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 1, s. 81, 98, 108; Ebü’l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b Ahmed İbn Receb, *Kitâbü’z-Zeyli ala Tabakâti’l-Hanâbile*, Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, t.y. C. 2, s. 109; Ebü’l-Felah Abdülhay b Ahmed b Muhammed İbnü’l-İmâd, *Şezeratü’z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb*, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, t.y., C. 5, s. 67, 68; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 496; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin*, C. 6, s. 47; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 4, s. 208, 209.

¹¹² el-Hamevî, *Mucemü’l-Büldân*, C. VI, s. 203, 204; İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 4, s. 100-101.

¹¹³ İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 4, s. 100-101; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, C. 11, s. 137; İbnü’l-Kıftî, *İnbâh*, C. 2, s. 116, 117; Suyûtî, *Bugye*, s. 281.

¹¹⁴ İbnü’l-Kıftî, *İnbâh*, C. 2, s. 116-118; İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 4, s. 100; Suyûtî, *Bugye*, s. 281; İbnü’l-İmâd, *Şezeratü’z-Zehab*, C. 5, s. 67-68; İbn Receb, *Tabakâti’l-Hanâbile*, C. 2, s. 110; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin*, C. 6, s. 46-47.

hocası olarak da bilinmektedir.¹¹⁵ Bir konu hakkında eser kaleme almak istediği zaman ilgili kitapları öğrencilerine okuttuğu ve duyduklarını sentezleyerek öğrencilerine yazdırdığı kaynaklarda bildirilmiştir.¹¹⁶ 616/1219 yılında 73 yaşında iken Bağdat'ta vefat eden Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, Ahmed b. Hanbel'in kabrinin de yer aldığı Bâbüharb Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹¹⁷

b. Eserleri

Tefsir, hadis, dil ve edebiyat alanlarında telif ve şerh olmak üzere çok sayıda eseri bulunan müellifin kırâat ilmine dair yazdığı eserler şunlardır: *İ'râbü'l-Kur'ân (İmlâ'ü Mâ menne Bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-İ'râb ve'l-Kırâat fî Cemî'i'l-Kur'ân, et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân), İ'râbü'l-Kırâ'ati's-Şevâz, Adedü'l-Ây (Adedü Âyi'l-Kur'ân)*.¹¹⁸

et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân

İnebey Kütüphanesi HO121 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 126 varak, 30 satırdır. Nesih hatla yazılmış olan eserde, metin oldukça ufak ancak okunaklıdır. Sayfa kenarlarında farklı bir hatla yazılmış açıklamalar yer almaktadır. İstinsah kaydında yer alan bilgilere göre eser, Receb 973/Şubat 1576 senesinde, Abdullatif b. Nimetullah tarafından istinsah edilmiştir.

Sûre ve âyet sırasına göre Kur'ân lafızlarının i'râb ve kırâat şekillerinin açıklandığı bir eserdir. Kitabın başında yer alan mukaddimenin ardından Fâtiha Sûresi'ne geçilmeden evvel, istiâze ve besmele'de geçen lafızların i'râbı gösterilmiş ve kitap Fâtiha Sûresi'yle devam etmiştir.¹¹⁹ Surelerin adı kırmızı mürekkeple ve büyük boyutta yazılırken, her bir Kur'ân lafzı, kırmızı bir çizgi marifetiyle görünür kılınmıştır.¹²⁰ Lafızlar işlenirken önce

¹¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. 11, s. 137; İbnü'l-Kıftî, *İnbâh*, C. 2, s. 116, 117; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 4, s. 100-101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 13, s. 85; Suyûtî, *Bugye*, s. 281; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 81, 98, 108; İbn Receb, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, C. 2, s. 109; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-Zeheb*, C. 5, s. 67, 68; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 496; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 6, s. 47; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 4, s. 208, 209.

¹¹⁶ İbnü'l-Kıftî, *İnbâh*, C. 2, s. 118; Suyûtî, *Bugye*, s. 281; İbn Receb, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, C. 2, s. 111.

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. 12, s. 357; İbnü'l-Kıftî, *İnbâh*, C. 2, s. 117; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C. 4, s. 100-101; Suyûtî, *Bugye*, s. 281; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-Zeheb*, C. 5, s. 68-69; İbn Receb, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, C. 2, s. 113; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 6, s. 46-47; Nusreddin Boilelli, "el-Ukberî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1986), ss. 401-413; Selami Bakırcı, "Ukberî" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, s. 66-67.

¹¹⁸ Eserleri için bkz; Selami Bakırcı, "Ukberî" (*DİA*), s. 67.

¹¹⁹ Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, İnebey Ktp., HO121, vr. 2b.

¹²⁰ Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, *et-Tibyân*, vr. 8a.

gramatik açıdan ele alınmış, kelimenin türü ifade edilmiştir. Ardından farklı yazım ve okuyuş şekilleri de gösterilerek farklılıklar ortaya konmuştur.

Türkiye kütüphanelerinde esere ait çok sayıda yazma nüsha bulunmaktadır.¹²¹ Eser ilk olarak 1859 yılında Tahran’da basıldıktan sonra, farklı tarihlerde ve muhtelif şehirlerde baskılar yapmıştır. (Bulak, h. 1303; Delhi, h. 1899; Leknev, h. 1289; Kâhire, m. 1888; nşr. İbrâhim Atve İvâz, I-II, Kâhire 1380/1961, 1389/1969; nşr. Ali el-Bicâvî, I-II, Kâhire 1972; nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Beyrût 1986.)¹²²

8. Ebu’l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)

a. Hayatı

Kaynaklarda doğum tarihi 558/1163 ve 559/1164 olmak üzere iki farklı şekilde yer alan Ebü’l-Hasen Alemüddîn es-Sehâvî, Mısır’ın batısında küçük bir kasaba olan Sehâ’da dünyaya gelmiştir.¹²³ Küçük yaşlarda tahsil için İskenderiye’ye gitmiş ve burada hadis dersleri almıştır.¹²⁴ Ardından Kâhire’ye geçerek uzun yıllar rahle-i tedrisinde bulunacağı Şâtîbî ile tanışmış ve kendisinden kırâat, nahiv ve dil alanlarında istifade etmiştir. Eğitimine devam ettiği yıllarda imamlık vazifesinde bulunan Sehâvî, Ebü’l-Cüyûş Asâkir b. Ali, Ebü’l-Cûd Gıyâs b. Fâris b. Mekkî, Ebü’l-Kâsım Hibetullah b. Ali el-Bûsîrî, İsmâil b. Sâlih b. Yâsîn gibi âlimlerden de dersler almıştır.¹²⁵ Ardından Dımaşk’a geçerek Dımaşk Camii’nde ve kendi adına kurulan medresede ömrünün sonuna kadar talebe yetiştirmiştir.¹²⁶ Ebû Şâme el-Makdisî, Şemseddin Ebü’l-Feth Muhammed b. Ali el-Ensârî, Abdüsselâm ez-Zevâvî, Reşîdüddin Ebû Bekir b. Ebu’d-Dûr, Cemâleddin İbrâhim b. Dâvûd el-Fâzîlî, Nizâmeddîn Muhammed b. Abdülkerîm et-Tebrîzî ve daha pek çok şahsiyet kendisinden tefsir, kırâat ve dil alanlarında istifade etmiştir.¹²⁷ Kırâat ilmindeki

¹²¹ Bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (15.05.2018)

¹²² Selami Bakırcı, “Ukberî” (DİA), s. 66.

¹²³ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Üdebâ*, C. 15, s. 65-66; İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 3, s. 27-28; ez-Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, C. 23, s. 122-124; ez-Zehebî, *Tarihü’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhir ve’l-A’lâm : h. 641-650*, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, 1998, s. 192-196; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 568-571.

¹²⁴ İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-Âyân*, C. 3, s. 340; ez-Zehebî, *Ma’rife*, C. 2, s. 503; ez-Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ* C. 23, s. 122; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 569; Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Dâvûdî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y., C. 1, s. 425.

¹²⁵ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Üdebâ*, C. 15, s. 65.

¹²⁶ ez-Zehebî, *Ma’rife*, C. 2, s. 503-504; ez-Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, C. 23, s. 122-124.

¹²⁷ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 569; Dâvûdî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, C. 1, s. 425-426.

yetkinliğiyle beraber hocası Şâtîbî'nin eserlerini şerh etmekle de büyük bir şöhret bulmuş olan Ebu'l-Hasen Alemüddîn es-Sehâvî 643/1245 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir.¹²⁸

b. Eserleri

Başta Kur'ân ilimleri olmak üzere hadis, siyer, fıkıh ve dil alanlarında sayısız eser kaleme alan es-Sehâvî'nin kırâat ilmi ile ilgili eserleri şunlardır: *Fethu'l-Vasât fi Şerhi'l-Kasîd* (Şerhu's-Şatbiyye), *el-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akîle*, (Şerhu Râiyyeti's-Şâtîbî fi'r-Resm), *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâmü'l-İkrâ*, *el-İfsâh ve Gâyetü'l-İşrâh fi'I-Kırâati's-Seb'a*, *Akve'l-Uded fi'I Kırâe*, *et-Tavdü'r-Râsîh fi'I-Kırâe*, *Nesru'd-Dürer fi'I-Kırâe*, *Merâtibü'l Usûl ve Garâibü'l-Füsûl fi'I-Kırâe*, *et-Tebşîrâ fi Sifâtü'l-Hurûf ve Ahkâmi'l-Medd*, *Minhâcü't-Tevfîk ilâ Mâ'rifet't-Tahvîl ve't-Tahkîk*, *Hidâyetü'l-Murtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb*, *Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mü'cîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd*.¹²⁹

el-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akîle

HO721 numarada bulunan eser 97 varak, 19 satırdır. Müstensihî bilinmeyen nüshanın İstinsah tarihi 827/1424 senesidir. Gayet güzel bir nesih hatla yazılmış olan eserde ilk sayfalarda (vr. 1a-2b) yer yer kurt yeniklerine rastlanılmaktadır. Eser, *resmü'l-mushâf* konusu ile ilgilidir.

Ebü Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî*'sinin, eş-Şâtîbî tarafından nazma çekilerek *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsîd* olarak isimlendirildiği eser üzerine yapılan ilk şerh çalışmasıdır.¹³⁰ Kitabın ismi mukaddimenin sonunda yer almaktadır.¹³¹ Müellif uzunca bir girişin ardından *Akîle*'nin ilk beytiyle şerhe başlamıştır. Kırmızı mürekkeple yazılmış olan kaside beyitleri ve manzûmede yer alan bâb başlıkları değişiklik yapılmaksızın şerhe alınmıştır.¹³²

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan (Beyazıd Devlet Kütüphanesi, No. 142; Süleymaniye Ktp., A. Tekelioğlu, No. 10; Edirne Selimiye Ktp., No. 54; Hacı Selim

¹²⁸ Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebü Şame el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997, C. 3, s. 218, 395.

¹²⁹ Eserleri için bkz; Durmuş Sert, "Alemüddin Ebu'l-Hasen es-Sehâvî: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri ve Eserleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, sy. 5 (1994).

¹³⁰ Tayyar Altıkulaç, "Alemüddin Sehâvî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 36, s. 311.

¹³¹ Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *el-Vesîle ilâ keşfi'l-Akîle*, İnebey Ktp., HO721, vr. 4a.

¹³² es-Sehâvî, *el-Vesîle*, İnebey Ktp, HO721, vr. 46ab

Ağa Ktp., No. 22) eser üzerine, Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî yüksek lisans çalışması yapmış, (Câmiatü Muhammed el-Hâmis, Rabat, 1411/1991) bu çalışma daha sonra tahkikli neşir olarak yayımlanmıştır. (Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1424/2002)

Hidâyetü'l-Mürtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb

İnebey Kütüphanesi'nde GE4555/6 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, 14 varak, 18 satırdır. İçinde bulunduğu cildin, 82b-95b varakları arasında yer alan eser, 431 beyitlik bir manzumedir. Müstensih ve istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Kitap ismi 82b varakta yer alan 13. beyitte, *Hidâyetü'l-Mürtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb* olarak geçmektedir.

Manzume, Kur'ân-ı Kerîm'de lafzî benzerliği olan kelimeleri konu edinmektedir.¹³³ 25 beyitlik mukaddime kısmının ardından "Bâbu'l-Elif" başlığıyla devam etmektedir.¹³⁴ Bu şekilde alfabetik sıraya göre her harf için ayrı başlık açılmış ve lafızlar harf sırasına göre karşılaştırılmıştır.¹³⁵

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. (Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No. 41; Laleli, No. 3769; Âtîf Efendi Ktp., No. 606) İlk olarak Kâhire (ts.) ve İstanbul'da (1306) basılan eser, daha sonra Abdülkâdir el-Hatîb el-Hasenî'nin tahkikiyle basılmıştır. (Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1414/1994)

Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mücîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd

GE1912/2 demirbaş numaralı yazma, 64 beyitlik bir manzûmedir. İçinde yer aldığı cildin 224ab varaklarında bulunmaktadır. Eserde müellif es-Sehâvî olarak geçerken, eser ismine dair bir kayda yer verilmemiştir. İnebey Kütüphanesi kataloğuna *Kaside fî'l-Kırâat* olarak kaydedilmiş olsa da bu isimlendirme yanlıştır. Yapılan metin karşılaştırması sonucunda eserin es-Sehâvî'ye ait olan ve kaynaklarda, *El-Kasîdetü'n-Nûniyye*¹³⁶, *Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mücîd*¹³⁷ veya *Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mücîd fî*

¹³³ Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb*, t.y., İnebey Ktp., GE4555/6, vr. 82b.

¹³⁴ es-Sehâvî, *Hidâyetü'l-Mürtâb*, 82b vr.

¹³⁵ es-Sehâvî, *Hidâyetü'l-Mürtâb*, 94b vr.

¹³⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, C. 1348; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 728.

¹³⁷ Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 522.

*Ma'rifeti't-Tecvîd*¹³⁸ isimleriyle geçmekte olan manzûme olduğu anlaşılmıştır. İstinsah bilgileri bulunmamaktadır.

Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mücîd fî Marifeti't-Tecvîd, harflerin tashihinden, sıfatlarından ve benzerlerinden nasıl ayrılacağından bahsetmektedir. Harfler tek tek ele alınarak incelenmiştir. Eser, tenvîn ve sakin nûn'un hükümleri, hükm-ü râ, med ve çeşitleri gibi temel tecvîd meselelerini içermemektedir. Buna rağmen eser, tecvîd alanında oldukça rağbet görmüş, yazıldığı dönemden beri okunmuş ve ezberlenmiştir.¹³⁹

Türkiye ve dünya kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. (Süleymaniye Ktp., Beşirağa No. 5; Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, No. 5; Akseki Halk Ktp., No. 184; Hacı Selim Ağa Ktp., No. 28; Brill. H.1.325; Patna Ktp., 1, 16, 145) Müellif eserini *Tuhfetü'l-Kurrâ fî Şerhi Umdeti'l-Müfîd li's-Sehâvî fî't-Tecvîd* ismiyle bizzat kendisi şerh etmiştir. Ayrıca Ebü'l-Fidâ Cemâleddin İsmâil b. Muhammed el-Fukkâî ve Bedreddin Hasan b. Kâsım el-Murâdî tarafından da şerh yazılmıştır.¹⁴⁰

9. Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le el-Mevsilî (ö. 656/1258)

a. Hayatı

623/1258 yılında Musul şehrinde doğan el-Mevsilî, yaşadığı dönemde 'Şu'le' lakabıyla tanınmıştır.¹⁴¹ Erken yaşlarında Kâhire'ye giderek İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında eğitim almakla birlikte, çalışmalarını dil, edebiyat ve kırâat alanlarında yoğunlaştırmıştır.¹⁴² Kırâat ilminde Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Erbîlî'den oldukça istifade etmiştir.¹⁴³ Tahsilinin ardından Musul'a dönen el-Mevsilî, burada uzun yıllar talebe okutmuştur. Kaynaklarda adı geçen tek öğrencisi Takıyyüddin Ebû Bekir el-

¹³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1171, 1172; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 708.

¹³⁹ Durmuş SERT, "Alemüddin es-Sehavi Hayatı, Kiraat Ilmindeki Yeri ve Eserleri", Selçuk Üniv, İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl,1994, sayı 5, s.226.

¹⁴⁰ Tayyar Altıkulaç, "Alemüddin es-Sehavi", (DİA), C. 36, s. 312.

¹⁴¹ ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 3, s. 1340-1341, 1400; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. 23, s. 360; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 80-81; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 321-322.

¹⁴² Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 321.

¹⁴³ ez-Zehebî, *Ma'rife*, C. 3, s. 1340-1341, 1400; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 80-81.

Mikassâtî'dir.¹⁴⁴ Muhammed Şu'le el-Mevsilî şiirle de ilgilenmiş ve bazı eserlerini manzûm olarak kaleme almıştır.¹⁴⁵ 656/1258 yılında Musul'da vefat etmiştir.¹⁴⁶

b. Eserleri

Muhtelif konularda çok sayıda eser telif etmiş olan Muhammed Şu'le'nin kırâat ilmine dair yazmış olduğu eserler, *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî* ve *eş-Şem'atü'l-Müdiyye bi-Neşri Kırâati's- Seb'ati'l-Merdiyye*'dir.¹⁴⁷

Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî

İnebey Kütüphanesi HO729 numaralı demirbaşta kayıtlı bulunan eser, 178 varak, 27 satırdır. Kitab ismi 2a varakta *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî* olarak geçmektedir. Muhammed b. Salih tarafından Safer 1029/Ocak 1620 tarihinde ta'lik hatla istinsah edilmiştir. eş-Şâtübî'nin *Hurzü'l-Emânî* adlı manzûmesinin şerhidir.

1173 beyti detaylı olarak işleyen şârih mukaddimede, kasideyi ne çok kapalı ne de çok basit, orta düzeyde ve anlaşılabilir bir üslupla şerh etmeyi amaçladığını ifade etmiştir.¹⁴⁸ Kırmızı mürekkeple yazılmak suretiyle belirgin kılınan beyitler, üç farklı yönden ele alınmıştır. Şârih, şerhettiği ibarenin başında, luğavî manasını açıklarken (ب) harfini, i'râbını gösterirken (ح) harfini ve kırâatla ilgili yönüne işaret ederken ise (ص) harfini kullanmıştır.¹⁴⁹

Kütüphanede esere ait iki nüsha daha bulunmaktadır. HC21/2'de bulunan nüsha 170 varak, 19 satır olup, baş tarafından otuz yedi varak eksiktir. İstinsah kaydı bulunmamaktadır. Kütüphane kataloğuna *İzâhü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî* ismiyle kaydedilen HO722 numaralı diğer nüsha ise 184 varak olup, 25 satırdır. Zahriyede *İzâhü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî* yazsa da, eserin farklı bir eser olmadığı, *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî* ile aynı eser olduğu tespit edilmiştir. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

¹⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 80-81.

¹⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 647, 662; C. 2, s. 1064-1065, 1189-1190, 1964; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 859.

¹⁴⁶ ez-Zehabî, *Ma'rife*, C. 3, s. 1340-1341, 1400; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. 23, s. 360; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 80-81; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 321-322; Adem Yerinde, "Muhammed Şu'le", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, s.577-578.

¹⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1064-1065; *el-Fihrisü's-Şâmil*, s. 171-174; Eserleri için bkz: Adem Yerinde, "Muhammed Şu'le", (DİA), C. 30, s. 577-578.

¹⁴⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le el-Mevsilî, *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî*, İnebey Ktp., HO729, vr. 2b.

¹⁴⁹ Şu'le, *Kenzü'l-Meânî*, vr. 8ab.

Çeşitli kütüphanelerde (Beyazıt Devlet Ktp., No. 143; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 46; Yozgat, No. 615) yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁰ Eser, 1954 ve 1997 yıllarında Kâhire’de, Ahmed el-Yezîdî’nin tahkiki ile 1998 yılında Mağrib’te basılmıştır. Ayrıca, Muhammed b. İbrahim b. Fâzıl, 2001 yılında Bağdat Üniversitesinde bir doktora çalışması yapmış ve bu çalışmayı 2012 yılında tahkikli neşir olarak Şam’da yayımlamıştır.¹⁵¹ Burhânüddîn Halîl el-Ca‘berî’ye ait, *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hırzi'l-Emânî* ismini taşıyan farklı bir şerh daha bulunmaktadır.

10. Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258)

a. Hayatı

Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî 589/1193 senesinde¹⁵² Fas’ta dünyaya gelmiştir.¹⁵³ İlk tahsilinin ardından Kâhire’ye giden el-Fâsî burada, Şâtıbî’nin öğrencilerinden olan Ebû Mûsa b. Yusuf b. İsmail el-Makdîsî ve Ebu’l-Kâsım Abdu’s-Samed b. Saîd eş-Şâfiî’den kırâat okumuştur.¹⁵⁴ Daha sonra Haleb’e geçerek burada Kırâat, hadis ve fıkıh ilimlerinde Yusuf b. Şeddâd ve Sâhib b. Sadûn gibi hocalardan istifade etmiştir.¹⁵⁵ Tahsilinden sonra Haleb’te yaşamaya devam eden el-Fâsî, çeşitli medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuş, Yahya el-Menbîcî, Şerif Hüseyin b. Katâde el-Medenî, Abdullah b. İbrâhim b. Cezerî gibi birçok talebe yetiştirmiştir.¹⁵⁶ Kırâat ilmi başta olmak üzere hadis ve fıkıh ilimlerinde yetkin bir âlim olarak öne çıkan el-Fâsî, 656/1258 senesinde Haleb’te vefat etmiştir.¹⁵⁷

b. Eserleri

Kaynaklarda Şâtıbî şârihi olarak geçmekte olan müellifin bilinen tek eseri *el-Leâlîü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde*’dir.¹⁵⁸

¹⁵⁰ *el-Fihrisü’s-Şâmil*, s. 171-174.

¹⁵¹ Adem Yerinde, “Muhammed Şu’le”, (*DİA*), C. 30, s. 577-578.

¹⁵² Zirikli, *el-A’lâm*, C. 6, s. 86.

¹⁵³ Zirikli, *el-A’lâm*, C. 6, s. 86; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 2, s. 122

¹⁵⁴ ez-Zehebî, *Ma’rifê*, C. 1, s. 359; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 6, s. 86.

¹⁵⁵ ez-Zehebî, *Ma’rifê*, C. 1, s. 359; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 2, s. 122.

¹⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 2, s. 122.

¹⁵⁷ ez-Zehebî, *Ma’rifê*, C. 1, s. 359; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 2, s. 122; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 6, s. 86.

¹⁵⁸ ez-Zehebî, *Ma’rifê*, C. 1, s. 359.

El-Leâlü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde

İnebey Kütüphanesinde HC12 numaraya kayıtlı olan eser, 127 varak olup 31 varaktır. Müellif adı 2a varakta, hamdele faslının beşinci satırında Cemâleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Mukrî şeklinde yer alırken, kitap ismi ise aynı sayfanın onbirinci satırında *el-Leâlü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde* olarak geçmektedir. İstinsah kaydındaki bilgilere göre nüsha, 2 Şâbân 845/16 Aralık 1441 tarihinde, Seyyid Yusuf bin Seyyid Ramazan isimli bir müstensih tarafından, Semerkand yakınlarda bir şehir olan İsbicâb'ta istinsah edilmiştir. Eser, eş-Şâtibi'nin *Hürzü'l-Emânî* isimli kasidesinin şerhidir.

Şârih hamdele faslından sonra kısaca eş-Şâtibi'den ve eserinden övgüyle bahsetmiş, hemen peşinden ilk beyitle şerhe başlamıştır.¹⁵⁹ Beyitler koyu tonda yazılarak belirgin kılınmıştır.¹⁶⁰ Bab başlıkları *Hürzü'l-Emânî*'deki haliyle kullanılmıştır. Nüshanın birçok yerinde sayfa kenarları da kullanılmıştır.¹⁶¹

Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası (*Beyazîd Devlet Ktp.*, No. 7, 144, 228, 229, 185; *Süleymaniye Ktp.*, *Ayasofya*, No. 30, 49; *Manisa İl Halk Ktp.*, No. 327, 328; *Burdur İl Halk Ktp.*, No. 105-11; *Trabzon İl Halk Ktp.*, No. 182-01, 182-02) bulunan eser, Abdürrezzâk b. Ali b. İbrâhim Mûsâ, (Riyad 1428/2007)¹⁶² ve Abdurrahim Tarhûnî (Beyrut, 2011) tarafından neşredilmiştir. Ayrıca, Abdullah Abdülmecîd Nemnekânî tarafından 1430/2009 yılında Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak bir tahkik çalışması yapılmıştır.

11. İzzüddîn Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'imî (ö. 661/1263)

a. Hayatı

Ebû Muhammed İzzüddin Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'imî¹⁶³ 589 yılında Ra'sulayn'da doğmuştur.¹⁶⁴ İlk tahsiline burada başlayan müellif, Mübarek bin İsmail el-

¹⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî, *El-Leâlü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde*, İnebey Ktp., HC12, vr. 2a.

¹⁶⁰ el-Fâsî, *el-Leâlî*, vr. 7ab.

¹⁶¹ el-Fâsî, *el-Leâlî*, vr. 20b, 36a,

¹⁶² Fatih Çollak, "eş-Şâtibiyye", (DİA), C. 38, s. 379.

¹⁶³ Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâzir*, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafiyye, 1986, C. 1, s. 281; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, C. 4, s. 1453; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, C. 1, s. 243; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, C. 1, s. 384.

¹⁶⁴ Ebû'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yuninî, *Zeylu Mir'ati'z-Zaman*, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, C. 2, s. 219.

Harrânî'de hafızlığını ikmal etmiş, Ebu'l-Mecd el-Kazvîni'den ise hadis öğrenmiştir.¹⁶⁵ On yedi yaşında Bağdat'a giderek çeşitli hocalardan hadis okumuştur.¹⁶⁶ Ayrıca kırâat âlimi Ebu'l-Bekâ el-Ukberî'den kırâat-ı aşere okuyan müellif buradan Kudüs'e geçmiş, oradan da Şam'a geçerek fıkıh dersleri almıştır. Haleb, Musul, Tikrit ve Kâhire gibi şehirlerde çeşitli hocalardan ilim tahsil eden er-Res'imî,¹⁶⁷ tahsilinin ardından Basra, Bağdat ve Şam gibi şehirlerde talebe okutmuştur.¹⁶⁸ Kendisinden istifade edenler arasında Muhammed b. Ali b. Mahmud b. es-Sâbûnî, Abdülmü'min b. Halef b. Ebu'l-Hasen ed-Dimyâtî,¹⁶⁹ gibi isimler bulunmaktadır. Hayatını ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'imî, 12 Rebiulâhir 661/23 Şubat 1263 tarihinde Sincâr şehrinde vefat etmiştir.¹⁷⁰

b. Eserleri

Müellif, Kırâat, tefsir, hadis, fıkıh ve şiir üzerine on kadar eser kaleme almıştır.¹⁷¹ Bu eserlerden kırâat ilmine dair olanı *Dürretü'l-Kârî* isimli manzûmedir. Ayrıca *Rumûzu'l-Künûz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* isimli dokuz ciltlik bir tefsiri vardır.

Dürretü'l-Kârî

İnebey Kütüphanesi GE4556/3 numarada bulunan eser, 2 varak 31 beyitlik bir manzûmedir. İçerisinde kırâat ilmiyle ilgili çeşitli risalelerin bulunduğu bir cildin 103a-104b varığında bulunur. Manzumenin adı 31. beyitte *Dürretü'l-Kârî* olarak zikredilmiştir. Müellif adı eser içinde geçmemesine rağmen, kütüphane kayıtlarında İzzüddin Abdürrezzak b. Rızkullah er-Rastagfani olarak görünmektedir. Yaptığımız incelemede, eser adına ve içeriğe dair kaynaklarda verilen bilgiler ile elimizdeki nüshanın örtüştüğü tesbit edilmiştir. Kâtib Çelebi müellif adını Ebû Muhammed 'İzzüddin Abdürrezzak b.

¹⁶⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. 22, s. 249.

¹⁶⁶ İbn Receb, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, C. 2, s. 274; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. 4, s. 1452.

¹⁶⁷ İzzeddin Abdürrezzak b Rızkullah el-Hanbelî Res'inî, *Rumûzü'l-Künûz fi Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2008, C. 1, s. 28.

¹⁶⁸ Res'inî, *Rumûz*, C. 1, s. 28.

¹⁶⁹ Ebû'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyutî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Beyrut: Dârü'l-Buhusi'l-İlmiyye, 1983, C. 1, s. 51; ez-Zehabî, *Ma'rife*, C. 2, s. 82.

¹⁷⁰ ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. 4, s. 145; Suyutî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, C. 1, s. 50; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, C. 1, s. 300.

¹⁷¹ Eserleri için bkz; Res'inî, *Rumûz*, C.1 s.42-47.

Rızkullah er-Res‘inî olarak bildirmiştir.¹⁷² Nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

Manzume ض ve ظ harfleri ile ilgilidir. Kırmızı mürekkeple yazılmış olan başlıkta, kitap ismi zikredildikten sonra, bir sıra cümlesi ile “ض ve ظ harfleri arasındaki farklar diye de bilinir” şeklinde manzûme başlığını açıklayıcı bir ifade kullanılmıştır. Eserde iki harfin birbirine olan mahreç ve sıfat yönünden benzerliği incelenmektedir.

Türkiye kütüphanelerinde esere ait iki nüsha bulunmaktadır.(*Bursa İnebey Ktp., GE4556/3; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, No.3640*) Eser üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

12. Ebu’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267)

a. Hayatı

Ebû Şâme lakabıyla tanınan el-Makdîsî, 599/1203 senesinde Şam’da doğmuştur.¹⁷³ Çok küçük yaşlarda Kur’ân-ı Kerîm’i hıfzeden müellif, hocası Ebü’l-Hasan es-Sehâvî’den kırâat okumaya başlamış ve henüz on yedi yaşındayken icazet almıştır.¹⁷⁴ Ayrıca es-Sehâvî’den tefsir ve Arapça, Ebü’l-Kâsım Ahmed b. Abdullah el-Attâr, Ebü’l-Berekât Dâvûd b. Ahmed b. Mülâib, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed ve Ebû Mansûr Fahreddin İbn Asâkir’den hadis, Ebû Amr Osman b. Salâh, İbn Asâkir ve İzzeddin b. Abdüsselâm’dan fıkıh dersleri almıştır.¹⁷⁵ Bir süre ilmi gaye için Mısır’da kalan Ebû Şâme el-Makdîsî, eğitim gördüğü alanların her birinde olgunluğa eriştikten sonra Şam’a geri dönerek başta Âdiliyye olmak üzere çeşitli medreselerde ders okutmuştur.¹⁷⁶ Sahip olduğu ilimler üzerindeki ihtisasından dolayı ‘zü’l-fünûn’ olarak nitelendirilmiştir. Zirâatla meşgul olmayı sevdiği, bu sebeple ders okutmaya zaman zaman ara verdiği kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁷⁷ Kendisini bu yüzden kınayanlara cevaben 108 beyitlik bir kaside yazmış

¹⁷² Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 1, s. 743; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 3, s. 292; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 346.

¹⁷³ ez-Zehebî, *Ma’rifetü*, C. 2, s. 673-674; ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C. 4, s. 1460-1461; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 365-366.

¹⁷⁴ Ebü’l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisî, *İbrazû’l-Meani min Hirzi’l-Emani fi Kiraati’s-Seb’a*, Kâhire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982, s. 8.

¹⁷⁵ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 366.

¹⁷⁶ ez-Zehebî, *Ma’rifetü*, C. 2, s. 673.

¹⁷⁷ Tayyar Altıkulaç, “*Ebû Şâme el-Makdisî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, s. 233-235.

ve ‘zirâatın en güzel rızık kapısı olduğunu’ vurgulamıştır.¹⁷⁸ Ebû Şâme el-Makdisî 665/1267 tarihinde Dımaşk’ta vefat etmiştir.¹⁷⁹

b. Eserleri

Kırâat, tefsir, hadis, fıkıh, tarih ve dil gibi farklı ilim dallarında, elliye yakın eser telif etmiş olan Ebû Şâme el-Makdisî, kırâat alanında şu eserleri kaleme almıştır; *İbrâzü’l-Meânî min Hirzi’l-Emânî fi’l-Kırâati’s-Seb’a*, *el-Mürşidü’l-Vecîz ilâ Ulûm Tete’alleku bi’l-Kitâbi’l-Azîz*, *Kitâbü’l-Besmele*, *Tetimmetü’l-Beyân limâ Eşkele min Müteşâbihi’l-Kur’ân*, *Şerhu’r-Râiyye*, *Müfredâtü’l-Kurrâ*.¹⁸⁰

İbrâzü’l-Meânî min Hirzi’l-Emânî fi’l-Kırâati’s-Seb’a

İnebey Kütüphanesi’nde HO715 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 326 varak olup 25-27 arasında değişen satır sayısına sahiptir. 23 Cemaziyelâhir 797/15 Nisan 1395 senesinde istinsah edilmiştir. Müstensihin adı okunamamıştır.

Eş-Şâtıbî’nin *Hirzü’l-Emânî fi’l-Kırâat’i-Seb’a* adlı manzûmesinin şerhi olan eserin adı 5a varakta, *İbrâzü’l-Meânî min Hirzi’l-Emânî* olarak geçmektedir.¹⁸¹ Eserine uzunca bir mukaddime ile başlayan şârih, bu bölümde İbn Mücâhid’in tasnif ettiği yedi kırâati ve imamlarını sırayla ele almış ve senetlerini belirtmiştir.¹⁸² Çok küçük yaşlarda ezberlediği *Hirzü’l-Emânî*’yi, hocası es-Sehâvî’den okuduğunu, Onun da, kasidenin müellifi olan ve aynı zamanda hocası olan eş-Şâtıbî’den defalarca okuduğunu belirttikten sonra kitabın ehemmiyetinden bahsetmiştir.¹⁸³ Bu girişin ardından şerhe başlayan şârih, başlarda çok uzun tuttuğu şerhi, kitabın sonlarına doğru kısaltmak zorunda kaldığını belirtmiştir.¹⁸⁴ Beyitler metnin akışı içinde kırmızı mürekkeple yazılmış ve zaman zaman sayfa kenarlarına da açıklamalar eklenmiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Ebû’l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şâme el-Makdisî, *Terâcimu Ricâli’l-Karneyni’s-Sâdis ve’s-Sâbi’* = *ez-Zeyl ale’r-Ravzateyn*, Beyrut: Dârü’l-Cil, 1974, s. 222-226; Ebû Nasr Taceddin İbnü’s-Sübki Abdülvehhab b Ali b Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtü’ş-Şâfiyyeti’l-Kübrâ*, Kâhire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1964, C. 8, 165-168; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 386-387; 550-551.

¹⁷⁹ *ez-Zehebî*, *Ma’rife*, C. 2, s. 673-674; *ez-Zehebî*, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C. 4, s. 1460-1461; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 365-366.

¹⁸⁰ Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 386-387; 550-551; *el-Fihrisü’ş-Şâmil*, *Mahtûtâtü’t-Tecvîd*, C. 1, s. 102; *Mahtûtâtü’l-Kırâat*, C. 1, s. 222-233; Tayyar Altıkulaç, “Ebû Şâme El-Makdisî”, (*DİA*), C. 10, s. 233-235.

¹⁸¹ Ayrıca bkz ; el-Makdisî, *İbrâzü’l-Meânî*, İnebey Ktp., HO715, vr. 326.

¹⁸² el-Makdisî, *İbrâzü’l-Meânî*, vr. 4ab

¹⁸³ el-Makdisî, *İbrâzü’l-Meânî*, vr. 5a

¹⁸⁴ el-Makdisî, *İbrâzü’l-Meânî*, vr. 5b

¹⁸⁵ el-Makdisî, *İbrâzü’l-Meânî*, vr. 16ab.

Kütüphanede esere ait, UC228 VE UC229 demirbaş numaralarına kayıtlı iki cilt olarak istinsah edilmiş bir nüsha daha bulunmaktadır. Ayrıca birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır. (Beyazıd Devlet Ktp., No. 150; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 48; Nuruosmaniye Ktp., No. 73; Edirne Selimiye Ktp., No. 10; Adana İl Halk Ktp., No. 608.) Eserin ilk baskısı Kâhire’de 1349/1928 yılında yapılmış, 1402/1981 yılında İbrâhim Atve İvaz’ın tahkikiyle yeniden yayımlanmıştır.¹⁸⁶

13. Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca’berî (ö. 732/1332)

a. Hayatı

El-Ca’berî 640/1242 yılında Suriye’de bulunan Ca’ber Kalesi’nde doğmuştur. Evlatlarının ehl-i ilim olmasını isteyen babasının teşvikiyle henüz sekiz yaşındayken Halep’e gitmiştir.¹⁸⁷ Ardından Musul’a geçerek hadis, fıkıh ve kırâat eğitiminin yanı sıra hıfzını da tamamlamıştır. Yirmili yaşlara geldiğinde tahsilini daha ilerilere taşımak maksadıyla Bağdat’ta bulunan Nizamiye Medresesi’ne girmiş ve burada fıkıhta Ebü’l-‘Îz Muhammed b. Abdullah el-Basrî, kırâat ilminde Ebü’l-Hasan Ali b. Osman el-Vücûhî, Ebû Ali Hüseyin b. Hasan et-Tikrîti ve İbnü’l-Hayr İbrâhim b. Mahmûd el-Ezcî gibi âlimlerden istifade etmiştir.¹⁸⁸ Siyasi istikrarsızlık sebebiyle Bağdat’tan ayrılarak Şam’a geçen el-Ca’berî, İbnü’l-Buhârî ve İbnü’l-Ba’belekî gibi muhaddislerden dersler almıştır. Ardından Filistin’de bulunan Beledülhalil’e geçerek ömrünün geri kalanını burada talebe yetiştirerek ve eser telif ederek geçirmiştir.¹⁸⁹ Şemseddin ez-Zehebî, Takıyyüddin es-Sübkî ve Takıyyüddin Muhammed b. Râfi’î es-Selâm yetiştirdiği âlimlerden bazılarıdır.¹⁹⁰ Mukrî, muhaddis ve fakih olarak pek çok kıymetli eser bırakan müellif, 732/1332 yılının Ramazan ayında Beledülhalil’de vefat etmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁶ Tayyar Altıkulaç, “*Ebu Şame el-Makdisî*”, (DİA), C. 10, s. 234.

¹⁸⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 1, s. 464-465; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 1, s. 49; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 21.

¹⁸⁸ Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin*, C. 1, s. 69.

¹⁸⁹ M. Kemal Atik, “Caberî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, s. 527-528;

¹⁹⁰ M. Kemal Atik, “Caberî”, (DİA), C. 6, s. 527-528;

¹⁹¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 1, s. 464-465; C. 2, s. 1154; İbnü’l-İmâd, *Şezeratü’z-Zeheb*, C. 6, s. 97-98; el-Bağdâdî, *Hediyyetü’l-Ârifîn*. C. 1, s. 14-15; Zirikli, *el-A’lâm*, C. 1, s. 49; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin*, C. 1, s. 69; M. Kemal Atik, “Caberî”, (DİA), VI, s.527-528; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 1, s. 21.

b. Eserleri

el-Ca'berî, kendisine ait olan *el-Hibâtü'l-Heniyyât fi'l-Musannefâti'l-Ca'beriyât* adlı risalede,¹⁹² 150 civarında eseri bulunduğunu zikretmiş ve bu eserlerin isimlerini vermiştir. Söz konusu eserlerden kırâat ilmi ile ilgili olanlar şunlardır: *Kenzü'l-Meânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî*, *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fi Şerhi Akîleti Etrâbi'l-Kasâid*, *Hulâsatü'l-Ebhâs fi Şerhi Nehci'l-Kırâati's-Selâs*, *el-Meded fi Ma'rifeti'l-Aded*, *Nüzhetü'l-Berere fi Kırâati'l-Eimmeti'l-(fi Mezâhibi'l-Kurrâi'l-)* *Aşere*, *Ukudü'l-Cümân fi Tecvîdi'l-Kurân*, *Ahkâmü'l-Hemze li-Hişâm ve Hamza*, *el-Vâziha fi Tecvîdi'l-Fâtiha*.¹⁹³

Kenzü'l-Meânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî

İnebey Kütüphanesi'nde *Kenzü'l-Meânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî* adını taşıyan ve Ca'berî'ye ait olan üç nüsha bulunmaktadır. HO714 ve HO435 numaralı demirbaşlara kayıtlı olan nüshaların incelenmesi sonucunda, eserin iki cilt halinde istinsah edildiği ve söz konusu nüshaların eserin birinci ve ikinci cildine ait olduğu tespit edilmiştir. Eserin ismi birinci cilt, 4a varakta geçmektedir. İkinci cildin sonunda yer alan ferağ kaydındaki bilgilere göre eser, Ahmed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Belbîsî tarafından 15 Cemaziyelâhir 772/4 Ocak 1371 senesinde istinsah edilmiştir.

HO714 numaraya kayıtlı olan birinci cilt 130 varak 27 satırdır. Şârih uzunca bir girişten sonra 4a varaktan itibaren *Hırzû'l-Emânî*'yi şerhe başlamıştır. Beyitler ilk sayfalarda kırmızı mürekkeple iri puntuyla yazılmış, onbirinci varaktan itibaren ise siyah mürekkeple devam etmiştir. Birinci cilt 444. beyitle birlikte sona ermektedir.

HO435 numaralı ikinci cilt ise 298 varak, 25 satırdır. 445. beyitle birlikte, ferşü'l-hurûf babıyla başlamaktadır. Sure isimleri ve '*tenbihât*', '*vechi*', '*ey*' gibi açıklama ifadeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beyitler ise iri puntuyla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Geriye kalan 728 beytin şerhedilmesinin ardından eser sona ermektedir.

Eserin, GE4554 numarada kayıtlı olan ve 188 varaktan müteşekkil bir nüshası daha bulunmaktadır. Yapılan incelemede, 368. beyitten sonrasının eksik olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, nüshanın ikinci bir cildinin olduğu ancak kütüphanede mevcut olmadığı

¹⁹² Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyât fi'l-Musannefâti'l-Caberiyât*, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Mecâmî', No. 50.

¹⁹³ Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 521; C. 2, s. 135; Eserleri için bkz: M.Kemal Atik, "*Ca'berî*", (*DİA*), C. 6, s. 527-528.

düşünülmektedir. Eserin muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 47; Denizli, No. 10; İbrâhim Efendi, No. 24; Lâleli, No. 52, Şehid Ali Paşa, No. 18, Nuruosmaniye Ktp., No. 45)¹⁹⁴ Eser, Ahmed Yezîdî tarafından Mağrib'te 1419/1998 yılında yayımlanmıştır.

Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi Akîletu Etrâbi'l-Kasâid

İnebey Kütüphanesi HO724 numarada bulunan eser, 209 varak, 21 satır olup, gayet açık ve bir hatla harekeli olarak yazılmıştır. Kitabın ismi, 3a varak ikinci ve üçüncü satırda *Kitâbu Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi Akîletu Etrâbi'l-Kasâid* olarak geçmektedir. Müellif, daha önce *Hürzü'l-Emânî*'yi şerhettiğini, şimdi ise, resm-i hat konusunda yazılmış çok kıymetli bir manzûme olan *Akîle*'yi şerh etmeye niyetlendiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵ Nüshada müstensih bilgisine ve istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmamakla birlikte kütüphane kataloğunda Hicrî XI. Asırda istinsah edildiği belirtilmiştir.

298 beyitlik manzûmenin şerhini içeren eser, uzunca bir girişin ardından 5b varakla birlikte ilk beytin şerhine başlamaktadır. Şârihin mülahasasına geçmeden evvel kullandığı 'تمهيد تنويه تنويها تميها' ibareleri ile beyitler ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şârih *Akîle*'nin nazma çekildiği eser olan *el-Muknî*'den, "*kâle el-Muknî*" ifadesiyle başlayıp, kitaptaki yerini de belirtmek suretiyle çokça alıntı yapmıştır.¹⁹⁶

el-Ebhâsü'l-Cemîle Şerhu'l-Akîle adıyla da bilinen eserin¹⁹⁷, Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. (Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed Efendi, No. 7; Reşid Efendi, No. 1255; Nuruosmaniye Ktp., No. 78; Diyarbakır İl Halk Ktp., Diyarbakır Umûmî Ktp., No. 2349). Eserin tahkikli neşri Muhammed Hidayr Mudhi Ez-Zevbeî ve Gânim Kuddûrî Ahmed tarafından hazırlanmış ve 2010 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır.

¹⁹⁴ Bkz. Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 521; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

¹⁹⁵ Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halil el-Ca'berî, *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi Akîletu Etrâbi'l-Kasâid*, İnebey Ktp., HO724, vr. 3b.

¹⁹⁶ Ca'berî, *Cemîle*, vr.156b.

¹⁹⁷ M. Kemal ATİK, "Caberî", (*DİA*), C. 6, s. 528.

14. Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344)

a. Hayatı

Ebû Hayyan el-Endelûsî 654/1256 yılında Gırnata şehrinin Matahşâreş kasabasında doğmuştur.¹⁹⁸ İlim hayatına doğduğu şehirde çok erken yaşlarda iken başlamıştır.¹⁹⁹ İslâmi ilimlerin hemen her sahasında aldığı eğitimi henüz yirmi yaşındayken tamamlayarak müderrisliğe başlamıştır. Bir süre sonra Gırnata'dan ayrılarak Kuzey Afrika'ya, oradan da Mısır, Hicaz, Bağdat ve Şam beldelerinde bulunan ilim merkezlerine uğrayarak, sayıları 450'yi bulan hocadan ders almıştır. Bu hocalar arasında Abdünnasîr b. Ali el-Meryûtî, İsmâil b. Hîbetullah el-Melîcî, Ebü'l-İz Abdülazîz el-Harrânî, Bahâeddin Muhammed b. İbrâhim İbnü'n-Nehhâs, Alemüddin Abdülkerîm b. Ali el-İrâkî gibi âlimlerin yanı sıra Şâmiyye bintü'l-Hâfız Ebû Ali Hasan b. Muhammed et-Temîmiyye, Mûnise bintü's-Sultân el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb ve Zeyneb bint Abdüllatîf b. Yûsuf gibi kadın hocalar da bulunmaktadır. Bu ikinci eğitim döneminin ardından Kâhire'ye giderek burada ders okutmaya devam etmiştir. Cemâleddin el-İsnevî, Selâhaddin es-Safedî, Tâceddin es-Sübki ve babası Takıyyüddin es-Sübki yetiştirdiği talebelerden bazılarıdır. Müellifin bir özelliği de Türkçe'ye ilgi duyması ve Türk dili üzerine eserler kaleme almış olmasıdır. Çok yönlü ve velûd bir âlim olan Ebû Hayyân el-Endelûsî 745/1344 yılında Kâhire'de vefat etmiştir.²⁰⁰

b. Eserleri

Kırâat, tefsir, hadis, fıkıh, tarih, dil ve edebiyat sahalalarında yetmiş kadar eser yazdığı nakledilen Ebû Hayyan el-Endelûsî'nin günümüze ulaşan eserlerinin sayısı yirmi civarındadır.²⁰¹ Kırâat ilmi ile ilgili olan eserleri şöyledir: *el-İrtidâ fi'l-Fark Beyne'd-Dâd ve Zâ*, (*el-İ'tidâd fi'l-Fark Beyne'z-Zâi ve'd-Dâd*), *Nüketü'l-Emâlî*,²⁰² *Ikdü'l-Leâli fi'l-Kirâati's-Seb'i'l-Avâli*, *er-Ravdu'l-Bâsim fi Kirâat-i Âsım*, *en-Nâfi fi Kirâat-i Nâfi*, *el-Esîr fi Kirâati İbn Kesîr*, *el-Mevrîdü'l-Ğamr fi Kirâat-i Ebî Amr*, *El-Müznü'l-Hâmîr fi Kirâati*

¹⁹⁸ es-Suyûtî, *Bugye*, s. 121; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, C. 2, s. 282.

¹⁹⁹ Alican Dağdeviren, "Ebu Hayyân el-Endelûsî ve Kırâat İlmindeki Yeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, C. 8, sy. 14 (2006), ss. 25-48; Suyûtî, *Bugye*, s. 121.

²⁰⁰ Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, C. 2, s. 286; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 133-136; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 152-153; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 285-286; Mahmud Kafes, "Ebu Hayyan el-Endelusi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, s. 152-153.

²⁰¹ Mahmud Kafes, "Ebu Hayyan el-Endelûsî", (*DİA*), C. 10, s. 152-153.

²⁰² Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. C. 5, s. 280.

*İbn Âmir, er-Ramzetü fî Kırâati Hamza, Takrîbü'n-Nâfi fî Kırâati'l-Kisâi, Ğayetü'l-Matlûb fî Kırâati Yâ'kub, en-Neyyirü'l-Celî fî Kırâat-i Zeyd b. Alî, el-Hulelü'l-Hâliye fî Esânidi'l-Kur'âni'l-Âliye.*²⁰³

Ikdü'l-Leâli fî'l-Kırâati's-Seb'i'l-Avâlî

İnebey Kütüphanesi HO731/1 numarada bulunan eser, 82 varak olup 7 satırdır. 13 Safer 1115/28 Haziran 1703 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihe dair bir kayıt bulunmamaktadır. Metin gayet açık bir nesih hatla harekeli olarak yazılmıştır. Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin manzûm tarzda telif ettiği bu eser, yedi kırâati konu edinmektedir.

Müellif, kırâat ilmine dair meseleleri iki ana bölümde ele aldığını, buna göre ilk bölümde *kırâat usulü*'ne değindiğini, ikinci bölümde ise *ferşü'l-hurûf*'tan bahsettiğini belirtmiştir.²⁰⁴ Konu başlıkları iri puntuyla ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 3a varakta bulunan “*el-İstiâze*” bahsi ile usûle dair konulara giriş yapılmıştır. Ardından sırasıyla, *besmele*,²⁰⁵ *Fâtiha Suresindeki kırâat vecihleri*²⁰⁶, *idğâm*²⁰⁷, *tenvîn ve nûn-i sâkin'e dair meseleler*,²⁰⁸ *Hâ-i kinaye*,²⁰⁹ *med*,²¹⁰ *İmale*,²¹¹ *Vakf*,²¹² *Hükm-ü Râ*,²¹³ *Lâm*,²¹⁴ *Hemze*,²¹⁵ *İstifhâmen*,²¹⁶ *Hamza ve Hişam'ın hemze üzerindeki vakfları*²¹⁷ ve *izâfet yâ'sı*²¹⁸ gibi temel kırâat konuları yedi kırâat imamı açısından değerlendirilmiştir. Kitabın 38. varığında *ferşü'l-hurûf* bahsine geçilmiş ve kırâat farklılıkları Fâtiha Sûresi'nden başlamak üzere sûre sûre işlenmiştir. Son bölümlerde bazı sûreler ikişer veya daha fazla olmak üzere birlikte ele alınmıştır.²¹⁹ Bu bölümde de sûre isimleri kırmızı mürekkeple ve iri yazıyla yazılmıştır. Eser, müellifin yaptığı iki sayfalık değerlendirmenin ardından sona ermektedir.

²⁰³ Eserleri için bkz; Mahmut Kafes, “*Ebu Hayyan el-Endelûsî'nin Hayatı ve el-Bahru'l-Muhit İsimli Tefsirindeki Metodu*”, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv, SBE, Konya, 1994.

²⁰⁴ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leâli fî'l-Kırâati's-Seb'i'l-Avâlî*, İnebey Ktp., HO731/1, vr. 3a.

²⁰⁵ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 3a

²⁰⁶ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 4b

²⁰⁷ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 4ah

²⁰⁸ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 5b-9b

²⁰⁹ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 10a

²¹⁰ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 11a

²¹¹ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 13b

²¹² el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 18b

²¹³ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 19b

²¹⁴ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 20a

²¹⁵ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 21a

²¹⁶ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 25b

²¹⁷ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 27a

²¹⁸ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leali*, vr. 31b

²¹⁹ el-Endelûsî, *Ikdü'l-Leâli*, vr. 71b, 74a.

Eserin tahkiki Alican Dağdeviren tarafından yapılmış ve 2011 yılında basılmıştır. Ayrıca İbrahim Uludağ Uludağ Üniversitesi'nde "Ebu'l-Hayyan el-Endelûsî'nin el-Bahru'l-Muhît'inde Kırâat Olgusu" adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır.

15. Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354)

a. Hayatı

İbnü'l-Fasîh diye bilinen müellif 680/1281 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiştir.²²⁰ Hüsameddin es-Siğnâkî, Muhyiddin İbnü's-Sabbağ, Mizzî ve İmâdüddîn İbnü't-Tabbal gibi hocalardan dersler alarak kırâat, fıkıh ve Arapça alanlarında temâyüz etmiştir.²²¹ Bağdat ve Şam'da çeşitli medreselerde uzun yıllar müderrislik görevinde bulunmuştur. Kendisinden istifade edenler arasında Hüseyinî, Zehebî, İbn Receb, İbn Vehbân gibi isimler bulunmaktadır. Kâtib Çelebî, Ebu'l-Hayyân el-Endelûsî'nin ondan övgüyle bahsettiğini ifade etmiştir.²²² Yaşadığı dönemin önemli âlimlerinden olan İbnü'l-Fasîh 755/1354 senesinde Şam'da vefat etmiştir.²²³

b. Eserleri

Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz, özellikle fıkıh ilmine ait eserleri ile öne çıkan müellifin kırâat ilmine dair kaleme aldığı tek eserdir.²²⁴

Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz

1422 beyitten müteşekkil manzûme, HO734 numaraya kayıtlı olup, 47 varak 17 satırdır. Kitap ismi 2b varakta yer alan 10. beyitte *Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz* olarak yer almaktadır. Nüsha, müellifin hayatta olduğu bir tarih olan 22 zilhicce 752/9 Şubat 1352'de, Muhammed b. el Hadarî İbn Osman el Hânî tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. Yedi kırâatin konu edildiği LÂ kafiyeli bir manzûmedir.

Yer yer sayfa kenarlarında açıklamalara yer verilen eserde bâb başlıkları ve sûre isimleri belirgin bir hatla yazılmıştır. Temel kırâat kitaplarında takip edilen usule uygun olarak yazılan eserde, evvela kırâat usulüne giren konular işlenmiş, ardından *ferşü'l-hurûf*

²²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1344; Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992, s. 117-119,;

²²¹ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 3. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 72, 79, 124.

²²² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1344.

²²³ Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, s. 117-119; Ahmet Özel, "İbnü'l-Fasîh", (DİA), C. 21, s. 43.

²²⁴ Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 86-87, 94, 211, 252, 267.

bahsine geçilmiştir. Nâzım, iki sayfalık mukaddimede²²⁵ kırâat imam ve râvîleri hakkında bilgi verdikten sonra *istiâze babı*'yla birlikte konulara giriş yapmıştır.²²⁶ Bab başlıkları sırasıyla şöyledir; 'besmele',²²⁷ 'İdğam',²²⁸ 'hâ-i kinâye',²²⁹ 'med ve kasr',²³⁰ 'hemze ile ilgili hususlar',²³¹ 'izhar ve idğam',²³² 'birbirine yakın mahreçleri olan harfler',²³³ 'sâkin nûn ve tenvine dair hususlar',²³⁴ 'fetih, imâle ve beyne',²³⁵ 'vakıfta hâ-i te'nîsten önce gelen imâle',²³⁶ 'terkîk ve tefhîm',²³⁷ 'Lâm'ların tağlîz ve terkîki',²³⁸ 'vakf'.²³⁹ 425 beyitlik ilk bölümün ardından, 16b varakta *ferşü'l-hurûf* bahsine geçilmiş ve kırâat farklılıkları süre sıralaması takip edilerek gösterilmiştir. Bu bölümde toplam 997 beyit yer almaktadır.

Türkiye kütüphanelerinde tespit edilen diğer nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 36 numarada bulunan müellif hattı nüshadır. Eser üzerine Hişâm b. Süleymân ez-Zerîrî tarafından Medine Câmîiatu İslâmiyye'de 1433/2012 yılında bir doktora çalışması yapılmıştır.

16. Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)

a. Hayatı

İbnü'l-Kâsîh olarak bilinen Ebu'l-Bekâ Nureddin el-Uzrî, 716/1316 senesinde Bağdat'ta doğmuştur.²⁴⁰ İlim tahsili için Mısır'a gitmiş ve burada İsmâil b. Yûsuf el-Küftî, İbnü'l-Cündî, Meydûmî, İbn Ebü'l-Havâfir gibi âlimlerden kırâat ilmi konusunda istifade etmiştir. Tahsilinin ardından uzun yıllar çeşitli cami ve medreselerde kırâat dersleri vermiştir. Kendisinden istifade edenler arasında İbnü'z-Zerâtîfî, Zeynüddin Rıdvân b.

²²⁵ Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî, *Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz*, İnebey Ktp., HO734, vr. 2ab.

²²⁶ A. yer.

²²⁷ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 4b

²²⁸ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 4a

²²⁹ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 5a

²³⁰ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 6b

²³¹ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 6b-8ab

²³² el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 9b

²³³ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 10b

²³⁴ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 10a

²³⁵ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 10a

²³⁶ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr.12b

²³⁷ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 12a

²³⁸ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 13b

²³⁹ el-Hemedânî, *Hallü'r-rumûz*, vr. 13a

²⁴⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, C. 7, s. 148; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 127; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 555.

Muhammed el-Akabî ve Burhân es-Sâlihî gibi bilginler bulunmaktadır.²⁴¹ Kırâat ilmi sahasında devrinin önde gelen âlimlerinden biri olarak tanınan İbnü'l-Kâsîh, 801/1399 senesinde vefat etmiştir.²⁴²

b. Eserleri

İbnü'l-Kâsîh'ın kırâat ilmi kitabiyatına kazandırdığı eserler şöyledir: *Telhîsü'l-Fevâid ve Takrîbü'l-Mütebâid, Sirâcü'l-Kârî'l-Mübedî ve Tezkârü'l-Mukrû'l-Müntehî, Kurretü'l-Ayn fi'l-Feth ve'l-Îmâle ve Beyne'l-Lafzayn, Mustalâhu'l-Îşârât fi'l-Kırâati's-Selâsete Aşere'l-Merviyyeti ani's-Sikât, Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li-Hamza ve Hişâm, el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb', el-Emâlî Şerhu'l-Kasîdeti'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'a, Muhtasarü'l-Emâlî fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'a, İttifâku'l-Kurrâ.*²⁴³

Sirâcü'l-Kârî'l-Mübedî ve Tezkârü'l-Mukrû'l-Müntehî

HO716'da bulunan eser 251 varak 23 satırdır. Müellif adı besmelenin hemen ardında geçmekte olup, kitap ismi 2a varak birinci satırında *Sirâcü'l-Kârî'l-Mübedî ve Tezkârü'l-Mukrû'l-Müntehî* olarak geçmektedir. 7 Rabîulevvel 1071/10 Aralık 1660 tarihinde Muhammed Zâde (Zerrâd) el-Münâvî eş-Şâfi el-Ezherî tarafından istinsah edilmiştir. eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* adlı eserinin şerhidir.

Şârih mukaddimesinde *Hırzü'l-emânî* üzerine şerh yazan önceki şârihleri zikrettikten sonra eş-Şâtîbî hakkında uzunca bir bilgilendirmede bulunmaktadır. Ardından manzûmenin mukaddime faslı ile şerhine başlamaktadır.²⁴⁴ Mukkadimeyi şerhettikten sonra *istiâze babı* ile devam eden şerh, *usûl konuları*²⁴⁵ ve *ferşü'l-hurûf*²⁴⁶ bahsinin şerhiyle sona ermektedir. Beyitler, metin içinde kırmızı mürekkeple ve harekeli olarak

²⁴¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 7, s. 148; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 127; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 555; Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s.012,103

²⁴² Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 7, s. 148; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 127; Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", (DİA), C. 21, s. 102, 103

²⁴³ Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 212, 214; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 127; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 7, s. 148; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 1, s. 555; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 369, 647, 738; C. 2, s. 1159, 1163, 1325, 1341, 1711, 2041; Eserleri için bkz; Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", (DİA), C. 21, s. 102, 103.

²⁴⁴ Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-Kârî'l-Mübedî ve Tizkârü'l-Mukrû'l-Müntehî*, İnebey Ktp., HO716, vr. 2a.

²⁴⁵ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, vr. 24a-120b.

²⁴⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, vr. 120b-253b.

yazılmak suretiyle belirgin kılınmıştır. Şârih açıklama zarureti hissettiği bazı noktaları izaha geçmeden evvel, kırmızı mürekkeple yazılan ‘*tevziḥ*’ ifadesini kullanmıştır.²⁴⁷

Türkiye kütüphanelerinde esere ait çok sayıda yazma nüsha bulunmaktadır.²⁴⁸ Eser Muhammed Ali ed-Dabba’ tarafından neşredilmiştir.²⁴⁹

Kurretü’l-Ayn fi’l-Feth ve’l-Îmâle ve Beyne’l-Lafzayn

İnebey Kütüphanesi UC234 numarada bulunan eser 57 varak olup 15 satırdır. Gayet açık bir hatla yazılmış olan nüsha, 1012/1603 senesinde, Ali el-Bağdadî tarafından istinsah edilmiştir. Zahriyenin ilk satırında müellif ismi Ebü’l-Beka Alî b. Osmân b. Muhammed b. Ahmed b. El-Hüseyn el-Kâsîh el-Uzrî şeklinde, kitap ismi ise dört ve beşinci satırlarda *Kurretü’l-Ayn fi’l-Feth ve’l-Îmâle ve Beyne’l-Lafzayn* olarak yer almaktadır. Müellif eserin konusunu ‘*yedi kırâat imam ve râvîlerinin feth imâle ve beyne vecihlerini beyan*’ olarak açıklamıştır.²⁵⁰

Eser iki sayfalık bir mukaddimenin ardından başlamakta ve devamında gelen ilk babta imam ve râvîleri tanıtmaktadır.²⁵¹ Bâb başlıkları ve sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 3b varakta bulunan *istiâze, besmele ve Fâtiha Sûresi babı*’nda, Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkine göre istiâze, besmele ve fâtiha Sûresi’nde imâle bulunmadığı, bu sebeple bölümün kısa tutulduğu zikredilmiş ve Bakara Sûresi’ne geçilmiştir.²⁵² Mevzular sûre sûre ele alınmış olup, metin içinde geçen imam isimleri kırmızı kalemle yazılmıştır.²⁵³ Gerekli görülen yerlerde ‘tenbîh’ başlığı altında açıklamalarda bulunulmuştur.²⁵⁴ Daha önce geçmiş olan kelimeleri tekrar etmek yerine, ilk geçtiği yer işaret edilerek bir kısaltma yoluna gidilmiştir.²⁵⁵ Nâs Sûresi’nin izahıyla birlikte kitap nihayete ermektedir.

İnebey kütüphanesinde esere ait HC12, HC16/2, HC17/1 numaralara kayıtlı üç nüsha daha bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli kütüphanelerde muhtelif nüshaları bulunmaktadır. (Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, No. 34; Zeytinoğlu Ktp., No.

²⁴⁷ İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcü’l-kârî*, vr. 44b.

²⁴⁸ Diğer nüshaları için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (20.05.2018)

²⁴⁹ Bkz; Matbaatu Mustafa El-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1373/1954

²⁵⁰ İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-Ayn fi’l-Feth ve’l-Îmâle ve beyne’l-Lafzayn*, İnebey Ktp, UC234, 2b vr.

²⁵¹ İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-ayn*, vr. 2a.

²⁵² İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-ayn*, vr. 3b.

²⁵³ İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-ayn*, vr. 37b.

²⁵⁴ İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-ayn*, vr. 51a.

²⁵⁵ İbnü’l-Kâsîh, *Kurretü’l-ayn*, vr. 57a.

22; Amasya İl Halk Ktp., No. 676, 1010; Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi, No. 26189.) Eser 1285/1868 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm

İnebey kütüphanesi HC17/2 numarada yer alan kitap, 65 varak olup, 17 satırdır. İçerisinde iki kitap bulunan bir cildin son kitabı olarak 48a-112a varakları arasında yer almaktadır. Nüshada müellif ismi yer almazken, kitap ismi 2a varak sekiz ve dokuzuncu satırlarda *Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm* olarak yer almaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihe dair bir kayıt bulunmamakla birlikte, kütüphane kayıtlarında Hicrî XII. asırda istinsah edildiği bilgisi yer almaktadır. Kitap, üzerinde vakıf yapılacak hemzeli kelimeleri, Hamza ve Hişâm'ın vakf kaidelerine göre incelemektedir.

Müellif, mukaddime faslında eseri de bir arkadaşının ricası üzerine kaleme aldığını bildirmiştir. Devamında, başta Şâtıbiyye'nin çeşitli şerhleri olmak üzere, *en-Neşr* ve *et-Teyşîr* gibi birçok kitaptan faydalandığını beyan etmiştir.²⁵⁶ Eser mukaddimenin ardından 'Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakfları babı' başlığı altında devam etmektedir. Kur'ân lafızları Fatiha Sûresi'nden başlamak suretiyle sûre tertibine göre ele alınmıştır. Söz konusu kelimeler, kırmızı mürekkeple yazılan 'mesele' başlığı altında ve 'izâ vekafet lihamza', 'izâ vakafe', 'alâ' gibi bazı kalıp ifadelerle incelenmiştir.²⁵⁷ Daha önce geçen bir lafız tekrar kullanılmamış ve sadece geçtiği yer zikredilmiştir.²⁵⁸

Muhtelif kütüphanelerde esere ait çok sayıda nüsha bulunmaktadır. Bu nüshaların bulunduğu bazı yerler şöyledir; Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, No. 7, Beşir Ağa, No. 1, Hacı Mahmud Efendi, No. 350/4, Erzincan, No. 153, Fâtih, No. 59/2, 67/1, Çelebi Abdullah Efendi, No. 13, Bağdatlı Vehbi Efendi, No. 41; Hacı Selim Ağa Ktp., No. 8; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, No. 34.²⁵⁹

Eserin tahkiki Musa b. Mustafa el-Ubbeydân tarafından Tebûk Üniversitesi'nde 2009 yılında yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır.²⁶⁰ Ancak eser H.801'de vefat eden 'İbnü'l-Kâsîh' a nisbetle değil, H.926 senesinde vefat eden 'Ebû Abdullah Şemseddin

²⁵⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm*, İnebey Ktp., HC17/2, vr. 2a.

²⁵⁷ İbnü'l-Kâsîh, *Tuhfetü'l-Enâm*, vr. 10a, 35ab.

²⁵⁸ İbnü'l-Kâsîh, *Tuhfetü'l-Enâm*, vr. 36b.

²⁵⁹ Diğer nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (20.05.2018)

²⁶⁰ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Zeyneddin Abdurrahman el-Kabîbâtî, *Kitâbu Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm*, thk. Musa b. Mustafa el-Ubbeydân, Tebuk: en-Nâdi'l-Edebî, 2009.

Muhammed b. Zeyneddin Abdurrahman el-Kabîbâtî'ye nisbetle tahkik edilmiştir. Söz konusu tahkik ile İnebey Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüsha karşılaştırılmış olup, her iki metnin de aynı olduğu görülmüştür. Bunun üzerine İbnü'l-Kâsîh'a nisbet edilen esere ait çeşitli nüshalar incelenmiş olup metnin aynı olduğu müşahede edilmiştir.²⁶¹ İncelenen nüshalarda²⁶² müellif ismi bulunmadığı ancak kütüphane kayıtlarında eserin müellife nisbet edildiği görülmüştür. Bunda bazı kaynaklarda²⁶³ eserin İbnü'l-Kâsîh'a nisbet edilmesinin rolü olmalıdır. Eserin aidiyeti ile ilgili ihtilafın kaynağına dair açıklamalar söz konusu tahkikte yer almaktadır.²⁶⁴

el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meriviyye

İnebey Kütüphanesi HO743 numarada bulunan eser 39 varak olup 17 satırdır. Lâ kafiyeli 1215 beyitlik manzûme yedi kırâati konu edinmektedir. 801/1399 senesinde müellif hattı ile yazılmıştır.

Müellif eserin mukaddime faslından sonra yedi kırâat imamını râvileriyle birlikte zikretmiştir. Ardından harflerin mahreçleri ve sıfatlarına değinen müellif, usûl konularını 19 babta ele almıştır.²⁶⁵ Bazı alt konuları 'minhu ...' diyerek zikretmiştir.²⁶⁶ 20.babla birlikte ferşü'l-hurûf bahsine geçen müellif, bu bölümde meseleleri sûre sûre ele almıştır. Bab başlıkları ve sûre isimleri kırmızı kalemle yazılmıştır.²⁶⁷

Esere ait başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Matbusu bulunmayan eser, müellif tarafından *el-Emâlî'l-Meriviyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye* adıyla şerhedilmiştir.

el-Emâlî'l-Meriviyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye

HC15 numarada bulunan eser, 129 varak olup 23 satırdır. Tamirat geçirdiği anlaşılan eserde, son kısımda eksik sayfalar bulunduğu görülmektedir. Zahriyede yer alan ve sonradan bir başkası tarafından düşülmüş olduğu anlaşılan bir kayda göre nüsha, müellif

²⁶¹ Nüshalar için bkz; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 365, 350, 349; Hacı Selim Ağa, No. 8.

²⁶² Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, No. 365; İnebey Ktp., HC17/2.

²⁶³ Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin*, I, 148; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 5, s. 427; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzahü'l-Meknun fi Zeyl-i ala Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya, Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, t.y., C. 3, s. 243; *el-Fihrisü's-Şâmil*, Mahtûtâtü't-Tecvîd, s. 33.

²⁶⁴ Bkz; el-Kabîbâtî, *Tuhfetü'l-Enâm*, s. 17-21.

²⁶⁵ Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meriviyye*, İnebey Ktp., HO743, vr. 2a-11a.

²⁶⁶ İbnü'l-Kâsîh, *el-Kasîdetü'l-Aleviyye*, vr. 5ab,

²⁶⁷ İbnü'l-Kâsîh, *el-Kasîdetü'l-Aleviyye*, vr. 6ab, 17a, 32ab.

hattıdır. Eser müellife ait olan *el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meriviyye* adlı kasidenin şerhidir.

Şerhe, kırâat imamlarını ve senetlerini zikrederek başlayan şârih, bazen beyit beyit, bazen de birkaç beyti birden şerh etmektedir. Zaman zaman ise beyitleri böldüğü görülmektedir. Bâb başlıkları koyu siyah kalemle, beyitler ile “*tenbih*”²⁶⁸ ve “*tevzih*”²⁶⁹ gibi bazı ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şârih yer yer es-Sehâvî,²⁷⁰ ed-Dânî²⁷¹ ve es-Sibeveyh²⁷² gibi âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Bazen de kendi kitaplarından alıntılar yapmıştır.²⁷³ Nüsha, 129b varakta *ferşü'l-hurûf* babının 34.beytinin ele alındığı yerde sona ermekte olup buradan sonrası eksiktir.

Süleymaniye Ktp., Erzincan, No. 4'te bir müellif hattı nüshası daha bulunan esere ait diğer nüsha Beyazıd Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, No. 415'te bulunmaktadır. Müellifi tarafından *Muhtasarı el-Emâli'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye* adıyla ihtisâr edilmiştir. Eserin tahkiki, Abdurrahman b. Mukbil eş-Şemrî tarafından 2015 yılında Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır.

17. Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)

a. Hayatı

Asıl adı Muhammed olan İbnü'l-Cezerî, 751/1350 yılının Ramazan ayında Şam'da dünyaya gelmiştir.²⁷⁴ Pek çok künye, lakab ve nisbeye sahip olan müellif, daha ziyade “Cezerî” nisbesiyle bilinmektedir. Dedesinin Şırnak ilinin Cizre İlçesinden²⁷⁵ olması sebebiyle “Cezerî” olarak anıldığı, İbnü'l-Cezerî'nin de dedesine ait olan bu nisbeyi kullandığı bildirilmektedir.²⁷⁶ İlk tahsiline babasında ve Ebu'l-Hasen el-Hudûsî'de yaptığı Kur'ân hatmiyle başlayan Cezerî, babasının da hocası olan Abdullah es-Sürûcî'ye, Ebû

²⁶⁸ Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye*, İnebey Ktp., HC15, vr. 58a.

²⁶⁹ İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye*, vr. 24ab,

²⁷⁰ İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye*, vr. 54a.

²⁷¹ İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye*, vr. 56a.

²⁷² İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye*, vr. 9ab.

²⁷³ İbnü'l-Kâsîh, *el-Emâli'l-Merdiyye*, vr. 9a.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, C. 2, s. 247; İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*, Süleymaniye Ktp., Daru'l-Mesnevi, No. 11, vr., 21b.

²⁷⁵ el-Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, C. 3, 102.

²⁷⁶ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 3. bs., M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016, s.149.

Amr kırâatini okumuştur.²⁷⁷ Ayrıca Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* isimli eserinin bir kısmını ezberlemiş ve on üç yaşında hafız olmuştur.²⁷⁸ Bir süre hadis ilmiyle de meşgul olan müellif, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Habbaz el-Ensarî, İbnü Sellâr, İbrahim el-Hamevî, İbn Tahhân, İbnü'l-Lebbân ve İbn Gavâlîc gibi hocalardan hadis, kırâat ve tecvîd ilimlerini almıştır.²⁷⁹

Ömrü boyunca birçok belde dolaşan İbnü'l-Cezerî, ilk seyahatine babası ile birlikte hac vesilesiyle çıkmıştır.²⁸⁰ Bir süre Medine'de kaldıktan sonra Mısır'a geçmiş ve burada, Fahreddin ed-Darîr Osman b. Abdurrahman el-Bulbeysî, İbnü'l-Cüdi Seyfeddin Ebû Bekir b. Aydoğdu el-Hanefî, Takıyyüddin Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed b. Ali eş-Şafî gibi üstadlardan kırâat ilmi üzerine eğitim almıştır. İki yıl süren Medine ve Mısır seyahatinin sonunda, ilk eseri olan *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*'i henüz onsekiz yaşındayken telif etmiştir. Şâm'a dönen müellif kısa süre sonra tekrar Mısır'a gitmiş ve başta kırâat ilmi olmak üzere, hadis, fıkıh ve nahiv ilimlerinden icazet almıştır.²⁸¹

Memlûk yönetimi altında bulunan Şâm'da değer verilen bir ilim adamı iken, siyasi meselelerden dolayı mal varlığına el konularak büyük maddi cezalara çarptırılmıştır.²⁸² Bu kıymetli ilim adamının durumu, kendisinden kırâat okumak maksadıyla Şâm'a giden, Bursa Murad Hüdavendigâr Camii Hatibi Mu'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî (Bursa Hatibi, Hatîbu'r-Rûm) tarafından Osmanlı sultanına iletilince, Yıldırım Bayezid İbnü'l-Cezerî'yi Osmanlı Devletinin başkenti Bursa'ya davet etmiştir.

Şâm'ın Timur tarafından işgal edilmesi üzerine Cezerî, Osmanlı ülkesinden gelen davete icabet ederek Bursa'ya gelmiştir.²⁸³ Müellif, Yıldırım Bayezid tarafından şehrin dışında askeri bir törenle ve büyük bir hürmetle karşılanmıştır.²⁸⁴ Ulucamî'de bir dârü'l-

²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*. vr. 21b-22a; İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Kâhire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961, s. 10.

²⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*, vr. 21b; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*. C. 2, s. 247; Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 144-145.

²⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbirü't-Teysir fi Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşere*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, s. 5-7; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*. C. 1, s. 30-33, 53, 482, 520; C. 2, s. 72-73, 247; İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*, vr. 30a-31a, 33b-36a; 49a-57a; Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 146-147.

²⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*, vr. 12ab; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*. C. 2, s. 155, 247; İbnü'l-Cezerî, *Tahbirü't-Teysir fi Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşere*. s. 5; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 1, s. 69.

²⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Câmiü'l-Esanid*, vr. 65b- 69b; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*. C. 1, s. 48, 49; C. 3, s. 248.

²⁸² Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 160.

²⁸³ Tayyar Altıkulaç, "*İbnü'l-Cezerî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 20, s. 552.

²⁸⁴ M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı : (XIV. yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1961, s. 103.

kurrâ tesis edilerek, reisü'l-kurrâliğa İbnü'l-Cezerî getirilmiştir.²⁸⁵ Cezerî'nin Bursa'da telifini tamamladığı ilk eser *Nihayetü'l-Berara fi'z-Zâidi ale'l-Aşera* olmuştur.²⁸⁶ Ardından meşhur *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*,²⁸⁷ onun nazma çekilmiş hali olan *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr (et-Takrîb fî Muhtasari'n-Neşr)* ve *Gayetü'l-Mehera fi'z-Ziyâdeti ale'l-Aşera* isimli eserlerini de Bursa'da telif etmiştir.²⁸⁸

İbnü'l-Cezerî'nin 798/1395 yılında Bursa'ya gelmesi Osmanlı'da kırâat ilminin eğitim ve öğretimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Açılan dâru'l-kurrâlar sayesinde, kırâat ilmi Bursa'dan başlayarak Osmanlı şehirlerine yayılmıştır.²⁸⁹ Yıldırım Bayezid ile birlikte İstanbul kuşatmasına ve Niğbolu savaşına da katılan²⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, padişahın oğulları Çelebi Mehmed, Mustafa ve Musa'ya da özel olarak ders vermiştir.²⁹¹

Yıldırım'ın Ankara savaşında mağlup olması üzerine, Cezerî bir kez daha Timur'la karşı karşıya gelmiş ve Bursa'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁹² Timurla birlikte Keş şehrine götürülmesiyle uzun yıllar Keş ve Semerkand'da yaşamıştır.²⁹³ Timur'un vefatından sonra ise, Buhara, Herât ve Şirâz gibi şehirlerde bulunmuştur.²⁹⁴ İbnü'l-Cezerî'nin okuttuğu sayısız talebe arasında, 6. Osmanlı Padişahı Sultan Çelebi Mehmed ve Bursa Yeşil Cami mimarı Hacı İvâz Paşa da bulunmaktadır.²⁹⁵ Ali Osman Yüksel'in tasnifine göre; Kur'ân ilimlerine dair 34, hadis ilimleri üzerine 21, siyer-i Nebî 8, tabakat 14, hac ilmihali 6, çeşitli diğer konulara dair 18 olmak üzere toplam 100 eser telif etmiş olan İbnü'l-Cezerî, seksen iki yaşında iken 5 Rebiülevvel 833/2 Aralık 1429'da Şiraz'da vefat etmiştir.²⁹⁶

²⁸⁵ Cahid Baltacı, *XV-XVI. asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.1976, s. 23.

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Nihayetü'l-Berara*, vr. 14a-b.

²⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C. 2, s. 469.

²⁸⁸ Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 18a; Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 209-210.

²⁸⁹ Tekindağ, *Berkuk devrinde Memluk Sultanlığı*, s. 103; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 23; Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 166; 209.

²⁹⁰ Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 16b-17a.

²⁹¹ Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 18a.

²⁹² Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 18b.

²⁹³ Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 18b, 19a.

²⁹⁴ Yüksel, *İbn Cezerî*, s. 170-177.

²⁹⁵ Cezerî, *Camiul-Esanid*, vr. 18a-21a.

²⁹⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Abdirrahmân b Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, t.y. C. 9, s. 257, Taşköprüzade, *Miftâhu's-saâde*, C. 2, s. 57.

b. Eserleri

Oldukça velûd bir müellif olan İbnü'l-Cezerî'nin kırâat ilmi ile ilgi olan eserleri şunlardır; *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr* (*et-Takrîb fî Muhtasari'n-Neşr*, *ed-Dürre fî Kırâ'ati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-'Aşere* (*ed-Dürretü'l-Mudıyye fî Kırâati'l-E'immeti's-Selâseti'l-Mardıyye li-Tetmîmi'l-Kırâ'ati'l-'Aşr*) *Tahbîrüt-Teysîr fî Kırâati'l-E'immeti'l-'Aşere*, *Et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, *Mukaddimetü'l-Cezerî* (*fîmâ Yecibü 'ale'l-Kâri'i en Ya'lemehû*, *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, *el-Cezeriyye*, *Mukaddime fî't-Tecvîd*). *Müncidü'l-Mukri'în ve Mürşidü't-Tâlibîn*, *Hidâyetü'l-Mehere fî Tetimmeti'l-Kırâati'l-'Aşere*, *Nihâyetü'l-Berera fî'l-Kırâati's-Selâs ez-Zâide 'ale'l-'Aşere* (*El-Kırâatü's-Şâzze*), *el-Elgâzü'l-Cezeriyye* (*Erba'üne Mes'ele mine'l-Mesâ'ili'l-Müşkile fî'l-Kırâat*), *el-'İkdü's-Semîn fî Elgâzi'l-Kırâat*, *Kifâyetü'l-ma'î fî Şerhi Kavlihî Te'âlâ* “ve Kîle Yâ Arduble'î”, *et-Tezkâr fî Rivâyeti Ebân b. Yezîd el-'Attâr*, *Tuhfetü'l-İhvân fî'l-Hulfi Beyne's-Şâtibiyyeti ve'l-'Unvân*, *Usûlü'l-Kırâat ed-Dâ'ire 'ale'hilâfi'l-Kırâat*.²⁹⁷

en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr

İnebey Kütüphanesi'nde HO713 numaralı demirbaşa kayıtlı olan nüsha, 230 varak olup, 29 satırdır. Ferağ kaydındaki bilgilere göre eser, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed isimli bir müstensih tarafından, 16 Zilkade 870 / 30 Haziran 1466 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserin yazıldığı nüsha, müellif hattı nüshadan yazılan ve Mescid-i Haram'da müellife okunmuş olan nüshadan yazılmıştır. Müellif adı mukaddimenin başında yer alırken, kitabın ismi ise, 1a varak onaltıncı satırda *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr* olarak geçmektedir.

Zahriyede, eserin müellifi İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserlerine dair bilgiler verilmiştir. Kitabın aslında bulunmayan bu bölümün, müstensihin kendisi tarafından yazılmış olması, ya da, istinsah ederken faydalandığı nüshadan aktarmış olması muhtemeldir. Müellif kitabı yazma sebebi olarak, “*kırâat ilminde muteber iki kitap olan et-Teysîr ve Şâtibiyye'de zikredilmediği için, insanlar tarafından gözardı edilen sahîh üç kırâati tanıtmak*” arzusunu göstermiştir.²⁹⁸ Ardından yedi imamla beraber, bahsettiği sahîh üç kırâatin imamı olan, *Ebû Ca'fer*, *Ya'kûb el-Hadramî* ve *Halef b. Hişâm*'ın isimlerini,

²⁹⁷ Eserleri için bkz; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, MÜİF Vakfı Yayınları, 2012.

²⁹⁸ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, İnebey Ktp., HO713, vr. 18b.

ravileri ve tarikleri ile birlikte zikretmiştir.²⁹⁹ Kitap, kırâat konularına girmeden evvel, kırâat ilminin doğuşundan o güne kadarki tarihsel süreç,³⁰⁰ kendisinin istifade ettiği ve eserinde faydalandığı kaynaklar ve bunların senetleri,³⁰¹ yedi kırâatle birlikte, bunlara ilave ettiği üç imamın biyografisi, senetleri, râvî ve tarikleri gibi meselelere değinmiştir.³⁰²

Kırâat ilmine dair konulara, *mehârîcü'l-hurûf*³⁰³ bahsi ile giriş yapan müellif, sırayla, *harflerin sıfatları*,³⁰⁴ *vakf ve ibtida*,³⁰⁵ *med ve kasr*,³⁰⁶ *hemze ile ilgili meseleler*,³⁰⁷ *idgâm*,³⁰⁸ *tenvin ve sakin nûnun halleri*³⁰⁹ gibi bâb başlıkları altında değinen müellif, *ferşü'l-hurûf* başlığı altında ise kırâat imamlarının okuyuş tercihlerini sûre sıralamasına göre ele almıştır.³¹⁰ Son olarak, *tilâvette bulunurken tekbir getirme*, *Fâtiha sûresi'nin namazlarda okunması* ve *hatim yapma* konularına³¹¹ yer vererek kitabını sonlandırmıştır.

İnebey Kütüphanesi UC236 numarada bulunan diğer nüsha ise, 172 varak, 35 satırdır. Muhammed b. Ahmed tarafından 13 Rabiulevvel 1093/22 Mart 1682 tarihinde istinsah edilen nüshanın başında fihrist bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî, eserini ihtisâr ederek *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*'ı, nazma çekerek ise *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*'ı vücûda getirmiştir. Ayrıca, Mustafa İzmîrî ve Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne el-Halebî de *en-Neşr*'i ihtisâr etmişlerdir.³¹² Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası³¹³ bulunan eser, Muhammed Ahmed Dehmân, (I-II, Dımaşk 1345); Ali Muhammed ed-Dabbâ', (I-II, Kâhire, ts., 1976; Beyrut 1940, 1985) tarafından neşredilmiştir.

Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr

İnebey Kütüphanesi'nde HO744 numarada bulunan eser, 127 varak olup, 17 satırdır. H. 954 yılının Şaban ayında, (Eylül, 1547) İlyas b. Taceddîn tarafından nesih

²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 18b.

³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 3a-18b.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 19a-28b

³⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 28b-52a

³⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 52a

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 53b

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 58b

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 80a

³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 92b

³⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 124b

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 128a

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 170a

³¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, vr. 215a

³¹² Diğer çalışmaları için bkz; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. II, s. 1118; el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn*, C. II, s. 89; Brockelmann, *GAL*, II, 260; Yüksel, *İbn Cezeri*, s. 216-217

³¹³ Yazma nüshaları için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

hattıyla istinsâh edilmiştir. Müellif ismi, hem dibâcede hem de hâtimedede geçerken, kitab ismi zahriyede *Neşr-i Sağîr* olarak yazılmış olup, metin içinde doğrudan geçmemektedir. Müellif, daha evvel yazdığı ve oldukça rağbet gördüğünü söylediği *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* isimli eserini, kolay öğrenilmesi ve anlaşılması için ihtisâr ettiğini bildirmektedir.³¹⁴ Eser Bursa'da telif edilmiştir.³¹⁵

Kitap, mukaddime ile başlamış, ardından gelen ilk babta, on kırâatin imam, râvî ve tariklerinin tanıtımı ile konulara giriş yapmıştır.³¹⁶ Sonrasında sırayla, *idgâm*,³¹⁷ *hâi kinâye*,³¹⁸ *Hemze ile ilgili bahisler*,³¹⁹ *sakin nûn ve tenvîn*'e ait hükümler,³²⁰ *İmâle*,³²¹ *Vakf ve İbtida*³²² gibi *usûlu'l-kirâat*'a dair başlıca meseleleri, kırâat-ı aşere imamı açısından işledikten sonra *ferşü'l-hurûf* bölümüne geçmiştir.³²³ Bu bölümde on kırâat imamının belli bir kurala dayanmayan okuyuş farklılıklarını sûre sırasına göre tek tek açıklamıştır. Son olarak Tekbîr babıyla kitap nihayete ermektedir.³²⁴

Kütüphanede esere ait iki nüsha daha bulunmaktadır. OR110-1 numaraya kayıtlı olan nüsha, Hafız Osman isimli bir müstensih tarafından 1194/1780 yılında istinsâh edilmiştir. 130 varak, 19 satırdır. GE4872 numaraya kayıtlı olan bir diğer nüsha ise, 113 varak, 21 satırdır. 1215/1800 yılında, Bekir Bin Selman tarafından istinsâh edilmiştir. Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.³²⁵ Eser, Ahmet Sakr tarafından tahkik edilmiş, (Kâhire,1393) İbrâhim Atve İvaz tarafından, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* adıyla neşredilmiştir.³²⁶ (Kâhire, 1961)

ed-Dürretü'l-Mûdtye fi Kirâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye

İnebey Kütüphanesi OR104-2 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 12 varak, 240 beyitten oluşan bir manzûmedir. İstinsâh bilgisi bulunmamaktadır. Metin içinde, müellif ve eser adı geçmemektedir. Ancak serlevhada yazılı olan eser ve müellif adından hareketle

³¹⁴ İbnü'l-Cezeri, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, İnebey Ktp., HO744, vr. 1b, 127b.

³¹⁵ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 127a

³¹⁶ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 1b.

³¹⁷ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 6a

³¹⁸ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 11b

³¹⁹ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 16b

³²⁰ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 36a

³²¹ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 48a

³²² İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 54b

³²³ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 63b

³²⁴ İbnü'l-Cezeri, *Takrîb*, vr. 123a

³²⁵ Bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

³²⁶ Tayyar Altıkulaç, "*İbnü'l-Cezeri*", (*DİA*), C. 20, s. 554.

yaptığımız metin karşılaştırması neticesinde, İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-Müdiyye fi Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye* isimli eseri olduğu anlaşılmıştır.³²⁷ Eser adı, *ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-Aşera* olarak da bilinmektedir.³²⁸ Eser, eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* isimli manzûmesine tekmîle olarak yazılmıştır.³²⁹ Söz konusu kitapta bahsi geçen yedi kırâat imamına, râvîleriyle birlikte Ebû Ca'fer, (*İbnü Verdân, İbn Cemmâz*) Ya'kûb, (*Ruveys, Ravh*) ve Halef'i (*İshâk, İdrîs*) de ekleyerek kıraat-ı aşereyi oluşturan imam ve râvîlerini tamamlamıştır.³³⁰

Eser *hamdele, salvele* ve *sebeb-i te'lif* faslından sonra mezkur imam ve râvîleri tanıtmış,³³¹ ardından çeşitli bab başlıkları altında ele aldığı konuları, üç imama göre işlemiştir. Bu konular şöyledir: *Bâbu besmele* ve *Ümmü'l-Kur'ân, idgâmu kebîr, hâi kinâye*,³³² *medd ve kasr, hemze*,³³³ *nakl, sekt ve vakf, idgâmu's-sağîr*,³³⁴ *nûnü's-sâkine ve tenvîn, feth ve imâle, râ, lâm ve yâ harflerine*³³⁵ dâir meseleler ve *ferşü'l-hurûf*.³³⁶

Eserin İnebey'de bulunan bir diğer nüshası GE4559/2 numaralı demirbaşa kayıtlıdır. İçinde *Hırzü'l-Emânî*'nin de bulunduğu bir cildin ikinci kitabı olan nüsha, 34 varaktır. İstinsâh bilgisi bulunmamaktadır. Türkiye kütüphanelerinde oldukça fazla sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.³³⁷ Üzerine çok sayıda şerh yapılan eserin,³³⁸ çeşitli baskıları bulunmaktadır.³³⁹

Tahbîrû't-Teysîr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere

İnebey Kütüphanesi'nde HO733 numaraya kayıtlı olan eser, 62 varak olup, 25 satırdır. Müstensihî belli olmayan nüshanın istinsâh tarihi 1158/1745'dir. Oldukça sanatlı bir serlevha ile başlayan nüsha, ta'lik hatla yazılmıştır. Kitap ve müellif adı *hamdele*

³²⁷İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-Aşera*, thk, Muhammed Temîm ez-Ze'bî, Dâru'l-Hüdâ, 2000.

³²⁸ Yüksel, *İbn Cezerî*, s.205.

³²⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. I, s. 743.

³³⁰ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye fi Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye*, İnebey Ktp., HO104/2, vr. 2b.

³³¹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 2b

³³² İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 2a

³³³ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 3b

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 3a

³³⁵ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 4ab

³³⁶ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye*, vr. 5b

³³⁷ <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (27.05.2018)

³³⁸ Şerhler için bkz; Tayyar Altıkulaç, "*İbnü'l-Cezerî*", (*DİA*), C. 20, s. 555; Yüksel, *İbn Cezerî*, ss. 208-209.

³³⁹ "*İthâfû'l-Berara bi'l-Mütüni'l Aşera fi'l-Kırâati ve'r-Resm ve Lâyî ve't-Tecvîd*" adlı mecmua içinde neşredilmiştir. (Kâhire, 1936); İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-Aşera*, thk, Muhammed Temîm ez-Ze'bî, Dâru'l-Hüdâ, 2000;

faslının hemen peşinden zikredilmiştir. İbnü'l-Cezerî, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Tahbîru't-Teyssîr* isimli eserine, 'Ebû Cafer', 'Ya'kûb' ve 'Halefu'l-Âşîr' kırâatlerini de eklemiştir. Bununla birlikte eseri, bazı yönlerden ikmal etmiştir. Ayrıca birtakım düzeltmeler yapmış ve yer yer açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁰ Telif gayesini ise, "sahih kırâatlerin sadece yedi kırâatten ibaret olmadığını, doğrusunun on kırâat olduğunu göstermek" olarak açıklamıştır.³⁴¹

Eser, temel kırâat kitaplarında olduğu gibi, kırâat usulü konularıyla başlayıp,³⁴² *ferşü'l-hurûf* bahsiyle devam etmektedir.³⁴³ Son kısımda ise "tekbir" konusuna değinmiştir.³⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, Dânî'nin ifadelerine olduğu gibi yer verdikten sonra, kendi görüşlerini *قلت* ifadesiyle açıklamıştır.³⁴⁵

Kütüphanede UC235 numaya kayıtlı bir diğer nüsha ise, 181 varak olup, 15 satırdır. Kitabın en son bölümü olan "tekbir" bâbında geçen "... شيخنا حدثنا ابو الفتح ..." ifadelerinden sonrası eksiktir. Türkiye kütüphanelerinde oldukça fazla sayıda yazma nüshası bulunan eser,³⁴⁶ Abdülfettah el-Kâdî ve Sadık Kumhavî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Haleb, 1972) Ayrıca, Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât tarafından da bir tahkik çalışması yapılarak yayımlanmıştır. (Amman, 2000)

et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd

İnebey kütüphanesinde HO732-1 numaraya kayıtlı olan eser, 65 varak olup, 19 satırdır. Hasan b. İbrahim tarafından 882/1477 senesinde istinsâh edilmiştir. İçinde çeşitli risaleler bulunan bir cildin, 3a ve 68a varakları arasında bulunmaktadır. Kitap ismi 4a varak sekizinci satırda *Kitâbü't-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd* olarak geçmekte olup, müellif ismi ile birlikte zahriyede de yer almaktadır. Eser tecvîd konularını ele almaktadır. Müellif dibâcede, eserin telif gayesini, "Kur'ân okuma hususunda mâhir olan bazı kurrâlar gördüm ki; tecvîd kaidelerine ve Kur'ân elfâzının teleffuzuna riayet etmemekteler. Bu

³⁴⁰ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", (DİA), C. 20, s. 555.

³⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere*, İnebey Ktp., HO733, vr. 2b

³⁴² İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr*, vr. 2b-24b.

³⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr*, vr. 24b-62b.

³⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr*, vr. 62ab.

³⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr*, vr. 3b, 4ab.

³⁴⁶ Yazma nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

*durumdan rahatsız oldum ve kendimi bu eseri yazmaya mecbur hissettim” cümleleriyle açıklamıştır.*³⁴⁷

Müellif, mukaddimenin sonunda eserin içeriğine dair bilgi vermiştir. Bir fihrist mahiyetindeki bilgilendirmede, tecvîd konularını on bâb başlığı altında ele aldığı bildirildikten sonra bu başlıklar hakkında bilgi vermiştir. Buna göre; birinci babta, ‘*zamanın kurrâsının kırâat keyfiyeti ve müellifin onlara yaptığı uyarılar*’, ikinci babta, ‘*tecvîd, tahkîk ve tertîl kavramlarının izahı*’, üçüncü babta, ‘*bazı ihtilaflara dair kırâat vecihleri*’, dördüncü babta, ‘*tilâvet esnasında yapılan hatalar, (lahn)*’ beşinci bâbta, ‘*elif’in vasl ve kat durumlarındaki hükmü*’, altıncı babta, ‘*harfler ve harekeler*’, yedinci babta, ‘*harfler*’, sekizinci babta, ‘*mehârîcî'l-hurûf*’, dokuzuncu babta, ‘*sakin nûn ve tenvîn, medd ve kasr*’, onuncu babta ise ‘*vakf ve ibtida*’ konuları incelenmiştir.³⁴⁸ Meseleler, söz konusu babların içinde çeşitli fasıllara ayrılarak, detaylı olarak ele alınmıştır.³⁴⁹

Esere ait OR109-1 numarada bulunan diğer nüsha, 63 varak, 21 satırdır. 1194 senesinde istinsâh edilmiş olup, müstensihi bilinmemektedir. Türkiye kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan (Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No 56; Kılıç Ali Paşa No. 1029; Reşid Efendi, No. 5, 12; Kastamonu YEK., No. KHK1525) eser, ilk olarak Mısır’da basılmış, (Kâhire 1326) daha sonra, Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad 1405/1985) ve Ganim Kaddûrî Hamed (Beyrut 1407/1986, 1409/1989) tarafından yayımlanmıştır.³⁵⁰

Mukaddimetü'l-Cezerî

İnebey Kütüphanesi HO740/1 numarada bulunan eser 7 varak 13 satırdır. 110 beyitlik bir manzûme olan eserde konular 17 babta işlenmiştir. *Mukaddime fîmâ Yecibü ale'l-Kârî en Yu'allime, Mukaddimetü'l-Cezeriyye, Mukaddimetü'l-Cezeriyye fi't-Tecvîd* gibi isimlerle de anılır. Hattâb b. Şa'bân el-Vefâî tarafından 914/1508 yılının Ramazan ayında istinsah edilen eserin konusu tecvîd'tir.

Eserin muhtevası sırayla şöyledir; *mukaddime, harflerin mehrec ve sıfatları, tecvîdi bilmek, terkîkât, râât, lâmât, isti'lâ ve itbât, zâât, tahzîrât, ahkâm-ı nûn-i ve tenvîn, med, vakf, maktu' ve mevsûl, hemze-i vasl, revm ve işmâm.*

³⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, İnebey Ktp, HO732/1, vr. 4ab.

³⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, vr. 4a-5b.

³⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, vr. 9a.

³⁵⁰ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, (DİA), C. 20, s. 555.

Yazıldığı günden bu yana çok ilgi görmüş olan eser, en çok ezberlenen metinlerden biri olmuştur. Nüsha sayısının çok olması gördüğü yoğun ilgiyi göstermesi bakımından önemlidir. İnebey Kütüphanesi'nde esere ait 22 nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar, UC240/4, UC237/2, UC238/1, UC226/2, HO739/2, HO740/1, UC243/1, GE4559/4, UC3488/1, UC3492/9, UC3496/8, UC3526/6, GE4220/1, GE4556/2, UC3534/1, UC9647/8, GE38/7, GE4669/5, OR106/4, HO728/3, GE4901, MİLLÎ1925 numaralarda bulunmaktadır. Ayrıca yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunmaktadır.³⁵¹ Eser üzerine yapılan onlarca şerhten başlıcaları şunlardır: Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'l-Fikriyye*; Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime*; Taşköplüzâde, *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye*.³⁵²

Tuhfetü'l-İhvân fi'l-Hulfi Beyne's-Şâtibiyye ve'l-Unvân

İnebey Kütüphanesi'nde HO731/2 numarada bulunan eser, 22 varak olup, 13 satırdır. İstinsâh tarihi belli olmayan nüsha, Abdullah el-Humeysî ed-Dimyâtî tarafından istinsah edilmiştir. İçinde iki kitap bulunan bir cildin son kitabı olarak, 84a ve 105a varakları arasında yer almaktadır. Müellif ve eser ismi mukaddimedede yer almaktadır.

Kitap, Şâtibî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sinde olup, İsmail b. Halef'in *el-Unvân* isimli eserinde olmayan konuları ele almaktadır. İsmail b. Halef'in kırâat senedi ve hayatına dair kısaca bilgi verildikten sonra, besmele bâbiyla,³⁵³ konulara geçilmiştir. Ardından sırayla, ümmü'l-Kur'ân, idgâmu kebîr, hâi kinâyeye, medd ve kasr,³⁵⁴ hemze,³⁵⁵ naklü'l-hareke,³⁵⁶ vakf-ı hamza ve hişâm,³⁵⁷ izhar, idgâm,³⁵⁸ feth ve imâle,³⁵⁹ râât, lâmât,³⁶⁰ vakfu alâ evâhiri'l-keâm, vakfu alâ mersûmi'l-hat,³⁶¹ ferşü'l-hurûf³⁶² tekbîr,³⁶³ gibi konular işlenmiştir.

³⁵¹ Bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (22.05.2018)

³⁵² Üzerine yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşri*, MÜİF Vakfı Yayınları, 2012, s.214.

³⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân fi'l-hulfi beyne's-şâtibiyye ve'l-unvân*, İnebey Ktp., HO731/2, vr.

³⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 88b

³⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 88a

³⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 89b

³⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 91b

³⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 91a

³⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 92b

³⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 92a

³⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 98b

³⁶² İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 98b

³⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-İhvân*, vr. 104b

Nuruosmaniye Kütüphanesi 53 numarada bir nüshası daha bulunan eser üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eserin matbusu bulunmamaktadır.

18. Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer‘abî el-Yemenî (ö. 839/1436)

a. Hayatı

Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer‘abî el-Yemenî, 795/1393 senesinde Yemen’in Ta’z³⁶⁴ şehrinde doğmuştur.³⁶⁵ İlköğrenimini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra, tahsilinin devamı için önce Mekke’ye ardından Şam’a gitmiştir.³⁶⁶ Hocaları hakkında bilgi bulunmazken, müderrislik vazifesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bilinen tek öğrencisi Afîfüddîn Atıyye b. Er-Rezzâk b. Alî en-Necdî’dir.³⁶⁷ Müellif 839/1436 senesinde Şam’da vefat etmiştir.

b. Eserleri

Kaynaklarda müellife nisbet edilen tek eser, *eş-Şâtîbiyye (Hurzû’l-Emânî)* üzerine yazdığı *ed-Dürre fî Beyân Kırâat es-Selâse* adlı manzûm tekmiledir.

ed-Dürre fî Beyâni Kırâati’-Selâse

İnebey Kütüphanesi HO738 numarada kayıtlı olan eser Lâ kafiyeli bir manzûme olup, 60 varak, 15 satırdır. Kitabın sonlarına doğru, 55a, 56b, 57b, varaklarının boş bırakılmış olduğu görülmektedir. Nüsha, 59a varakta kesilmektedir.

Metin içerisinde, müellif ismi, kitap ismi ve istinsah bilgileri yer almazken, zahriyede kitap ismi olarak *ed-Dürre fî Beyâni Kırâati’s-Selâse* yazılıdır. Kütüphane kataloğundaki açıklamada eserin isminin “tekmîle” olduğu yazmakla birlikte Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde eserin *Şâtîbiyye’ye (Hurzû’l-Emânî)* bir tekmile olduğu ve adının *Tekmile fî’l-Kırâati’s-Selâs* olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁶⁸

³⁶⁴ el-Hamevî, *Mucemü’l-büldân*, C. 2, s. 34.

³⁶⁵ es-Sehâvî, *Dav’u’l-Lâmî*, C. 2, s. 111.

³⁶⁶ Abdullah Muhammed Habeşî, *Mesâadirü’l-Fikri’l-İslâmî fî’l-Yemen*, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1988, s. 27.

³⁶⁷ Abdülvehhab b Abdurrahman es-Sekseki el-Yemeni Büreyhî, *Tabakâtu Sulehâi’l-Yemen = Tarihü’l-Büreyhî*, San’a: Merkezü’d-Dirâsat ve’l-Buhûsi’l-Yemenî, 1983. C. 1, s. 125.

³⁶⁸ Çollak, “Şâtîbiyye”, (*DİA*), C. 38, s. 379.

Eser kaynaklarda, *Tetimmetü'l-Meânî ve Tekmiletü'l-Mesânî fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Avâlî ve's-Selâsi'd-Düreri'l-Ğavâlî*³⁶⁹; *ed-Dürretü'l-Yemâniyye*³⁷⁰; *Tekmile fi'l-Kırâat*³⁷¹ isimleriyle geçmektedir.

Eser, eş-Şâtıbî'nin *Hirzü'l-Emânî* isimli manzûmesine tekmîle olarak yazılmıştır. *Eş-Şâtibiyye*'de geçen yedi kırâat imamına, râvileriyle birlikte Ebû Ca'fer,³⁷² Ya'kûb³⁷³ ve Halefî³⁷⁴ de ekleyerek, kırâat-i aşereyi oluşturan imam ve râvilerinin vecihlerini açıklamıştır. Usûle dair konuları 24 bab içerisinde açıklamış olan nâzım, 25. bab başlığıyla birlikte ferşü'l-hurûf bahsine geçmiştir. Bu bölümde Fecr Sûresi'nin ele alındığı 60.varaktan sonrası eksiktir.

Eser ismindeki ihtilaftan dolayı Türkiye kütüphanelerindeki nüshaları tespit edilememiştir. Molla Gürânî manzûme üzerine *Ferâidü'd-Dürer ve Şerhu Levâmi'i'l-Ğurer* isimli bir şerh yazmış ve bu eseri Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezîd'e ithâf etmiştir.³⁷⁵ Eserin matbusu bulunmamaktadır.

19. Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî el-Halebî (ö. 849/1445)

a. Hayatı

777/1375 veya 778 senesinde Halep'te dünyaya gelen İbnü'l-Kabâkîbî, tahsil hayatına doğduğu şehirde Kur'ân-ı Kerîm ve diğer bazı kitapları ezberleyerek başlamıştır.³⁷⁶ Ardından 803/1401'de tahsilini ilerletmek üzere Kâhire'ye gitmiş ve burada Zeynüddin el-İrâkî ve Sıbt İbnü'l-Acemî'den hadis, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman ed-Darîr el-Bilbîsî'den ise kırâat alanında istifade etmiştir.³⁷⁷ Aynı zamanda İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında öğrenim gören müellif çalışmalarını hadis, Şâfiî fikhî ve özellikle kırâat ilmi sahasında yoğunlaştırmıştır.³⁷⁸ Bir müddet Gazze'de yaşadıkdan sonra Kudüs'e yerleşmiştir. Ömrünün sonuna kadar yaşadığı bu şehirde bulunan Cevheriyye

³⁶⁹ Mektebetü'l-Harâmi'l-Mekkiyyi's-Şerîf, No. 37.

³⁷⁰ Mektebetü'l-Harâmi'l-Mekkiyyi's-Şerîf, No. 37.

³⁷¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 649; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 5, s. 124; el-Fihri'sü's-Şâmil, *Mahtûtâtü'l-Kırâat*, s. 49.

³⁷² Râvileri; İbnü Verdân, İbn Cemâm.

³⁷³ Râvileri; Ruveys, Ravh.

³⁷⁴ Râvileri; İshâk, İdrîs.

³⁷⁵ Sakıp Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, t.y., s. 115.

³⁷⁶ Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 352; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 2, s. 196; el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, C. 2, s. 434; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 9, s. 288; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 209; C. 2, s. 1054, 1333.

³⁷⁷ el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, C. 2, s. 434.

³⁷⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 9, s. 288; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 209; C. 2, s. 1054.

Medresesi'nde kırâat öğretimiyle meşgul olmuş ve çevresinde kırâat ilminde otorite kabul edilmiştir.³⁷⁹ Ömrünün sonlarına doğru görme yeteneğini kaybeden İbnü'l-Kabakıbî, 849/1445 senesinde Kudüs'te vefat etmiştir.³⁸⁰

b. Eserleri

Eserleri arasında kırâat ilmine dair olanlar şunlardır: *Mecmâu's-Sürûr ve Matlâu's-Şümûs ve'l-Büdûr*, *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz*, *Teysîru mâ fi'l-Mustalah*, *Urcûzetü't-Tecvîd*.³⁸¹

Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz

İnebey kütüphanesi HO746 Numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 203 varak olup 17 satırdır. Ferağ kaydında verilen bilgilere göre, 15 Cemaziyelâhir 862/30 Nisan 1458 tarihinde Cafer b. İbrahim b. Cafer b. Süleyman tarafından Kâhire'de istinsah edilmiştir. Ayrıca adı geçen müstensih sözkonusu nüshayı, üzerinde müellifin hattı olan diğer bir ifadeyle müellifin üzerine not düştüğü nüshadan istinsah etmiştir.³⁸² Müellif adı hamdele faslının başında Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî olarak geçerken, eser ismi ise mukaddimede *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz* şeklinde belirtilmiştir.

Eser, İbnü'l-Kabâkîbî'nin kendisine ait olan *Mecmâu's-Sürûr ve Matlâu's-Şümûs ve'l-Büdûr* adıyla manzûm tarzda kaleme aldığı eser üzerine yaptığı şerhdır. Bab başlıkları ile beraber, imâm ve râvî isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif mukaddimede, on dört kırâati konu edinen manzûmesinin çok ilgi gördüğünü ve bundan mutluluk duyduğunu ifade ettikten sonra, anlaşılmasını kolaylaştırmak ve kapalı noktaları aydınlatmak için bu şerhi yaptığını bildirmiştir.³⁸³ Devamında, kitabına İbnü'l-Cezerî'nin tasnif ettiği On İmam'ın yanı sıra, *İbn Muhaysın*, *Yezîdî*, *Hasan-ı Basri* ve *A'meş*'in rivayetlerini aldığını, bunların dışında kalan rivayetleri ise kitabına almadığını

³⁷⁹ Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 137-139.

³⁸⁰ Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 352; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 196; el-Bağdâdî, *Îzâhu'l-Meknûn*, C. 2, s. 434; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. 9, s. 288; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 209; C. 2, s. 1054,1333; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 137-139, Muhammed Eroğlu, "*İbnü'l-Kabakîbî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s. 97.

³⁸¹ Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 137-139; el-Fihrisü's-Şâmil, *Ulûmü'l-Kur'an, Mahtûtâtü'l-Kırâat* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, C. 1, s. 422-425; Eserleri için bkz; Muhammed Eroğlu, "*İbnü'l-Kabakîbî*", (*DİA*), C. 21, s. 97-98.

³⁸² Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz*, İnebey Ktp., HO746, vr. 202b-203a.

³⁸³ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-Rumûz*, vr. 1b.

belirtmiştir.³⁸⁴ Kitabın ilk bab başlığı, on dört kırâat imamının, râvîleri ve tarikleriyle birlikte zikredildiği '*zikru esmâi'l-kurrâi'l-erbaate aşar ve ruvvâtuhum ve turukahum*'dur. Ardından sırasıyla '*istiaze*', '*besmele*', '*sûratu ümmü'l-kur'ân*', '*idgamu'l-kebîr*', '*hâü kinâye*', '*medd ve kasr*', '*hemze*', '*vakfu hamza ve'l'a'meş ve hişâm ale'l-hemz*', '*idgâmu's-sağîr*', '*hurûfu karibet mehâricühâ*', '*ahkâmu'nûni's-sâkine ve't-tenvîn*', '*feth ve imâle*', '*râât, lâmât ve vakf*' konularını işlenmiştir. Son olarak '*ferşü'l-hurûf*' bahsine geçilmiş olup, kırâat farklılıkları Bakara Suresi'nden başlamak üzere sûre sûre açıklanmıştır.

Kitaba ait diğer nüshalar, Samsun Gazi Ktp., No; 271; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, No. 23; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, No. 19'da bulunmaktadır.³⁸⁵ Eser üzerine, Ahmed Hâlid Şükrî'nin Medine İslam Üniversitesi'nde 1991 yılında yaptığı bir doktora çalışması bulunmaktadır. Aynı çalışma tahkikli neşir olarak 2003 yılında basılmıştır.³⁸⁶

20. Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)

a. Hayatı

İbnül-Cezerî'nin oğlu olan Ebû Bekir Ahmed 780/1379 Şam'ta doğmuştur. Küçük yaşta Kur'ân'ı Kerim'i ve bazı kırâat kitaplarını ezberlemiştir. Tahsiline ailesiyle birlikte gittiği Mısır'da devam eden müellif, İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında dersler almış bilhassa burada kırâat ilminde önemli aşama kaydetmiştir. Babası ile birlikte Bursa'ya gitmiş ve padişah Yıldırım Bayezid'in çocuklarına hocalık vazifesinde bulunmuştur. Ayrıca Bursa Ulucamii'nde imamlık görevini de yürüten Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî, Ankara savaşından sonra Timur tarafından Mısır'a elçi tayin edilmiştir. Uzun yıllar Mısır'da yaşayan müellif çeşitli medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. 859/1454 senesinde vefat etmiştir.³⁸⁷

b. Eserleri

Özellikle babası İbnü'l-Cezerî'nin kitaplarını şerhetmiş olan müellifin kırâat ilmine ait eserleri şunlardır; *Havâşi'l-Müfehhime fî Şerhi'l-Mukaddime*, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, *Kitâbu'l-İ'lâm fî Ahkâmi'l-İdgâm*.

³⁸⁴ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-Rumûz*, vr. 2a.

³⁸⁵ Diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 137-139; *el-Fihrisü's-Şâmil: Ulûmü'l-Kur'ân*, C. I, s. 422,423.

³⁸⁶ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz ve mißtâhu'l-künûz*, thk: Ahmed Halid Şükrî, Dâru Ammar, Amman, 2003

³⁸⁷ Yüksel, *İbn Cezeri*, s. 194

el-Havâşi'l-Müfehhime fî Şerhi'l-Mukaddime

İnebey Kütüphanesi'nde HO740/2 numarada bulunan eser 76 varak 15 satırdır. İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî tarafından '*el-Mukaddime*' ye yapılmış şerh olan eserin telifi, 806/1403 yılında Lârende'de (Karaman) tamamlanmıştır.³⁸⁸ Müellifin vefat ettiği sene olan 19 Muharrem 859/9 Ocak 1454 tarihinde, Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Mukrî el-Gazzî tarafından istinsah edilmiştir. El-Mukaddime ile birlikte içinde bulunduğu cildin 8b-75b varakları arasında bulunmaktadır.

Şârih, öğrencilerin çokça soru sorması üzerine bir şerh kaleme almanın kaçınılmaz hale geldiğini ifade ederek sebep-i te'lifi açıklamıştır.³⁸⁹ Ardından, kırmızı mürekkeple yazılmış olan beyitleri örnekler vererek detaylı biçimde ele almıştır. Üzerinde durulduğu bazı hususları "*i'lem*", "*tenbîh*" ve "*tenbihât*" ifadeleriyle açıklamıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı'nda bulunan 14,³⁹⁰ söz konusu veri tabanında yer almayan İnebey Kütüphanesi'ne kayıtlı 4 nüsha³⁹¹ olmak üzere, toplam 18 nüsha içinde bilinen en eski istinsah tarihine sahip nüsha olması bakımından önemlidir. Nüshanın yazıldığı tarihte müellifin hayatta olduğunu söylemek için ihtiyaç duyulan '*şârihin vefat ettiği ay ve gün bilgisi*'ne ise ulaşılamamıştır.

Eser üzerine Zekeriyâ el-Ensârî bir hâşiye yazmıştır. Hasan b. Müslim el-Âmilî ise *Muhtasarı Şerhi'l-Mukaddime'ti'l-Cezeriyye* adıyla eseri ihtisar etmiştir. Şerh, H. 1309 yılında Kâhire'de basılmıştır.

Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr

OR112 numaraya kayıtlı olan eser 19 varak 17 satırdır. Tayyibe'nin ilk 24 beytinin şerhini ihtiva etmektedir. Bismelenin üstünde yer alan '*Şerhu Tayyibe li İbni'n-Nâzım*' ifadesi hem kitap ismini hem de müellifini göstermektedir. Eserin sonunda birinci cüzün bittiğine dair düşülen kayıttan, devamının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kütüphanede eserin diğer cüzlerine rastlanmamıştır.

³⁸⁸ Ebu Bekr Ahmed el-Cezerî, *el-Havâşi'l-Müfehhime fî Şerhi'l-Mukaddime*, İnebey Kütüphanesi, HO740/2, vr. 75b.

³⁸⁹ el-Cezerî, *el-Havâşi'l-Müfehhime*, vr. 8ab.

³⁹⁰ Nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (24.05.2018)

³⁹¹ Nüshalar için bkz; İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraçcıoğlu, 740/1, 741/1; Genel, 4557/1; Ulucami, 238/2.

Eser, Ali Muhammed ed-Dabbâ' tarafından Kâhire'de (1950); Enes Mihre tarafından ise Beyrut'ta (1418/1997) neşredilmiştir.

21. Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî (ö. 870/1466)

a. Hayatı

Abdüddâim b. Ali Zeyneddin el-Hadîdî, Mısır'ın Kâhire ve İskenderiye şehirleri arasında bir yerleşim yeri olan Hadîd köyünde dünyaya gelmiştir.³⁹² Tabakat kitapları doğum tarihine dair bir bilgi vermemektedir. Henüz küçük yaşta iken Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetenin yanı sıra, Sahîh-i Müslim şerhi olan *Minhâc*'dan da hadis ezberlemiştir.³⁹³ İbnü'z-Zerâtî, Şihâb el-İskenderî ve Habîb el-Acemî'den kırâat-ı seb'ayı, İbnü'l-Cezerî ve oğlu Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî'den ise kırâat-ı aşereyi okumuştur.³⁹⁴ Ayrıca el-Birmâvî ve İbnü'n-Nessâr el-Makdîsî gibi âlimlerden fıkıh, ferâiz ve hesâb ilimlerini tahsil etmiştir.³⁹⁵ Özellikle mücevvîd, mukrî ve muhaddis yönleriyle maruf müellif, 870/1466 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.³⁹⁶

b. Eserleri

Abdüddâim b. Ali Zeyneddin el-Hadîdî'nin kırâat ilmine dair kaleme aldığı eserler şunlardır. *et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime*, *Şerhu Mukaddimetü'l-Cezerî*³⁹⁷, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*.³⁹⁸

et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime

İnebey Kütüphanesi'nde HO736/1 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 41 varak olup, 21 satırdır. İbnü'l-Cezerî'nin el-Mukaddime isimli manzûm eserinin şerhidir. Eserde müellif ismine rastlanmazken eser ismi 2a varakta *et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime* olarak geçmektedir. Müstensih ismi ve istinsah tarihi bulunmayan nüshanın sonunda yer alan "*alâ yedi'l-fakîr*" ifadesiyle yetinilmiştir. Bu ifadenin müstensihe ya da müellife aitliği hususunda bir kanaata varılamamıştır.

³⁹² es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 4, s. 42; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 799; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 5, s. 111.

³⁹³ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 4, s. 42.

³⁹⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 4, s. 42.

³⁹⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 4, s. 42.

³⁹⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 4, s.42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 5, s. 111; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 799.

³⁹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 799; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 5, s. 111.

³⁹⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 5, s. 111.

Şârih tecvîd ilminde önemli bir açığı kapatan bu eseri, daha da anlaşılır kılmak için şerh etmeye niyetlendiğini bildirmiştir. Beyitler metnin akışı içinde kırmızı mürekkeple yazılmak suretiyle görünür kılınmıştır. Şârih açıklamalarını “Fâide”, “tenbîh”, “kavlühû”, “tetimme” gibi ifadelerle çeşitlendirmiştir.³⁹⁹ Genellikle müellif hattı nüshalarda görülen, tashîhat amacıyla bazı kelimelerin üstünün çizilmesine burada da rastlamak mümkündür.⁴⁰⁰

Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası (*Burdur İl Halk Ktp., No. 1925-01; Kastamonu YEK., KHK334/01; Afyon Gedik Ahmet Paşa, No. 17572*) daha bulunan şerh üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Eserin matbusu bulunmamaktadır.

22. Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)

a. Hayatı

Asıl adı Şemseddin Ahmed b. İsmâil olan Molla Gürânî'nin doğum yeri ve yılı hakkında farklı bilgiler vardır. Hocası Makrîzî 809/1406 tarihinde Şehrîzor'da⁴⁰¹ doğduğunu bildirirken, yakın arkadaşı olan Bikâî ise, 813/1410 tarihinde Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Hiler köyünde doğduğunu Molla Gürânî'nin bizzat kendinden işittiğini bildirmiştir.⁴⁰² Gürân nisbesinin, doğduğu köyün hemen yakınında bulunan Gürân (Ahmediye) köyünden geliyor olması muhtemeldir.⁴⁰³ İlk öğrenimine köyünde başlayan müellif, tahsil hayatının ilerleyen dönemlerini, Bağdat, Şam ve Kâhire gibi dönemin ilim merkezlerinde geçirmiştir. Bu süreçte, kırâat-i seb'a, kelâm, tefsir, nahiv ve fıkıh ilimlerinde Zeynüddin Abdurrahman b. Ömer el-Kazvîni'den, Arap dili ve edebiyatında Celâleddin el-Hulvânî'den öğrenim görmüştür.⁴⁰⁴ Ayrıca döneminin zengin kültür havzasında, aralarında Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, İbn Hacer el-Askalânî, Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed ez-Zerkeşî, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Kemâleddin İbnü'l-Bârizî ve Ali b. Ahmed el-Kalkaşendî gibi âlimlerden istifade

³⁹⁹ Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime fî Şerhi'l-Mukaddime*, İnebey Ktp., HO736/1, vr. 14b, 10b.

⁴⁰⁰ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 14a, 16b, 26ab.

⁴⁰¹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî, *Dürerü'l-Ukûdi'l-Ferîde fî Terâcimi'l-A'yânî'l-Müfîde*, Dımaşk: Vizaretü's-Sekâfe, 1995, C. 1, s. 363-365.

⁴⁰² Ebü'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan Bikâî, *Unvanü'z-Zamân bi-Terâcimi's-Şüyûh ve'l-Akrân*, Köprülü Ktp., No. 1119, vr. 6b.

⁴⁰³ Yıldız, *Molla Gürânî*, s. 20.

⁴⁰⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, C. 1, s. 241; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, C. 2, s. 3.

etmiştir.⁴⁰⁵ Tahsilini tamaladıktan sonra Kâhire’de müderrislik vazifesine başlamıştır. Şam kadısı ile yaşadığı bir münakaşa neticesinde suçlu bulunarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır.⁴⁰⁶ Sürgün olarak yaşadığı Şam’da, Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân ile birlikte Anadolu’ya gelmiş ve Osmanlı Padişahı II. Murad ile görüşmüştür. Kendisine Bursa Kaplıca ve Yıldırım Medreselerinde müderrislik vazifesi verilmiş, ardından, Şehzade II. Mehmed’e (Fâtih) hocalık yapması için Manisa’ya gönderilmiştir.⁴⁰⁷ Bizans kuşatması sırasında Fatih Sultan Mehmed’in yakınında bulunan müellif, Kazaskerlik, Bursa kadılığı ve İstanbul müftülüğü (Şeyhulislamlık) gibi devlet görevlerinde bulunmuştur.⁴⁰⁸ 893/1488 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.⁴⁰⁹

b. Eserleri

Tefsir, hadis, fıkıh, kırâat ve edebiyata dair on kadar eseri bulunan Molla Gürâni, Kırâat ilmine dair, *Keşfü’l-Esrâr an Kırâati’l-Eimmeti’l-Ehyâr, el-Abkarî fî Havâşi’l-Ca’berî ve Ref’u’l-Hitâm an Vakfı Hamza ve Hişâm, Ferâidü’Dürer ve Şerhu Levâmî’i’l-Ğurer* adlı eserlerini kaleme almıştır.⁴¹⁰

Keşfü’l-Esrâr ‘an Kırâati’l-Eimmeti’l-Ahyâr

İnebey Kütüphanesi’nde HC18 demirbaş numarasına kayıtlı olan eser, 71 varak olup, 19 satırdır. Nüsha, müellifin vefat ettiği yıl olan 893/1488’in Safer ayının 21’inde, Abdullah b. Ahmed el-‘Unkurî tarafından İstanbul’da istinsâh edilmiştir. İsmi, mukaddimenin onuncu satırında *Keşfü’l-Esrâr ‘an Kırâati’l-Eimmeti’l-Ahyâr* olarak geçmekte olan eser, İbnü’l-Cezerî’nin Bursa’da telif ettiği eserlerden biri olan *Gayetü’l-Mehera fî’z-Ziyâdeti ale’l-Aşera*⁴¹¹ adlı manzûmenin şerhidir. Eser dönemin padişahı olan

⁴⁰⁵ M. Kamil Yaşaroğlu, “Molla Gürâni”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, s. 249; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 213.

⁴⁰⁶ Yaşaroğlu, “Molla Gürâni”, (DİA), C. 30, s. 249.

⁴⁰⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 213; Yaşaroğlu, “Molla Gürâni”, (DİA), C. 30, s. 250.

⁴⁰⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 213; Yaşaroğlu, “Molla Gürâni”, (DİA), C. 30, s. 250.

⁴⁰⁹ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-Lâmi*, C. 1, s. 241; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, s. 3; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 213; Yaşaroğlu, “Molla Gürâni”, (DİA), C. 30, s. 250, Yıldız, *Molla Gürâni*, s. 17-89.

⁴¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 2, s. 1371; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 106, 295-296, 319-320; Yıldız, *Molla Gürâni*, s. 90-128.

⁴¹¹ Nâzım İbnü’l-Cezerî, manzumenin sondan bir önceki beytinde, eseri Bursa’da, talebesi Bursa Hatîbi Hacı Mü’min’in evinde tamaladığını bildirmiştir. Eser, “*Nihayetü’l-Berara fî mâ zâde ale’l-Aşera*”, “*el-Kıraatu’s-Selâse ez-Zâide ale’l-Aşera*” ve “*Kıraatu’ş-Şâzze*” gibi adlarla da anılmaktadır. Geniş bilgi için bkz; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. 2, s. 251; *et-Temhîd*, s. 20, 21; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, C. 1,

II Bayezid'e ithaf edilmiştir. (1b vrk.) Güzel bir nesih hatla yazılmış olan nüshada, beyitler harekeli ve iri yazılarak belirginleştirilmiş, (2b vrk.) bab başlıkları ise kırmızı mürekkeple yazılarak ayırd edilir kılınmıştır.(6ab vrk.)

Müellif mukaddimede, şerhettiği kitabın, İbn Muhaysın, A'meş ve Hasanü'l-Basrî kırâatlerinin konu edildiği, İbnül Cezerî'ye ait bir manzûme olduğunu zikretmekle yetinmiş, kitab ismi vermemiştir. (1b vrk.) Ancak şerh içinde yer alan beyitler ile söz konusu manzûme karşılaştırıldığında, bahsi geçen kitabın *Gayetü'l-Mehera fi'z-Ziyâdeti ale'l-Aşera* olduğu görülmektedir.⁴¹² Kitap mahiyetinin anlatıldığı on beyitlik giriş bölümünün ardından, onbirinci beyitle birlikte, kırâat usûlüne dair konular, *İbn Muhaysın, A'meş ve Hasanü'l-Basrî* açısından ilgili bab başlığı altında ele alınmıştır. Bu bablar, istiâze ve besmele (4a vrk.) *idgâmu'l-kebîr, hâu kinâye, medd ve kasr*, (6ab vrk.) *hemzeyn min kelime, hemzeyn min kelimeyn, vakfu'l-a'meş ale'l-hemz*, (7ab vrk.) *nûnu's-sâkine ve't-tenvîn*, (8a vrk.) *el-feth ve'l-imâle ve beyne el-lafzayn*, es-sükûn ve'l-vakf, *mezâhibuhum yââtü'izâfe*, (9ab vrk.) *mezâhibuhum fi'z-zevâid*, (11b vrk.) sıralamasıyla gelmiştir. Son olarak, 12b varaktan itibaren başlayan *ferşü'l-hurûf* bahsinin, sûre sıralaması esasına göre, beyit beyit şerh edilmesiyle kitap nihayete ermiştir.

Eserin diğer nüshaları, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları, No, 3444; İbrahim Efendi, No. 72 ve Süleymaniye, No. 47'de bulunmaktadır. Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde, Abdullah b. Hammâd el-Kuraşî tarafından doktora tezi olarak 1428/2007 yılında tahkiki yapılmıştır.

el-Abkarî fi Havâşi'l-Ca'berî

İnebey Kütüphanesi HC13/1 numarada bulunan eser 257 varak olup 23 satırdır. Müellifin hayatta olduğu bir tarihte, 885/1480 senesinde yazılmıştır. Güzel bir ta'lik hatla yazılmış nüshada müstensih bilgisi bulunmamaktadır. Ancak, kütüphane kayıtlarında, "*Müellif hattı ya da müellif nüshasından istinsah edilen bir nüsha olması muhtemeldir*" şeklinde bir not bulunmaktadır. Eser, eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* adlı manzûmesi üzerine, el-Ca'berî'nin *Kenzü'l-Meânî* adıyla yaptığı şerhe yazılan bir haşiyedir.⁴¹³

1194; Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil, *Keşfü'l-Esrâr an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr*, İnebey Ktp, HC18, vr. 71b; Yüksel, *İbn Cezeri*, s. 209-210.

⁴¹² Molla Gürânî, *Keşfü'l-esrâr*, vr. 2b; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'l-Mehera fi'z-ziyâdeti ale'l-aşera*, Süleymaniye Ktp., Hüsrevpaşa, No: 5m/1, vr. 1b.

⁴¹³ Yaşaroğlu, "*Molla Gürânî*", (DİA), C. 30, s. 249.

Molla Gürânî, eserden oldukça istifade ettiğini ve çok sık müracaat ettiğini söyleyerek, ibarelerdeki zorluğu hafifletmek maksadıyla eseri şerhettiğini söylemektedir.⁴¹⁴ Eser, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'e ithâf edilmiştir. Muhaşşî Molla Gürânî, “kâle” ifadesiyle el-Ca'berî'nin görüşlerini aktarırken, “ekûlu” ifadesiyle de kendi görüşlerini açıklamıştır. Yaptığı alıntılar için de “kavlehu” ifadesini kullanmıştır. Metin içinde yer yer üstü çizilmiş veya karalanmış ifadelere yer verilmiştir.⁴¹⁵ Sayfa kenarlarında ta'lik hattıyla yazılmış açıklamalar bulunmaktadır.

Eserin diğer yazma nüshaları; *Manisa İl Halk Kütüphanesi, No. 355; Murad Molla Ktp., No. 10; Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed, No. 10, Esad Efendi, No. 1150, Carullah, No. 9'da* bulunmaktadır. İstinsah tarihleri bilinen nüshalar içinde en eski tarihli olanı İnebey Kütüphanesi'nde bulunan nüshadır. Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde doktora tezi olarak ferşü'l-hurûf bahsinin son bölümünün (Araf Sûresi'nden itibaren) tahkiki yapılmıştır.⁴¹⁶ Matbusu bulunmamaktadır.

Şerhu Bâbi'l-Işrîn min Şerhi'l- Ca'berî li'l-Hemzât

HC13/2 demirbaş numarasına kayıtlı olan eser 19 varak 23 satırdır. İçinde bulunduğu cildin ikinci kitabı olarak 259a-277a varakları arasında yer almaktadır. Kitapta müellif ve eser ismine rastlanmamıştır. Ancak, Kütüphane kataloğunda eser Molla Gürânî'ye nispet edilmiş, adı ise *Şerhu Bâbi'l-Işrîn min Şerhi'l- Ca'berî li'l-Hemzât* olarak kaydedilmiştir. Kitabın, Molla Gürânî'ye ait olan ve aynı konuyu işleyen *Ref'u'l-Hitâm an Vakfi Hamza ve Hişâm* adlı eser olmadığı anlaşılmıştır. Kütüphane kayıtlarında eserin müellif hattı yahut müellif nüshasından istinsah edildiği yönünde bir not bulunmaktadır. Ferağ kaydında 885/1480 senesinde yazıldığı, ‘*telif etmek*’ ve ‘*istinsah etmek*’ gibi anlamlarda⁴¹⁷ kullanılan ‘*tesvîd*’ ifadesi ile açıklanmıştır.

Eser, el-Ca'berî'nin eş-Şâtıbiyye şerhi olan *Kenzu'l-Meânî fi Şerhi Hırzi'l-Emânî* adlı eserindeki 20 beyitlik “*Babu vakfi Hamza ve Hişam 'ale'l-hemz*” bölümünü ele almaktadır. Bir başka deyişle *el-Abkarî fi Havâşi'l-Ca'berî* adlı haşiyenin zeylidir. Kırâat

⁴¹⁴ Molla Gürânî, *el-Abkarî fi Havâşi'l-Ca'berî*, İnebey Kütüphanesi, HC13/1 vr. 2b.

⁴¹⁵ Molla Gürânî, *el-Abkarî*, vr. 111b, 129b, 135b, 169ab.

⁴¹⁶ Söz konusu teze, üniversitenin internet sitesinden (<https://uqu.edu.sa/aaeidiy/38948>) ulaşılmış olup, tezin kütüphanesine ve içeriğine erişim sağlanamamıştır.

⁴¹⁷ Terim anlamları için bkz; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.s. 127, 130.

imamlarından Hamza b. Habîb ve İbni Âmir'in birinci râvisi Hişam'ın hemze üzerindeki vakfları izah edilmektedir.

Eser ismi belirlenemediği için başka nüshasının olup olmadığı tespit edilememiştir. Eserin matbusu bulunmadığı gibi, üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

23. Molla Abdurrahman Karabâşi (ö. 904/1498)

a. Hayatı

Müellif hakkında çok az bir malumat bulunmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde nakledilen bilgilere göre müellif 904/1498 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁴¹⁸

b. Eserleri

Müellife ait bilinen başka bir eser bulunmamaktadır.

Tecvîd-i Karabaş

Osmanlı toplumunda büyük kabul görmüş olan eser, günümüzde de önemini korumakta ve en çok istifade edilen tecvid kitaplarının başında yer almaktadır. Tecvîd kaidelerinin kısa ve öz bir tarzda işlendiği eser Türkçe kaleme alınmıştır.

Karabaş Tecvîdi olarak bilinen eser, mehâric-i hurûf, medd çeşitleri, (tabîî, muttasıl, munfasıl, lâzım, ârız, lîn), tenvin ve sakin nûn, ihfâ, izhâr, iklâb, idğâm çeşitleri (ma'al ğunne, bilâ ğunne, mütecâniseyn, mutekâribeyn, şemsiyye), izhâr-ı kameriyye, kalkale, hukmü'r-râ, lafzatullah, zamir ve sekte konularını ele almaktadır. Müellif kısa fakat öz olarak yazdığı bu risalede, ilgili tecvîd konusunun tanımını vermekte, ardından örnekler sunmaktadır. Hatırda kalması için bazı konuları tekerleme tarzında verdiği de görülmektedir.

İnebey Kütüphanesi'nde, UC237/1, GE177, GE601/B4, GE4647/15, GE4508/2, numaralarda bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan eser ilk olarak İstanbul'da 1260/1844 yılında basılmıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Bursalı, *Osmanlı müellifleri*, C. 1, s. 138.

⁴¹⁹ Güler Nuhoglu, Ali İpek, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid, Usul-İ Fıkıh Ve Kıraat Eserleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi; Cilt 2, Sayı 4* 2015:Kars.

24. Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkad el-Ezherî (ö. 905/1499)

a. Hayatı

838/1435 senesinde Mısır'ın Cerce şehrinde dünyaya gelen Ebu'l-Velîd el-Ezherî, henüz küçük yaşlarındayken ailesiyle birlikte Kâhire'ye yerleşmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarında ilimle meşgul olmamış, Câmîu'l-Ezher'de aydınlatma görevini ifa etmiştir. Künyesinde bulunan 'vakkad' lakabı bu sebeple verilmiştir. Tahsile başlaması hayli ilginç olan el-Ezherî, bir gün kandili yakarken bir öğrencinin kitabına zarar vermiş, talebenin cahil ithamıyla birlikte kendisini azarlaması üzerine ilim öğrenmeye karar vermiştir. Otuz altı yaşında adım attığı tahsil hayatına Kur'ân'ı hifzederek başlamış ve devamında el-Ezher'e öğrenci olmayı başarmıştır. Burada, Emîn el-Aksarâyî, Muhammed b. Abdülmün'im el-Cevcerî ve İbrahim el-Aclûnî gibi âlimlerin talebesi olmuş ve çeşitli sahalarda ilim tahsil etmiştir. Ayrıca Sehâvî'den de ders alan el-Ezherî, ömrünün kalan yıllarını öğrenci okutmak ve eser telif etmekle geçirmiştir. Kastallânî'nin de aralarında olduğu birçok talebe yetiştiren müellif 905/1499'da Kâhire'de vefat etmiştir.⁴²⁰

b. Eserleri

Eserlerinin konusu Arapça grameri üzerine yoğunlaşan *el-Ezherî*'nin kırâat ilmi ile ilgili olan tek eseri *el-Havâ-şi'l-Ezheriyye fî Halli Elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* 'dir.

el-Havâ-şi'l-Ezheriyye fî Halli Elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

İnebey Kütüphanesi HC19/1 numarada bulunan eser, 22 varak olup, 21 satırdır. 1086/1675 senesinde İsmail b. Muhammed el-Ensârî tarafından Kâhire'de istinsâh edilmiştir. Müellif ve eser ismi mukaddimenin sonunda geçmektedir. (2a vrk) İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'sinin şerhidir.

Şârih, şerhettiği eser ve müellifi hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunarak esere başlamış, ardından ilk beytin şerhiyle devam etmiştir. (2a vrk.) beyitler kırmızı mürekkeple

⁴²⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, C. 3, s. 171-172; Ebü'l-Mekârim Necmeddîn Muhammed b Muhammed Âmirî Dımaşki Necmeddin Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire bi-A'yâni'l-Mieti'l-Aşîre*, Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1979, C. 1, s. 188; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-Zehab*, C. 8, s. 26; Yûsuf b İlyân b Mûsâ Serkis Dımaşki, *Mu'cemü'l-Matbûâti'l-Arabîyye ve'l-Muarrebe*, Kâhire: Matbaatu Serkis, 1928, C. 1, s. 811-812; Brockelmann, *GAL*, C. 1, 362, 524, 534; C. 2, s. 22-23, 34-35; el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, C. 1, s. 293; C. 2, s. 229, 543; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 4, s. 96; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*. C. 1, s. 171; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 2, s. 297; Ahmet Turan Aslan, "Halid b. Abdullah Ezherî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, s. 64.

yazılarak belirgin kılınmıştır. Temel tecvîd kaidelerine dair bilgilerin yer aldığı, 17 bab içindeki 108 beyitten müteşekkil eser, bazen beyit olarak bazen de beyitler bölünerek açıklanmıştır.

Kütüphanede OR19/3 numarada bulunan bir başka nüsha, 28 varak, 20 satırdır. Müstensihî bilinmemekte olup 1077 yılında istinsâh edilmiştir. Bu nüsha, yukarıda incelediğimiz nüsha ile birlikte, aynı cildin içinde son kitap olarak yer almaktadır. Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi 17573 numarada bir nüshası bulunan eser, ilk olarak Kâhire’de 1304/1886 yılında, daha sonra ise Şam’da 2002 yılında Muhammed Berekât tarafından neşredilmiştir.

25. Ebû Yahyâ Zekerîyâ b. Muhammed el-Ensârî (ö. 926/1520)

a. Hayatı

Doğum tarihi ile ilgili 823/1420⁴²¹, 824/1421⁴²² ve 826/1423⁴²³ şeklinde üç farklı rivayet bulunan Zekerîyya el-Ensârî Mısır’ın doğusunda yer alan Süneyke beldesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini aldığı doğduğu beldede aynı zamanda hafızlığını da tamamlamıştır. Tahsilini ilerletmek için Kâhire’ye gelerek Ezher’e girmiş ve burada Kemâleddin İbnü’l-Hümâm, Muhyiddin el-Kâfiyecî, Sâlih b. Ömer el-Bulkînî, İbn Hacer el-Askalânî gibi meşhur âlimlerden dersler almıştır. İslâmi İlimlerin birçok dalında eğitim görmesinin yanı sıra, Arap dili ve edebiyatı, hesap, cebir, tıp ve astronomi, gibi ilim dallarında da dersler almıştır. Ayrıca tasavvufa yönelmiş ve birçok tarikat şeyhinden irşâd izni almıştır. Ders vermeye başladığında ünü kısa sürede yayılmış ve çok sayıda talebe kendisinden istifade etmiştir. Bu talebeler arasında İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şîrbînî, Abdülvehhâb eş-Şa’rânî, Bedreddin el-Gazzî, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Bekrî, İbnü’n-Nakîb el-Halebî bulunmaktadır. Memlûklüler döneminde devletin çeşitli

⁴²¹ Gazzî, *el-Kevâkibü’s-Sâire*, C. 1, s. 196-206, 295.

⁴²² Ebü’l-Berekât Zeynüddîn Muhammed b Ahmed İbn İyas, *Bedâiü’z-Zuhur fi Vekâii’z-Zuhur*, Kâhire: el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-Amme li’l-Kitâb, 1982, C. 3, s. 183-184, 241, 448, 464; C. 4, s. 12; C. 5, s. 370-372; Şehabeddin Ahmed b Muhammed b Ömer İbnü’l-Hımsî, *Havâdisü’z-Zamân ve Vefayâti’s-Şüyüh ve’l-Ekrân*, ed. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1999, C. 1, s. 389; C. 2, s. 16, 73, 75, 91, 92, 110-111, 127; C. 3, s. 30-33.

⁴²³ Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-Lâmi*, C. 3, s. 234-238.

kademelerinde vazife almıştır. Zekeriyya el-Ensârî 926/1520'de Kâhire'de vefat etmiştir.⁴²⁴

b. Eserleri

Oldukça velûd bir müellif olan Zekeriyya el-Ensârî'nin telif ettiği ellinin üzerinde eser günümüze ulaşmıştır. Aklî ve naklî ilimlerin bir çok dalında eser kaleme almış olan müellifin kırâat ilmine dair yazdığı eserler şunlardır: *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime*, *el-Maksûd li-Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*.

ed-Dekâ'iku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime

İnebey Kütüphanesi'nde UC239/1 numarada bulunan eser, 50 varak olup, 13 satırdır. 960/1553 senesinde istinsâh edilmiştir. Müstensihî bilinmeyen nüshada, bir başka nüsha ile karşılaştırıldığına dair mukabele kaydı bulunmaktadır. (50b vrk.) eser ismi 2a varakta ve zahriyede müellif ismi ile birlikte geçmektedir.

İbnü'l Cezerî'nin el-Mukaddime'sinin şerhi olan eserde, bâb başlıkları ve bazı anahtar kavramlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. (7ab vrk) Şerhin en dikkat çekici tarafı, şerhe konu olan beyitlerin bütün olarak verilmeyip, mısralara, hatta kelimelere bölünerek açıklanmış olmasıdır. (28ab vrk) İncelediğimiz nüshanın satır aralarında ve sayfa kenarlarında, izahat mahiyetinde eklemeler bulunmaktadır. (2ab, 5ab, 18ab vrk.) Yapılan nüsha karşılaştırmasında, bu ifadelerin metinden bağımsız olduğu anlaşılmıştır.⁴²⁵

İnebey Kütüphanesi'nde esere ait olan diğer nüshalar, UC240/1, (1052-Ahmed b. Muhammed) HC19/2, (1023-Muhammed b. Şemseddin) HC20, HO739/3, UC226/5, HO739/3 ve HC21/1 numaralarda bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁴²⁶ Müellifin soyundan gelen Zeynelâbidîn b. Muhyiddin b. Veliyyüddin bu eseri *el-Levzâiyye alâ Şerhi'l-Cezeriyye* adıyla şerhetmiş, Nûreddin eş-Şebrâmellisî de *ed-Dekâik*'e bir hâşiye yazmıştır.⁴²⁷ Seyyid Laşîn Ebu'l-Ferec tarafından şerhi yapılan eser⁴²⁸ ilk olarak, Ali el-Kârî'ye ait *el-Minehu'l-Fikriyye alâ Metni'l-*

⁴²⁴ Ahmet Özel, Cengiz Kallek, "Zekeriyya el-Ensârî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C.44, s. 212-213.

⁴²⁵ Söz konusu nüshalar; İnebey Ktp, UC239-1, HC19-2, HC20, HO739-3.

⁴²⁶ Yazma nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

⁴²⁷ Eserleri için bkz; Özel, Kallek, "Zekeriyya el-Ensari", (DİA), C. 44, s. 214-215.

⁴²⁸ Seyyid Laşîn Ebu'l-Ferec, *Dürûsun Mühimme fi Şerhi ed-Dekâiku'l-Muhkeme fi Şerhi el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye fi'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye*, 2. bs., Medine: Dâru'z-Zaman, 1424/2003.

Cezeriyye isimli eserin kenarında basılmış, (Kâhire 1302, 1308, 1367) daha sonra, Nesîb Neşâvî'nin tahkikiyle neşredilmiştir.⁴²⁹ (Dımaşk 1400/1980)

26. Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521)

a. Hayatı

İyi bir şair ve hatip olduğu bilinen Sürmelizâde Mehmed Efendi, eğitimi tamamladıktan sonra bazı vilayetlerde kadılık vazifesinde bulunmuştur. Ardından Fâtih Sultân Mehmed Camii'ne hatip olarak görevlendirilmiş ve burada okuduğu hutbeler ile şöhret bulmuştur. Kırâat ilmine de son derece vâkıf olan Sürmelizâde Mehmed Efendi 3 Zilhicce 920/19 Ocak 1515 Cuma günü vefat etmiştir.⁴³⁰

b. Eserleri

Biyografik kaynaklarda Mehmed Efendi'ye ait *Şerhu Tetimmeti'l-Hurz min Kurrâi E'immeti'l-Kenz* ve *Şerhu'l-Kasideti'l-Lâmiyye* adlı eserlere rastlanmıştır. Bu iki eserin aynı eser olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Şerhu Tetimmeti'l-Hurz min Kurrâi E'immeti'l-Kenz

İnebey Kütüphanesi GE4552 numaraya kayıtlı olan eser, 126 varak, 19 satırdır. eş-Şâtîbî'nin *Hurzü'l-Emânî* adlı eserine, Abdulkadir b. Ömer es-Sekkekî el-Vâsîti tarafından *Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi'l-Kenz* adıyla yapılan tetimmenin şerhidir. 2ab, 3ab ve 4b varaklarının baş taraflarında silinme söz konusudur. Ferağ kaydındaki bilgilere göre eser, müellif hayatta iken, 920/1519 senesinde müellif tarafından yazıldığına dair kayıt bulunurken ayrıca istinsah kaydı yer almamaktadır. Nüshanın müellif hattı olma ihtimali bulunmaktadır.

Şârih, yedi kırâate ilave edilen üç sahih kırâat imamı ve vücuhâtı hakkında yazılmış manzûm bir eser olan *Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi'l-Kenz*'in şerhine geçmeden evvel, Ebû Câfer, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm hakkında bilgi vermiştir. Ardından 3b varaktan itibaren şerhe başlamıştır. Beyitler ve bab başlıklarının yanı sıra açıklamalarda bulunurken kullandığı bazı ifadeler de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde usûl

⁴²⁹ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, (DİA), C. 20, s. 255.

⁴³⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 400.

konuları işlendikten sonra, ferşü'l-hurûf bahsine geçilmiş ve kırâat farklılıkları, her bir imam için infirâd usulüne göre ele alınmıştır.

Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanında *Şerh-i Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi Eimmeti'l-Kenz* ismiyle kayıtlı başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Eserin tahkiki, 2013 yılında Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır.⁴³¹

27. Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)

a. Hayatı

Tam adı, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım Muhammed el-Ensârî en-Neşşâr'dır. Biyografik kaynaklarda doğum yeri ve tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Babasından aldığı derslerle başlayan tahsil hayatı, İbn İmrân Muhammed b. Mûsâ, Ali el-Habbâz ed-Darîr, Ali b. Abdullah ed-Deyrûtî, Seyyid İbrâhim b. Ahmed et-Tabâtâbî, Şemseddin İbnü'l-Hımmisânî gibi âlimlerden aldığı kırâat dersleriyle devam etmiştir. Bıçkıcılık mesleğini icra ettiği, bu sebeple 'Neşşâr' nisbesiyle meşhur olduğu nakledilmiştir. Aynı zamanda Kâhire'de imamlık yapan ve kırâat dersleri veren müellifin talebeleri arasında Nûreddin el-Cârihî ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî de bulunmaktadır.⁴³² Kırâat ilminde mahir olan ve önemli eserler kaleme alan müellif, 938/1531 yılında vefat etmiştir.⁴³³

b. Eserleri

Sirâcüddin Neşşâr'ın kırâat ilmine müteallık yazdığı eserler şunlardır: *el-Bedrü'l-Münîr fî Kırâati Nâfi ve Ebî Amr ve İbn Kesîr*, *el-Büdûrû'z-Zâhire fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire*, *el-Mükerrer fîmâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'* ve *Teharrara*, *el-Katarü'l-Mısrî fî Kırâati Ebî Amr el-Basrî*, *el-Vücûhü'n-Neyyire fî Kırâati'l-Aşere*, *et-Teyşîrû'l-Ahîr fî Kırâati İbn Kesîr*, *el-Câmi fî Kırâati'l-İmâm Nâfi*, *Kitâb fî'l-Kırâat*, *Risâle fîmâ (Bâbü mâ) Teferrede bihî İbn Kesîr min Rivâyeteyi'l-Bezzî ve Kunbül 'an Ashâbihî*, *el-İkdü'l-*

⁴³¹ Söz konusu tezin kim tarafından hazırlandığı bilgisine ve tez içeriğine ulaşamamıştır.

⁴³² Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî, *el-Mükerrer*, thk: Salâh M. el-Haymî, C. 1, s. 466.

⁴³³ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 1, s. 792; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 59; Ömer Türker, "Neşşâr, Siraceddin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, s. 24-25.

*Cevherî fî Halli Elgâzi'l-Kur'ân li'l-Cezerî, Tırâzü'l-İlmeyn fî Hükmi'l-İstifhâmeyn, Kasîde fî 'İlmi'l-Kırâat.*⁴³⁴

el-Mükerrer fî mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a

İnebey Kütüphanesi'nde UC244 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 165 varak olup, 21 satır sayısına sahiptir. Müellif adı, hamdele faslının hemen evvelinde, “Ömer b. Kasım b. Muhammed el-Ensârî el-Mukrî el-Misrî” olarak yer alırken, kitap ismi dibâcenin sonunda *el-Mükerrer fî mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a* şeklinde yer almaktadır.⁴³⁵ İstinsah kaydında yer alan bilgilere göre nüsha, 1122/1710 yılının Şevval ayında, Muhammed el-Hâdim tarafından İzmir'de istinsâh edilmiştir. Gayet açık ve temiz bir nesih hatta sahip nüshada, bab ve sûre başlıkları ile Kur'ân lafızlarının başında yer verilen “*kavlehu teâlâ*” ifadeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Müellif eserin telif sebebini, bir arkadaşının ilgili konuda kendisine sorular sorması olarak açıklamıştır.⁴³⁶ Klasik kırâat kitaplarının aksine, temel kırâat kaidelerini ele alan usûl bölümüne yer vermeyen müellif, yalnızca yedi kırâat imamı ve râvîlerinin, Kur'ân lafızları üzerindeki okuyuş farklılıklarını ele almıştır.

Eser, yedi kırâat imamı ve râvîlerinin tanıtımı ile başlamaktadır.⁴³⁷ Bu ilk bapta *imam ve râviler*, isim, şehir, künye, nisbe, doğum ve vefat tarihleri yönünden oldukça ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.⁴³⁸ İkinci bâb başlığı altında *istiâze*, sonraki bâbta ise *besmele*⁴³⁹ işlendikten sonra, yedi kırâat imamının Kur'ân lafızları üzerinde bulunan vücûhâtı, Fatiha Sûresi'nden başlamak üzere, sûre sûre ele alınmıştır. Daha önce işlenmiş olan bir kelime tekrar işlenmemiş, daha evvel bu kelimeye değinildiğine dair bir hatırlatmaya yer verilmiştir.⁴⁴⁰ Surelerin sonunda, her bir kurrâ için, söz konusu sûrede geçen vücûh sayısı verilmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁴ Eserleri için bkz; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 140, 142; *el-Fihrisü's-Şâmil*, C. 2, s. 468-482; Ömer Türker, “*Neşşâr, Siraceddin*”, (*DİA*), C. 33, s. 24-25.

⁴³⁵ Ömer b. Kâsım b. Muhammed Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer fî mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a*, İnebey Ktp., UC244, vr. 1b.

⁴³⁶ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 1b.

⁴³⁷ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 2a.

⁴³⁸ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 2a-5a.

⁴³⁹ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 5a.

⁴⁴⁰ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 26a.

⁴⁴¹ Siracüddin el-Ensârî, *el-Mükerrer*, vr. 49a.

Yazma eser barındıran birçok kütüphanede nüshası bulunan (*Burdur İl Halk Ktp.*, No, 1014; *Maraş İl Halk Ktp.*, *Hafız Ali Efendi*, No. 20; *Kayseri Râşid Efendi Ktp.*, No. 21483; *Süleymaniye Ktp. Serez*, No. 4014; *Dârulmesnevi*; No33; *Cârullah*, 22; *Bağdatlı Vehbi*, 2123) eserin, zaman içinde çeşitli baskıları yapılmıştır. (*Mekke 1306; Kâhire 1326; nşr: Ahmed Mahmûd Abdüssemî, Beyrut, 2001*)

el-Büdûrî'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire

İnebey Kütüphanesi HC24 numarada bulunan eser 220 varak, 19 satırdır. Eserde istinsah bilgisi bulunmamaktadır. Nüshada müellif ismi yer almazken eserin ismi besmelenin üstünde ve 2b varakta yer almaktadır. Kitap kırâat-ı aşereyi konu edinmektedir.

Müellif sebab-i telif bölümünde, eseri arkadaşlarının ricası üzerine kaleme aldığını, daha önce kırâat-ı seb'aya dair bir eser yazdığını, bu sefer de kırâat-ı aşere'ye ait vecihleri derleyip kitabına aldığını bildirmektedir. Kitap kırâat-ı aşere hakkında temel kaynaklardan kabul edilmesine karşın, kırâat ilminin usûl konularını zikretmemesi, âyetlerin tertibinde resm-i Osmânî'yi esas almaması ve aktardığı görüşlerin isnâdını bildirmemesi gibi yönlerden eleştirilmiştir.⁴⁴²

Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'ndaki kayıtlara göre esere ait on bir nüsha daha bulunmaktadır. (*Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi*, No. 8; *Hacı Mahmud Efendi*, No. 343; *İbrahim Efendi*, No. 33; *Kadızaade Mehmed*, No. 4; *Şehid Ali Paşa*, No. 5; *Yeni Cami*, No. 4; *Çankırı İl Halk Kütüphanesi*, No. 438-01; *Beyazıd Devlet Kütüphanesi*, *Beyazıd*, No. 220, 233; *Vahit Paşa*, No. 456, *Amasya İl Halk Ktp.*, No. 1179) Eser 1421/2000 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.⁴⁴³

28. Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555)

a. Hayatı

Tam adı Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed b. Cemâleddîn el-Hısnî olan müellifin hayatına dair, biyografik kaynaklarda vefat tarihi dışında herhangi bir malumat bulunmamaktadır. El-Hısnî 963/1555 senesinde vefat etmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² Ömer Türker, “*Neşşâr, Siraceddin*”, (DİA), C. 33, s. 25.

⁴⁴³ Bkz; Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr, *el-Büdûrî'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire*, thk; *Ali Muhammed Muavvaz*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 2000.

⁴⁴⁴ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 1, s. 318.

b. Eserleri

Müellifin fıkıh ve kırâat ilmi alanında çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden Kırâat ilmine dair olanları şunlardır; *Tuhfetü'l-Berara fî Kırâati'l-Aşera, el-Cevhera fî'l-Kırâati'l-Aşera, el-Gâye fî Şerhi Hirzi'l-Emânî, el-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fî'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza, el-Kifâyetü'l-Muharrara fî Nazmi Kırâati'l-Aşera.*

El-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fî'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza

İnebey Kütüphanesi HO717 numarada bulunan eser 66 varak olup 13 satırdır. Eser adı zahriyede '*Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed b. Cemâleddîn el-Hısnî*' olarak geçerken, eser ismi zehriyede ve mukaddimedede '*el-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fî'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza*' olarak geçmektedir. Ferağ kaydında eserin müellif hattıyla 963/1555 yılında yazıldığına dair kayıt bulunmaktadır.

Eserde hemzenin, '*kelime başında bulunan hemze*', '*kelime ortasında hemze*', '*kelime ortasındaki sakin hemze*', '*öncesi sakin olan kelime ortasındaki hemze*', '*kelime ortasında bulunan hemzenin ve önündeki harfin harekeli olması*', '*kelime sonunda bulunan hemze*' gibi çeşitli durumları, örnek olarak verilen Kûr'ân lafızlarıyla birlikte işlenmektedir.

Kitapta kırâat ilminin en zor ve en teferruatlı konularından olan hemze bahsi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Başka nüshası bulunmayan ve henüz gün yüzüne çıkmamış olan eser II. Bölümde detaylı olarak tanıtılmıştır.

Türkiye kütüphanelerinde esere ait başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Matbusu bulunmadığı gibi üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

29. Taşköprülüzâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561)

a. Hayatı

Taşköprülü Ahmed Efendi 901/1495 senesinde Bursa'da dünyaya gelmiştir.⁴⁴⁵ Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm hafızı olan müellif, Bursa, İstanbul, Amasya gibi şehirlerde,

⁴⁴⁵ Taşköprüzade, *Miftâhu's-Saâde*. C. 2, s. 150-182; Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi Taşköprüzade, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985.s. 552-560; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 3, s. 471; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, 346; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 11, 37, 41, 56, 80; C. 2, s. 1084.

başta müderris olan babası Muslihuddin Mustafa Efendi olmak üzere, amcası Kıvâmüddin Kâsım Efendi, Mahmud b. Kadızade-i Rûmî ve Muhammed et-Tûnisî gibi âlimlerden dersler alarak tahsilini tamamlamıştır.⁴⁴⁶ Dimetoka, Üsküp, Edirne ve İstanbul'un önemli medreselerinde müderrislik görevlerinde bulunan Ahmed Efendi, ardından kadılık makamına yükseltilmiştir.⁴⁴⁷ Bu vazifeyi Bursa ve İstanbul'da icra eden müellif, görme yeteneğini kaybetmesi üzerine kadılık görevinden ayrılmıştır.⁴⁴⁸ Kelâm, fıkıh, tefsir, ahlâk, mantık, biyografi, Arap dili ve edebiyatı, ilimler tarihi ve tıp gibi değişik alanlarda çok sayıda kitap ve risâle telif eden Taşköprülüzâde, özellikle ilimler tarihi ve biyografi alanındaki eserleriyle meşhur olmuştur.⁴⁴⁹ Aynı zamanda mâhir bir hattat olan Taşköprülü Ahmed Efendi, 968/1561 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁴⁵⁰

b. Eserleri

Çeşitli ilim dallarında çok sayıda eser telif eden müellif, İbnü'l-Cezerî'ye ait olan, tecvîd kaidelerinin ele alındığı *el-Mukaddime*'yi şerhetmiştir. *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî* adlı bu şerh, müellifin kırâat ve tecvîd ilmine dair yazdığı tek eserdir.⁴⁵¹

Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî

İnebey Kütüphanesi'nde UC241 numarada bulunan eser 104 varak 18 satırdır. Ta'lik hatla başlayan nüsha 16a varaktan itibaren bozuk bir yazıyla devam etmiştir. Emrullah b. Mustafa tarafından Şârihin vefatından on beş sene sonra, 983/1575 senesinde istinsah edilmiştir.

Eser İbnü'l-Cezerî'nin el-Mukaddime isimli 109 beyitlik manzûm tecvîd kitabının şerhidir. Eserde mehârîcü'l-hurûf, sıfâtü'l-hurûf, terkîk, tefhîm, idgâm, lahn, gunne, medler, vakıf, hemze gibi tecvîd konuları ayrıntılı olarak işlenmiştir. Beyitler ve bab başlıkları kırmızı kalemle iri puntoyla yazılarak metin içinde seçilmesi sağlanmıştır.

İnebey'de esere ait UC240/2, (İst. Tar. H. 1047) UC242 ve HO745 (İst. Tar. H. 1161) numaralarda olmak üzere üç nüsha daha bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan eser, 1035/1887 senesinde Kazan'da, 1308/1890'da Mekke'de

⁴⁴⁶ Yusuf Şevkî Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 40, s. 151.

⁴⁴⁷ Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", (*DİA*), C. 40, s. 151.

⁴⁴⁸ Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", (*DİA*), C. 40, s. 151

⁴⁴⁹ Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", (*DİA*), C. 40, s. 151

⁴⁵⁰ Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", (*DİA*), C. 40, s. 151

⁴⁵¹ Eserleri için bkz; Yavuz, "*Taşköprizâde Ahmed Efendi*", (*DİA*), C. 40, s. 151.

ve Muhyiddin el-Kürdî ve Muhammed Gayyâs es-Sabbâğ tarafından Şam'da yayımlanmıştır.

30. Ebû Abdillâh Radıyyüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî (ö. 971/1563)

a. Hayatı

908/1502 yılında Halep'te doğan İbnü'l-Hanbeli, ilk tahsilini babasından almıştır. Kur'ân ilimlerini Ahmed b. Hüseyin el-Bâkizî'den, Arap gramerine dair bazı kitapları ise Şehâbeddin Ahmed el-Hindî ve Abdurrahman b. Fahrünnisâ'dan okuduktan sonra diğer bazı hocalardan hadis, astronomi, hesap gibi dersler almıştır. Tahsil hayatının ardından müderrislik yapmak üzere Dımaşk'a yerleşmiş ve aralarında Şeyhülislâm Şemseddin İbnü'l-Minkar, Şeyhülislâm Kadı Muhibbüddin Muhammed b. Eyyûb ed-Dımaşki Şeyhülislâm Mahmûd el-Belyûnî, ve Şeyh Şemseddin el-Esedî'nin de bulunduğu birçok talebe yetiştirmiştir. Bir süre sonra tekrar Halep'e dönen müellif burada başmüderris olarak vazife yapmış ve aynı zamanda eser telif etmekle meşgul olmuştur. Tarihçi, edip, şair, dil âlimi ve fakîh yönleriyle temayüz eden İbnü'l-Hanbeli 971/1563 senesinde Halep'te vefat etmiştir.⁴⁵²

b. Eserleri

Farklı alanlarda çok sayıda eser telif eden İbnü'l-Hanbeli'nin kırâat ilmine dair kaleme aldığı tek eser İbnü'l-Cezerî'nin el-Mukaddime'si üzerine yaptığı *el-Fevâidü's-Sirriyye fi Şerhi'l-Mukaddime'ti'l-Cezeriyye* adlı şerhtir.

el-Fevâidü's-Sirriyye fi Şerhi'l-Mukaddime'ti'l-Cezeriyye

İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'sine yazılmış oldukça hacimli bir şerh olan eser, İnebey kütüphanesi HC22 numarada kayıtlı olup, 81 varak 19 satırdır. İstinsah bilgileri bulunmayan eserin son kısmında eksik bulunmaktadır. Yapılan incelemede *el-Mukaddime*'nin son dört beytinin eksik olduğu tespit edilmiştir.

Eserin yazma nüshaları, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, No. 2766; Kadızâde Ahmed, No. 13; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, No. 183; Edirne Selimiye Ktp., No. 55'te

⁴⁵² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 1, s. 193; C. 2, s. 1135, 1520, 1825; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s. 116; Serkis, *Mu'cem*, C. 1, s. 253; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 368, 495-496; Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire*, C. 3, s. 42-43; Cevat İzgi, "Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s. 68-69.

bulunmaktadır. Eser 2005 yılında Muhammed Ra'fet b. Hasan Zelt tarafından tahkikli neşir olarak yayımlanmıştır.⁴⁵³

31. Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Hanefî el-Birgîvî (ö. 981/1573)

a. Hayatı

929/1523 yılında Balıkesir'de doğan İmam Birgîvî ilk tahsilini aldığı ve bazı ilimleri okuduğu babasında hıfzını da ikmal etmiştir.⁴⁵⁴ Alim bir zat olan ve müderrislik yapan babası, Mehmed Efendi'yi yüksek tahsil için İstanbul'a göndermiştir. Birgîvî burada Semâniye Medresesine girerek, dönemin meşhur üstadları olan Kadıasker Abdurrahman Efendi ve Ahîzâde Mehmed Efendi'nin talebesi olmuştur.⁴⁵⁵ Tahsilinin ardından müderrislik yapan ve bazı devlet görevlerinde bulunan Birgîvî, bir ara bütün görevlerini bırakıp Bayrâmi tarikatına intisap etmişse de bu uzun soluklu olmamıştır.⁴⁵⁶ Bugünkü İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Birgi Kasabasında bulunan ve Sultan II. Selim'in yaptırdığı medresenin başına geçerek müderrislik hayatına yeniden başlamıştır.⁴⁵⁷ Aynı zamanda iyi bir hatip olan müellif vaizlik hizmetinde de bulunmuştur. Birgîvî Mehmed Efendi 981/1573 senesinde Birgi'de vefat etmiştir.⁴⁵⁸

b. Eserleri

Çeşitli ilim sahalarında çok sayıda eser telif eden Birgîvî'nin kırâat ve tecvîd'e dair kaleme aldığı eserler şunlardır; *Metnü Dürri Yetîm*, (*ed-Dürrü'l-Yetîm f'it-Tecvîd*) *Kırâat-i Kur'ân Üzerine Ücret Almanın Caiz Olmaması Hakkında*, *Risâle fi't-Tecvîd li-Küllî Tâli'l-Kur'âni'l-Mecîd*, *Beyanü Cühdi'l-Mukîll*.

ed-Dürrü'l-Yetîm

İnebey Kütüphanesi UC3508/6 numaraya kayıtlı risale 5 varak 17 satırdır. İçinde çeşitli risalelerin bulunduğu bir cildin 137a-142b varakları arasında yer almaktadır. Müstesihi bilinmeyen eser 1109/1697 tarihinde istinsah edilmiştir.

⁴⁵³ Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-Sıriyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, nşr; Muhammed Ra'fet b. Hasan Zelt, Müessesü Kurtuba, 2005.

⁴⁵⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s. 121; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 255.

⁴⁵⁵ Nev'izade Ataullah Efendi Atâî, *Zeyl-i Şekâik = Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y., C. 1, s. 179; Esat İleri, *Rahmetli İmam-ı Birgîvî*, İzmir: Hür Efe Matbaası, 1954, s. 3.

⁴⁵⁶ Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk*, 1306, İstanbul, s. 121-22.

⁴⁵⁷ İleri, *Rahmetli İmam-ı Birgîvî*, s. 23.

⁴⁵⁸ Brockelmann, *GAL*, C. 1, 654-58; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 9, s. 123-24; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 286-287; Emrullah Yüksel, "Mehmet Birgîvî (929-981/1523-1573)", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi*, sy. 2 (1977), ss. 175-85; Atâî, *Hadâik*. C. 1, s. 179.

Güzel bir ta'lik hatla yazılan eserde tecvîd terimleri kırmızı kalemle yazılmış, örnek lafızların üzerleri yine kırmızı kalemle çizilerek metin içinde seçilmesi sağlanmıştır. Eser *tecvîd* kavramının tanımı ile başlamaktadır. Ardından harflerin mahreç ve sıfatlarına değinen müellif, temel tecvîd kâidelerini kısa ama öz olarak ele almıştır. Risâle Osmanlı toplumunda oldukça rağbet görmüş, eğitim kurumlarının temel kitaplarından biri olmuştur.⁴⁵⁹

İnebey kütüphanesinde esere ait, HO748/1, GE575/14, UC3524/11, UC248/4, UC3506/10, GE4221/4 numaralara kayıtlı altı nüsha daha bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan eser, Eskicizâde Seyyid Ali Mehdi b. Hüseyin el-Edirnevî (ö. 1243/1827) tarafından *Tercüme-i Dürr-i Yetim* adıyla tercüme edilmiştir. Risâle ilk defa İstanbul'da 1253/1837 senesinde basılmıştır.

32. Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)

a. Hayatı

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen ve Hamdî mahlasıyla da anılan Hamdullah b. Hayreddin'in asıl adı Hamdullah'tır. Babasının, Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocası olarak tanıtılan Kastamonulu Hayreddin olması muhtemeldir.⁴⁶⁰ Kanûnî döneminde kırk yıl boyunca Ayasofya Camii'nde cuma hatipliği vazifesini yürüttüğü için "Hatîb-i Ayasofya" olarak da şöhret bulmuştur.⁴⁶¹ Ayasofya Medresesinde uzun yıllar ders veren müellif edebiyat alanında yazdığı *Mevlidü'n-Nebî* isimli eseriyle tanınsa da şeyhülkurrâ olmasına ve eserlerinin konusuna bakıldığında daha çok kırâat ilmiyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Ömrünün son iki yılını Edirne'de, Selimiye Dârülkurrâsı'nın ilk şeyhülkurrâsı olarak geçirmiş ve 983/1575 yılında vefat etmiştir.⁴⁶² Çeşitli kaynaklarda⁴⁶³ vefat tarihine dair farklı bilgiler bulunsa da bunların yanlış olduğu düşünülmektedir.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 1 (2008), s. 36, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/uluifd/article/view/5000017844>

⁴⁶⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 2, s. 594; Akpınar Cemil, "*Hatîb-i Ayasofya*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, s. 451.

⁴⁶¹ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, C. 1 s. 334; Akpınar, "*Hatîb-i Ayasofya*", (DİA) C. 16, s. 451.

⁴⁶² Akpınar, "*Hatîb-i Ayasofya*", (DİA) C. 16, s. 451.

⁴⁶³ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 2, s. 244; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 651; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 4, s. 75; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, C. 1, s. 334.

⁴⁶⁴ Akpınar, "*Hatîb-i Ayasofya*", (DİA) C. 16, s. 451.

b. Eserleri

Şeyhulkurrâ payesine sahip bir hoca olarak kırâat ilmine hizmet etmiş olan müellif, te'lîf çalışmalarıyla da alana önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar şunlardır: *Umdetü'l-İrfân fî Vasfi Hurûfi'l-Kur'ân*, *Cevâhirü'l-İkyân fî Şerhi Umdeti'l-İrfân*, *Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân*, *Vesîletü'l-İtkân fî Şerhi Rusûhi'l-Lisân*, *Füyûzu'l-İtkân fî Vücûhi'l-Kur'ân*, (*Füyûzât fî'l-Kırâati's-Seb'a*)

Cevâhirü'l-İkyân fî Şerhi Umdeti'l-İrfân

İnebey Kütüphanesi HO720 numarada bulunan eser 104 varak olup 16 satırdır. Kütüphane kataloğuna müellifin bir başka eseri olan *Umdetü'l-İrfân fî Vasfi Hurûfi'l-Kur'ân* adıyla kaydedilmiştir. Ancak kitap, adı geçen eserin şerhi olan *Cevâhirü'l-İkyân fî Şerhi Umdeti'l-İrfân*'dir. Müstensihi bilinmeyen eser 972/1564 senesinde istinsah edilmiştir. Eserin dili Türkçe'dir.

Eserin başında uzunca bir mukaddime yer almaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'a yazılan medhiyenin şerhini de içeren bu dibaceden sonra 12b varaktan itibaren manzûmenin ilk beytinin şerhine başlanmaktadır. Beyitler kırmızı mürekkeple ve Arapça aslıyla verilmiş olup açıklaması Türkçe yapılmıştır. Yer yer soru-cevap metodunu kullandığı görülen (14b vrk) Şârih, açıklamalarını “manây-ı kelâm”, “tebyîn”, “tafsil” gibi çeşitli başlıklar altında yapmaktadır. Konuları “bab” ana başlığı altında yer alan “fasıl” alt başlıkları ile işleyen Şârih, kırâat usûlüne ait konuları geniş bir şekilde işlemiştir.

Diğer yazma nüshaları, Süleymaniye Ktp, Hamidiye, No. 17; Esad Efendi, No. 16; Beyazıt Devlet Ktp, Beyazıt, No. 187; Veliyyüddin Efendi, No. 24; Gazi Hüsrev Bey Ktp., No. 3372 ve Millî Kütüphane 5528 numarada kayıtlıdır. Eserle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olup matbusu bulunmamaktadır.

Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân

UC3526/10 numaraya kayıtlı olan eser 9 varak 143 beyitlik bir manzûmedir. Nâzım dibacede manzûmenin üslûbunu ve telif sebebini zikrettikten sonra Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı 18 beyitlik methiyeye yer vermiştir. Müstensihi bilinmeyen nüshada üç farklı tarih bulunmaktadır. Bu tarihlerden ilki hâtimedede yer alan 959/1551'dir. Hâtimededen sonra gelen 10 beyitlik Türkçe medhiyede eserin 960/1552'de kaleme alındığı ifade edilmektedir. Ferağ kaydının bulunduğu sayfanın bir köşesinde ise 'sene 1187' (m.

1773) yazılı bir tarih bulunmaktadır. Bu tarihin istinsah tarihi olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Tecvîd konularını ihtiva eden eser Besmele ve Fatıha Suresi babıyla başlamaktadır. Diğer tecvîd kitaplarından farklı olarak önce harfin sıfat ve mahreç yönünden inceliklerini zikretmiş, ardından o harfle ilgili tecvîd kaidelerine değinmiştir. Nâzım eserin sonunda kasidesi için bir medhiye kaleme almıştır. Türkçe olan bu medhiyeyi 960/1552 senesinde yazdığına dair kayıt düştüğü görülmektedir. (55a vr.)

Eserin yazma nüshaları, Millî Kütüphane nr. 2503/3; Beyazıt Devlet Ktp., No. 8203/3 ve İstanbul Üniversitesi, No. 2673'de bulunmaktadır. Matbusu bulunmayan manzûme üzerine yapılmış bir çalışma henüz bulunmamaktadır.

Vesiletü'l-İtkân fi Şerhi Rusûhi'l-Lisân

İnebey Kütüphanesi OR115 numarada bulunan eser, 40 varak olup 17 satırdır. Kütüphane kayıtlarında müellif hattı olduğu belirtilmişse de, eser üzerinde bunu destekleyeci mahiyette bir kayda rastlanmamıştır. Ferağ kaydında 960/1552 senesinde telif edildiği bilgisi bulunmaktadır. Eser *Rusûhu'l-Lisân fi Hurûfi'l-Kur'ân* adlı manzûmenin Türkçe yazılmış şerhidir.

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları (Süleymaniye Ktp., Lâleli, No. 68, Şehid Ali Paşa, No. 34/2, Lala İsmâil Paşa, No. 7, Sâliha Hatun, No. 1/2; Beyazıt Devlet Ktp., No. 149/1, 156, 207/2; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, No. 127; Berlin, Ahlward, I, 203; Leiden, No. 1647) bulunan eser henüz basılmamış olup herhangi bir çalışmaya da konu olmamıştır.

33. Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1592)

a. Hayatı

Osmanlı Müellifleri, Mağnisâvî hakkında verdiği kısa bilgide, müellifin Manisalı olduğunu ve hicrî 1000 senesinde vefat ettiğini bildirmektedir. Ayrıca, kelimadan *Fıkhu'l-Ekber*'i, kırâattan da *eş-Şâtbiyye*'yi şerhettiğini aktarmıştır. Müellife ait başka eserlerin de olduğunu söylemekle yetinerek eserleri zikretmemiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 245-246.

b. Eserleri

Çeşitli alanlarda eserler kaleme aldığı anlaşılan müellifin kırâat ve tecvîde dair üç eseri tespit edilebilmiştir. Bu eserler, '*İzhârü'l-Meâni fi Şerhi Hurzi'l-Emânî*', '*Risale fi'z-Zâ ve'd-Dâd*'⁴⁶⁶ ve '*Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'⁴⁶⁷ dir.

İzhârü'l-Meâni fi Şerhi Hurzi'l-Emânî

İnebey Kütüphanesi OR105 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 125 varak olup 23 satırdır. Hacı Mustafa Efendi isimli bir müstensih tarafından 1083/1672 senesinde ta'lik hattıyla istinsâh edilmiştir. Kitab ismi hamdele faslının bitiminde *İzhâru'l-Meâni fi Şerhi Hurzü'l-Emânî* olarak, müellif ismi ise altıncı satırda Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî olarak geçmektedir.⁴⁶⁸ İlk ve son sayfalarda yoğun olmak üzere yer yer kurt yenikleri bulunsa da, kitabın okunmasına ve anlaşılmasına mani olacak bir durum söz konusu değildir. Eser Türkçe olup, Şâtıbî'nin *Hurzu'l-Emânî* adlı manzûmesinin şerhidir.

Eser doğrudan Şatıbiyye'nin ilk beyti ile başlamaktadır. Beyitler metnin akışı içinde yer almakta olup, seçilmesi hayli güçtür.⁴⁶⁹ Kırmızı mürekkeple yazılarak belirgin kılınmış olan konu başlıkları Şatıbiyye sıralamasına göre ilerlemektedir. İstiâze,⁴⁷⁰ besmele,⁴⁷¹ Ümmü'l-Kur'ân,⁴⁷² idgam ve kısımları,⁴⁷³ hâü'l-kinâye,⁴⁷⁴ med ve kasr,⁴⁷⁵ hemze,⁴⁷⁶ vakf-ı Hamza ve Hişâm,⁴⁷⁷ “إذ، قد، هل، بل” edatlarının son harflerindeki idgam ve izhar vecihleri, tâü't-te'nîs, tenvin ve sâkin nûna ait hükümler,⁴⁷⁸ feth, imâle, lâm ve râ harflerine ait hükümler,⁴⁷⁹ vakf,⁴⁸⁰ gibi kırâat usulüne dair konular ilgili bâb başlığı altında incelenmiştir. Devamında ferşü'l-hurûf bahsine geçilmiş ve sûre sıralaması takip edilerek imamların okuyuş tercihleri gösterilmiştir.⁴⁸¹

⁴⁶⁶ Yazma nüshası için bkz; Süleymaniye Ktp., No. 8.

⁴⁶⁷ Yazma nüshası için bkz; Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No. 22.

⁴⁶⁸ Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni fi Şerhi Hurzi'l-Emânî*, İnebey Ktp., OR105, vr. 2b.

⁴⁶⁹ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 2b.

⁴⁷⁰ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 19a.

⁴⁷¹ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 21b.

⁴⁷² el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 23a.

⁴⁷³ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 25a.

⁴⁷⁴ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 34a.

⁴⁷⁵ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 27b.

⁴⁷⁶ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 41a.

⁴⁷⁷ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 54a.

⁴⁷⁸ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 71b.

⁴⁷⁹ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 72a.

⁴⁸⁰ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 91b.

⁴⁸¹ el-Mağnisâvî, *İzhârü'l-Meâni*, vr. 109b.

Esere ait bir diğere nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 19 numarada bulunmaktadır. Üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olan İzhâru'l-Meânî fî Şerhi Hırzû'l-Emânî henüz basılmamıştır.

34. Seyyîd Ömer b.el-Hacc Askerî el-Hamevî (ö. 1008/1599)

a. Hayatı

Müellifin adına adı kendi eserinden, vefat tarihi ise kütüphane kataloğundan alınmıştır. Biyografik kaynaklarda müellife ait herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

b. Eserleri

Müellife ait *Mukaddime fî 'İlmi't-Tecvîd* adlı risaleden başka bir eseri tespit edilememiştir.

Mukaddime fî 'İlmi't-Tecvîd

İnebey Kütüphanesi UC240/4 numarada bulunan eser 2 varak 19 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 96b ve 97a varaklarında bulunmaktadır. Müellif adı mukaddimede *Ebû Yahyâ Ömer el-Asker el-Hamevî* olarak, eser adı ise yine aynı yerde *Mukaddime fî 'İlmi't-Tecvîd* şeklinde yer almaktadır. 20 Rabîulâhir 1008/9 Kasım 1599 tarihinde müellif tarafından yazılan nüshadan, talebesi Hüseyin b. Ali el-Cezerî 1034/1625 yılında bir nüsha istinsah etmiş, o nüshadan da Ahmed b. Mahmûd 1056/1646 senesinde kütüphanedeki nüshayı istinsah etmiştir. Risalede tecvîd konuları muhtasar bir şekilde ele alınmıştır. Başka bir nüshası tespit edilememiştir.

35. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)

a. Hayatı

Ali el-Kârî diye meşhur olan müellifin asıl adı Ali b. Sultan Muhammed'tir. Terceme-i hâl kitaplarında doğumuna dair net bir tarih verilmezken, Herât'ta doğduğu bildirilmiştir.⁴⁸² İlk tahsilini ve kırâat ilmini burada, babasından almıştır.⁴⁸³ Herat'ın Safevîler tarafından işgal edilmesi üzerine Mekke'ye yerleşmiş ve burada Ebu'l-Hasan el-Bekrî, İbn Hacer el-Heytemî, Sinaneddin el-Amâsî, Mir Kelân, Atiyye b. Ali es-Sülemî

⁴⁸² el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 157; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1050;

Şemseddin Sami, *Kamüsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1311, IV, 3196.

⁴⁸³ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul, 1928, s. 324.

gibi hocalardan çeşitli ilim dallarında istifade etmiştir. İslâmi ilimlerin neredeyse tamamıyla ilgili eserler telif eden müellif, aynı zamanda çok iyi bir hattattır. Herhangi bir resmi görev almayan Ali el-Kârî, geçimini bu maharetini kullanmak suretiyle temin etmiştir.⁴⁸⁴ Tefsir, akâid ve kelâm, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat alanlarında devrinin önde gelen âlimleri arasında yer almasına rağmen özellikle kırâat ilmine vukûfiyetinden dolayı 'Kâri' lakabıyla anılan Ali b. Sultan Muhammed, 1014/1605 yılında Mekke-i Mükerrerme'de vefat etmiştir.⁴⁸⁵

b. Eserleri

el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye müellifin kırâat ve tecvîd ilmine dair kaleme aldığı tek eserdir.

el-Minehu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

İnebey Kütüphanesi UC242 numarada bulunan eser, 119 varak olup 17 satırdır. Müellif adı dibâcede yer alırken eser ismine rastlanmamıştır. Nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Ancak kütüphane kayıtlarında istinsahın hicrî 12. asırda yapıldığı bilgisi mevcuttur. Eser İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime* adlı eserinin şerhidir.

Türkiye kütüphanelerinde 48 adet yazma nüshasına rastlanmıştır.⁴⁸⁶ *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Zekeriyâ el-Ensârî'nin *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime* adlı eseriyle 1302/1884 yılında Kâhire'de, 1305/1887'de Kazan'da, Taşköprizâde'nin şerhiyle 1303/1885 yılında Mekke'de ve el-Cezerî'nin oğluna ait şerhle birlikte 1308/1890 yılında yine Kâhire'de basılmıştır.

36. Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (ö. 1041/1631)

a. Hayatı

Adı bazı kaynaklarda Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî,⁴⁸⁷ bazı kaynaklarda ise Ahmed b. Muhammed el-Akhisârî⁴⁸⁸ olarak yer alan müellifin, doğum tarihi tam olarak

⁴⁸⁴ Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatîn*, s. 324; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, 1974, C. 2, No. 682.

⁴⁸⁵ Serkis, *Mu'cem*, C. 2, s. 1791-1794; Brockelmann, *GAL*, C. 1, s. 177, 441, 449, 455, 549; C. 2, 259, 517-523; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 166; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 8, s. 100; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, 1973-74, C. 2, s. 681-683; Ahmet Özel, "Ali El-Kari", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, s. 405.

⁴⁸⁶ Müshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

⁴⁸⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 26.

⁴⁸⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, s. 157; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Arifin*, s. 224.

bilinmemektedir. Akhisar'da doğan⁴⁸⁹ müellif, hayatı boyunca Akhisar'da yaşamıştır.⁴⁹⁰ Tefsir, tecvîd, hadis, fıkıh, Arap Dili ve tasavvuf gibi farklı sahalarda şerh ve telif eseri bulunmaktadır. Hayatı hakkında kısıtlı bilgi bulunan Ahmed Rumî Akhisarî, 1041/1631 senesinde Akhisar'da vefat etmiştir.⁴⁹¹

b. Eserleri

Hadis, tasavvuf ve tefsir alanlarında eserleri bulunan müellifin kırâat ve tecvîde dair tek eseri *Şerhu Dürri'l-Yetîm*'dir.

Şerhu Dürri'l-Yetîm

İnebey Kütüphanesi GE4555/3 numarada bulunan eser 21 varak 23 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 27b ve 47a varakları arasında bulunmaktadır. Nüsha, Şârihin vefatından kısa bir süre sonra, 1169/1756 senesinde Seyyid Hasan B. Seyyid Ramazan tarafından ta'lik hatla istinsah edilmiştir. Birgivi Mehmed Efendi'nin *ed-Dürri'l-Yetîm* adlı tecvîd eserinin şerhidir.

Şârih mukaddimede, müellif Birgivi'nin bu kıymetli eserini daha faydalı hale getirmek için açık ve tafsilatlı bir şekilde şerhettiğini açıklamıştır. Özellikle küçük yaştaki talebeler için bazı zor ibareleri kolay anlaşılır halde izah ettiğini bildirmiştir. Harflerin mahreç ve sıfatları konusuyla şerhe başlayan şârih, tecvîd konularını detaylı olarak ele almıştır. Oldukça yıpranmış olduğu gözlenen kitap, bir çok yerinde tamir izleri taşımaktadır. Sayfa kenarlarına notlar alındığı görülmektedir.

Kütüphanede UC3524/10, HO748/2 ve UC248/1 numaralara kayıtlı üç nüshası daha bulunmaktadır. Sözkonusu nüshaların istinsah tarihleri ve müstensihleri bilinmemektedir. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan⁴⁹² eserin basıldığı *Osmanlı Müellifleri*'nde nakledilmektedir.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulema, Şuara ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*, Keşişyan Matbaası, İzmir, H. 1324.

⁴⁹⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, s. 157; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, s. 224, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 26.

⁴⁹¹ Bursalı, , C. 1, s. 26.

⁴⁹² Yazma nüshaları için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

⁴⁹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 33.

37. Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1050/1640)

a. Hayatı

Kırâat ve tefsir alanında önemli eserler telif etmiş olan müellifin hayatı hakkında bilgi bulunmaktadır. Zirikli 1050/1640 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir.⁴⁹⁴

b. Eserleri

Müellifin Kırâat ilmine dair kaleme aldığı bilinen eserleri şunlardır; *el-Cevâhiru'l-Mükellele*, *ed-Dürrü'l-Mensûr limen iltekatahü fi'l-Kırâatil'l-Aşr mine'n-Nehci'l-Menşûr*, *Muhtasaru'l-Makale fi'l-Fethi ve'l-Îmâle*, *el-Cevâhirü'l-Yemâniyye fi Resmi'l-Mushafi'l-Osmâniyye*.⁴⁹⁵

el-Cevâhirü'l-Mukellele limen Râme't-Turuka'l-Mükemmele

İnebey Kütüphanesi HO737 numarada bulunan eser, 254 varak olup, 13 satırdır. Kütüphane kayıtlarında istinsahın hicri XII. asırda olduğuna dair bir not bulunmaktadır. Ancak nüsha üzerinde bu bilgiyi destekleyici mahiyette bir kayda rastlanmamıştır. Eser on kırâati konu almaktadır.

Kitap, Besmele bulunmaksızın, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Müellif dibâcede, *el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele* ismini verdiği bu kitabın, yine kendisine ait olan *Bahru'l-Meânî ve Kenz es-Seb'î'l-Mesânî* adlı eserin muhtasarı olduğunu ve kırâat-ı aşere'den bahsettiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁶ Ardından önce kırâat imamlarını, sonra da râvîleri ile birlikte tarikleri de zikrederek kitaba giriş yapmıştır. 'İdgâmu'l-Kebîr' konusuyla başlayan usûl konuları temel kırâat kitaplarında olduğu üzere devam etmiştir. El-Avfî, Bazı konularda özel durumu bulunan râvi ve tariklerine müstakil başlık açarak konuyu detaylandırmıştır.⁴⁹⁷ 108b varaktan itibaren Kur'ân lafızlarındaki ihtilafların sûre sûre ele alındığı ferşü'l-hurûf bahsine geçilmiştir. Bir muhtasara göre oldukça hacimli olan kitap, 'Tekbir' konusunun da işlenmesiyle sona ermektedir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 9.

⁴⁹⁵ Bkz; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 6, s. 9; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 8, s. 306; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 263, 279; el-Bağdâdî, *Îzâhu'l-Meknûn*, C. 1, s. 381.

⁴⁹⁶ Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele*, İnebey Ktp., HO737, vr. 2b.

⁴⁹⁷ el-Avfî, *el-Cevahirü'l-Mukellele*, vr. 83a, 85a.

⁴⁹⁸ el-Avfî, *el-Cevahirü'l-Mukellele*, vr. 252a.

UC250 numarada istinsah bilgileri olmayan bir nüshası daha bulunmaktadır. Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanından tespit edilen dokuz nüshanın bulunduğu yerler şöyledir. Edirne Selimiye Ktp., No. 24; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, No. 15; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No. 3675/1, 2124; İzmir, No. 30; İsmihan Sultan, No. 12, İbrahim Efendi, No. 36; Hacı Mahmud Efendi, No. 354; Dârulmesnevi, No. 12. Eser 2014 yılında Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfi' tarafından tahkikli neşir olarak yayımlanmıştır.⁴⁹⁹

Dürrü'n-Neşr fi'l-Kırâati İbn Kesîr

İnebey Kütüphanesi GE4876 numarada bulunan eser 124 varak 9 satırdır. Müellif ve eser ismi mukaddimede geçmektedir. Kütüphane katalogunda eserin müellif hattı olma ihtimali bulunduğu dair bir not yer almaktadır. Ancak nüshada bunu destekleyecek açık bir ifadeye rastlanmamıştır. Kitabın cildiyle birlikte, başında ve sonunda bulunan sayfaların oldukça yıpranmış olduğu görülmektedir. Başından eksik bulunmamakta ancak sonundan eksik olması muhtemeldir. Eser İbn Kesîr kırâatini konu edinmektedir.

Müellif dibâcede kitabın kırâat-ı aşere imamlarından İbn Kesîr kırâati ile ilgili olduğunu söyledikten sonra Fatiha Sûresi ile konulara giriş yapmıştır. Devamında kırâat kaidelerini İbn Kesîr, râvîleri Bezzî ve Kunbül açısından incelerken, diğer kırâatlerle olan ittifak ve ihtilaflarına da değinmektedir. Eserde varakların numaralandırılmadığı ve bazı yerlerde satırların veya kelimelerin üstünün çizildiği ya da karalandığı görülmektedir.⁵⁰⁰ İkinci kısımda İbn Kesîr'in ve râvîlerinin Kur'ân lafızlarındaki okuyuş farklılıkları ele alınmıştır. Müellif son bölümde ise '*tekbir*' bahsini işleyerek kitabını sonlandırmıştır.

Esere ait başka bir yazma nüshaya rastlanmadığı gibi matbusu da bulunmamaktadır.

⁴⁹⁹ Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele*, thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfi', Mektebetü'r-Rüşd, 1436, Beyrut.

⁵⁰⁰ el-Avfî, *Dürrü'n-Neşr fi'l-Kırâati İbn Kesîr*, İnebey Ktp., GE4876, vr. 50.

38. Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürûnbülâlî el-Vefâi el-Mısırî (ö. 1069/1659)

a. Hayatı

944/1586 senesinde Mısır'ın Menuf bölgesinde bulunan Şubrâbilûle'de doğmuştur.⁵⁰¹ Bu yerleşim yerinin adı halk arasında Şürûnbülale şeklinde telaffuz edildiğinden müellif Şürûnbülâlî olarak tanınmıştır.⁵⁰² Henüz çok küçük yaşlarında ilim tahsili için Kâhire'ye gitmiş ve burada Abdurrahman el-Mesrî Muhammed b. Hüseyin el-Hamevî, Muhammed b. Mansûr el-Muhibbî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şelebî, Abdullah en-Nahrîrî ve Nûreddin İbn Ganim el-Makdisî gibi âlimlerden ders almıştır. Ayna zamanda Şâzeliyye tarikatına da intisap eden Şürûnbülâlî, öğreniminin ardından el-Ezher'e müderris olarak atanmıştır. Kendisinden ilim öğrenenler arasında oğlu Hasan eş-Şürûnbülâlî, İsmâil b. Abdülganî en-Nablusî, Muhammed b. Sâlih et-Timurtâşî, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed el-Acemî, Şâhîn b. Mansûr el-Ermenâvî, Hasan b. Ali el-Cebertî, Sâlih b. Ali es-Safedî, Ali b. Ali es-Sivâsî ed-Darîr, Abdülhay b. Abdülhak eş-Şürûnbülâlî ve Abdürrahîm b. Ebü'l-Lutf el-Hüseynî el-Makdisî gibi âlimler bulunmaktadır. Fıkıh ilmindeki yetkinliğinin yanında çeşitli ilim dallarında da eserler kaleme almıştır. Devlet adamları ve halk nazarında büyük saygınlığa sahip olan Şürûnbülâlî, 1069/1659 yılında Kâhire'de vefat etmiştir.⁵⁰³

b. Eserleri

Özellikle fakîh yönüyle temayüz eden Şürûnbülâlî, usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, akâid, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı alanlarında çok sayıda kitap ve risâle kaleme almıştır. Konumuz alanına giren eseri ise *en-Nefehâtü'l-Kudsiyye fî Kırâati'l-Kur'ân ve Kitâbetihî bi'l-Fârisiyye*'dir.

⁵⁰¹ Serkis, *Mu'cem*, C. 1, s. 1117-1118; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 2, s. 225; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 406-407; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 1, s. 126; Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, C. I, s. 283, 408; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. 3, s. 265-266; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 302.

⁵⁰² Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, C. 2, s. 39; Tahtâvî, s. 8.

⁵⁰³ Şevket Topal, "Şürûnbülâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, s. 274-276.

en-Nefehâtü'l-Kudsiyye fî Kırâati'l-Kur'ân ve Kitâbetihî bi'l-Fârisiyye

Kütüphanede HO481/2 demirbaş numarasında kayıtlı olan eser, 12 varak 21 satırdır. Müellif ve eser mukaddimede yer almaktadır. Nesih hatla yazılan nüshada istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

Risâlede Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça dışında bir başka lisanda okunması konusu ele alınmıştır. Kur'ân kırâatinin ve kitâbetinin Farsça yapılp yapılamayacağı hususunda, ayet, hadis ve âlimlerin görüşleri verilmiş ve konu fikhî deliller çerçevesinde tartışılmıştır. Mesele Farsça özelinde ele alınmış olmakla birlikte verilen hükümlerin Arapça dışında herhangi bir dili kapsamı açısından önemli bir eserdir.

Esere ait başka bir nüsha tespit edilememiştir. Risalenin matbusuna ve üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

39. Muhammed b. İsmail el-İzmirî (ö. 1102/1690)

a. Hayatı

Biyografik kaynaklarda hayatına dair tam ve kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde “*Bir kayıt olmamakla birlikte hicrî 1000 tarihinden sonra doğmuştur. Âlim bir zât olup Buca'lıdır.*” sözleriyle, ‘Muhammed İzmirî’ isimli bir müelliften bahsetmiştir. Bursalı devamında “*yazma bir mecmuada kendi el yazısıyla yazılmış altı risalesini gördüm*” diyerek söz konusu eserlerin isimlerini saymıştır. Ancak eserler arasında *Risâle-i Mürşidâd ila Hâlis en-Nutk bi'd-Dâd* isimli eser bulunmamaktadır. *Osmanlı Müellifleri*'nde Muhammed el-İzmirî adında bir başka müellifin daha adı geçmektedir. Mültekâ şârihlerinden biri olarak sadece ismi ve h. 1160 senesinde vefat ettiği zikredilmiştir. Müellifin, bazı kaynaklarda, kırâat âlimi Mustafa b. Abdurrahman İzmirî ile karıştırıldığı görülmektedir.⁵⁰⁴

b. Eserleri

Müellifin kırâat ilmine dair kaleme almış olduğu *Risale-i Mürşidâd ilâ Hâlisi'n-Nutki bi'd-Dâd* adlı eserinden başka bir eserine rastlanmamıştır.

⁵⁰⁴ Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 582.

Risâle Mürşidâd ilâ Hâlis en-Nutki bi'd-Dâd

İnebey Kütüphanesi UC256 numaraya kayıtlı eser 15 varak olup 14 satırdır. Sonunda 7 varaklık bir zeyl vardır. Müellif adı mukaddimenin başında, eser adı ise hâtimede yer almaktadır. Nüshada istinsah bilgisi bulunmamaktadır.

Müellif mukaddimede telif sebebini açıklamıştır. “ض” ve “ظ” harflerini yanlış telaffuz ettiği halde, doğru okuduğunu iddia eden bir kişi ile karşılaştığını söyleyen müellif, bu hadise üzerine söz konusu harflerin mahreç ve sıfatlarını konu alan bu eseri kaleme almıştır. Harflerin hakkının verilmesi gerektiği, aksi halde anlamı bozacak hatalar yapılabileceği konusunda uyarmıştır. Bu türden hataların fikhî boyutlarına da değinen müellif, çeşitli kaynaklardan deliller sunmaktadır. Son derece güzel bir nesih hatla yazılan eserde yer yer Türkçe açıklamalar da yapılmıştır.

Esere ait bir başka nüsha Süleymâniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 32/11 numarada bulunmaktadır. Üzerine herhangi bir çalışma yapılmayan eserin matbusu da bulunmamaktadır.

40. Şeyh Süleyman İslâmbûlî (ö. 1134/1721)

a. Hayatı

Osmanlı Müelliflerinde fakîh, muhaddis ve müfessir olarak tanıtılan İstanbullu Süleyman Fâzıl Efendi, kırâat ilminde de söz sahibi bir kimse olarak tanıtılmaktadır.⁵⁰⁵ Ayasofya Camîinde vaizlik ve müderrislik vazifelerinde bulunmuştur. Yetiştirdiği talebeler arasında Yûsufefendizâde Abdullah b. Muhammed de bulunmaktadır. Muhtelif ilim sahalarında önemli eserleri bulunan müellif, 1134/1721 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁵⁰⁶

b. Eserleri

İrşâdü'l-İbâd ilâ Tashîhi'd-Dâd isimli risale kırâat ilmine müteallık yazdığı tek eserdir. Ancak kaynaklarda geçen eserleri arasında söz konusu esere yer verilmemiştir.

İrşâdü'l-İbâd ilâ Tashîhi'd-Dâd

⁵⁰⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 434.

⁵⁰⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 434.

İnebey Kütüphanesi UC225/2 numarada bulunan risale içinde bulunduğu cildin 85a-90b varakları arasında bulunmaktadır. 6 varak 15 satır olan eserin müellifi ferağ kaydındaki ifadeye göre “Şeyh Süleyman Efendi İslâmbûlî”dir. Eser ismi ise, hamdelerin hemen sonrasında *İrşâdu'l-'İbâd fî Tashihi'd-Dâd* olarak yer almaktadır. (ض) harfi ile ilgili olan risale, Hafız Mustafa Trabzonî tarafından 1152/1739 senesinde nesih hattıyla istinsâh edilmiştir.

Müellif risalenin girişinde (ض) harfinin zor bir harf olduğunu, onu doğru teleffuz edebilmenin üç hususu iyi bilmeye bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁷ Bu hususları, harfin mahreci, sıfatları ve benzer harflerle arasındaki farkları olarak ifade ettikten sonra, ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.⁵⁰⁸ Ardından, Ca'berî, Ebû 'Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebû Talîb, İbnü'l-Cezerî, Ali el-Kârî ve Res'anî gibi kırâat âlimlerinin görüşlerine yer veren müellif, harfin yanlış teleffuzu durumunda namazın ifsâd olup olmadığına dair görüşlere değinerek risaleyi tamamlamıştır.

Esere ait bir diğer nüsha Trabzon İl Halk Ktp., 352-06 numarada bulunmaktadır. Matbusu bulunmayan eser üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

41. Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732)

a. Hayatı

Doğum yeri olması sebebiyle Maraşî, mensûb olduğu aileden dolayı da Saçaklızâde olarak anılan Mehmed Efendi h. 1070-1080 (m. 1660-1670) yılları arasında bir tarihte doğmuştur.⁵⁰⁹ İlk öğrenimini Maraş'ta, aralarında Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin de bulunduğu hocalardan gördükten sonra, tahsilinin devamı için Şam'a gitmiştir. Burada Abdülganî en-Nablûsî'den tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerini öğrenmekle birlikte, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarikâtlarından da hilafet alarak memleketine dönmüştür. Maraş'ta müderrislik vazifesi ile birlikte irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüseyin b. Haydar Bertezî Mar'aşî, Abdurrahman b. Ali Ayıntâbî ve Mehmed b. Ömer Dârendevî gibi

⁵⁰⁷ Şeyh Süleyman İslâmbûlî (ö. 1134/1721), *İrşâdu'l-'İbâd ilâ Tashihi'd-Dâd*, İnebey Ktp., UC225/2, vr. 85a

⁵⁰⁸ İslâmbûlî, *İrşâdu'l-'İbâd*, vr. 86b.

⁵⁰⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 2, s. 1147; Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakâik fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*, Tıpkıbasım: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s.50-52; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s. 233-234; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 325-327; Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, İstanbul 1339, s. 129-131; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 486-487, 498, 582; el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, C. 1, s. 315, 387; C. 2, s. 138, 647; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. 1, s. 327, 553; C. 2, s. 307, 322-323; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 5, s. 60; C. 7, s. 89.

isimler talebeleri arasında yer alır. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin 1145/1732 yılında Maraş'ta vefat ettiği ve kabrinin de orada olduğu kabul edilmekle birlikte, bazı kaynaklarda ölüm yeri ve tarihi ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır.⁵¹⁰

b. Eserleri

Kelam, mantık, fıkıh, tasavvuf, tefsir ve ilimler tasnifi gibi değişik sahalarda çok sayıda eser kaleme alan müellif tecvîd ilmine dair *Risâle fî Keyfiyyeti Edâi'd-Dâd, Cühdü'l-Mukîll, Şerhu Cühdü'l-Mukîll, Risâle fî Mehârici'l-Hurûf* adlı eserleri telif etmiştir.

Cühdü'l-Mukîll

İnebey Kütüphanesi GE1915/1 numarada bulunan eser 83 varak 21 satırdır. Nüshada eser ve müellif ismi yer alırken istinsah bilgileri bulunmamaktadır. Devamında müellifi tarafından yapılan şerhin yer aldığı cildin 2b ve 5a varakları arasında bulunmaktadır. Eserin konusu tecvîd'dir.

Müellif dibâcede okuyucuya kolaylık olmasını murad ederek muhteva hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Buna göre eser, mukaddime, tecvîdin mahiyeti, lahn, kırâat imamları ve râvîleri, resmi hatt ve mehâricü'l-hurûf olmak üzere beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Kütüphanede HO747/1 numaralı demirbaşa kayıtlı olup istinsah bilgisi bulunmayan bir nüsha daha bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan⁵¹¹ eser müstakil olarak ve şerhiyle birlikte olmak üzere çeşitli baskılar yapmış, son olarak Sâlim Kaddûrî el-Hamad tarafından neşredilmiştir.⁵¹²

Beyânü Cühdü'l-Mukîll

HO747/2 numarada bulunan eser 78 varak olup 19 satırdır. Müellif ve eser ismi mukaddime yer almaktadır. Müstensihî bilinmeyen nüsha müellif hayatta iken, 1135/1722 senesinde istinsah edilmiştir. Ayrıca 1136/1723 tarihli bir mukabele kaydı bulunmaktadır. Eser müellifin, *Cühdü'l-Mukîll* adlı kendi eseri üzerine yazdığı şerhtir.

⁵¹⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s. 234, Tahsin Özcan, "Saçaklızade Mehmed Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, s. 368-370.

⁵¹¹ Yazma nüshaları için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

⁵¹² Mehmed b. Ebubekir Mar'aşî Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukîl mine't-Tecvid*, Amman: Dâru Ammar, 2001.

Saçaklızâde, şerhin girişinde istifade ettiği kaynakları açıklamıştır. Buna göre, İbnü'l-Cezerî, el-Ca'berî, Ali el-Kârî, Ebû Şâme, Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû 'Amr ed-Dânî, eş-Şâtîbî ve es-Süyûtî gibi kırâat âlimlerinden nakillerde bulunarak şerhini zenginleştirmiştir. Eser hakkında kısa bilgiler verdikten sonra tecvîd tanımını ile kitaba giriş yapan Saçaklızâde, konuları detaylı olarak işlemiştir. Kitabın en dikkat çekici özelliği müellifin metin içindeki bazı ibarelerin üzerine bir numara atıp, sayfa kenarında detaylı bir şekilde açıklamasıdır.

GE1915/2 numaralara kayıtlı bir nüshası bulunan eser ilk olarak 1289/1872 yılında Konya'da basılmış, daha sonra Ebû Âsım Hasan b. Abbas b. Kutub tarafından 2004 yılında neşredilmiştir.⁵¹³

Risâle fî Mehârici'l-Hurûf

GE4332/11 numarada bulunan risale bazı harflerin telaffuzu hakkındadır. Nüshada risalenin adına rastlanmamıştır. Ancak Diyanet İslam Ansiklopedisinde müellife ait bu isimde bir eserin varlığından sözedilmektedir.⁵¹⁴ İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

Risalede özellikle mütecânis ve mütekârib harfler üzerinde durulmuş olmakla beraber diğer harflerin mahreç ve sıfatları hakkında da bilgi verilmiştir.

Eserin tespit edilen diğer nüshaları, *Amasya İl Halk Ktp.*, No. 1207; *Elmalı Halk Ktp.*, No. 2568; *Ragıp Paşa Ktp.*, No. 818 ve *Kayseri Râşid Efendi Ktp.*, No. 27017/27'de bulunmaktadır. Matbusuna rastlanmamıştır.

42. Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî (ö. 1154/1741)

a. Hayatı

İzmir'in Menemen ilçesinde doğduğu bilinen Mustafa İzmirî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Hayatına dair çok kısıtlı bir malumât bulunan müellif ilim tahsili için İstanbul'a gitmiş ve burada Yûsufefendizâde diye mâruf Abdullah Hilmi b. Muhammed b.

⁵¹³ Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî, *Beyânü Cühdi'l-Mukîll*, nşr., Ebû Âsım Hasan b. Abbas b. Kutub, Mektebetü'l-Mehabbe, 2004, Beyrut.

⁵¹⁴ Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", (*DİA*), C. 35, s. 369.

Yûsuf ve Köprülüzâde Abdullah Paşa'dan kırâat ilmini öğrenmiştir. Hac dönüşü uğradığı Mısır'da vefat etmiştir.⁵¹⁵

b. Eserleri

Önmeli bir kırâat âlimi olan İzmirî'nin eserleri şunlardır: *İhtilâfü'l-Berara bimâ Sekete 'anhü'l-'aşera*, *'Umdetü'l-'İrfân fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'ân*, *Tahrîrü'n-Neşr min Tarîki'l-'Aşr*, *Bedâ'iu'l-Burhân 'alâ 'Umdeti'l-'İrfân*, *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*. (*Muhtasaru'n-Neşri'l-Kebîr*, *Takrîbü Husûli Makâsîd fî Tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-Fevâid*)

Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr

İnebey Kütüphanesi HO725 numarada bulunan eser 180 varak 25 satırdır. Müellifin hayatta olduğu bir tarih olan 1151/1738'de Hafız Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Nüshada mukbale kaydı bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr* isimli eserinin muhtasarıdır.

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin kitabı hazırlarken istifade ettiği kaynakların isnâdını göstererek başlamaktadır. Kitap isimleri kırmızı kalemle yazılmak suretiyle müellifinin kırâati kimlerden aldığı açıklanmıştır.⁵¹⁶ Kitap boyunca yer yer bazı ifadelerin karalandığı ve tashih edildiği görülmektedir.⁵¹⁷ Sayfa kenarlarına çeşitli notların alındığı eserin, 65b-98a varakları arası farklı bir hat ile yazılmıştır.

Esere ait diğer nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 66 numarada bulunmaktadır. Eserin matbusu olmadığı gibi üzerine herhangi bir çalışma da yapılmamıştır.

⁵¹⁵ Tayyar Altıkulaç, "Mustafa İzmirî", Diyanet İslam Ansiklopedisi (*DİA*), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2001, C. 23, s. 530.

⁵¹⁶ Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî, *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, İnebey Ktp., HO725, vr. 2a-18b.

⁵¹⁷ El-İzmirî, *Muhtasaru'n-Neşr*, vr. 11a, 28a, 35a.

43. Abdullah bin Muhammed Yûsufendizâde (ö. 1167/1754)

a. Hayatı

İstanbul tarîkînin îtilâf mesleki sahibi olan Abdullah bin Muhammed b. Yûsuf el-Amâsî, 1066/1656 yılında İstanbul'da doğmuştur.⁵¹⁸ Dedesi Reîsülkurra Yûsufefendi'ye nisbetle Yûsufendizâde olarak anılmıştır. Kırâat ilmindeki icâzet silsilesi, dedesi ve babası Şeyhülkurrâ Mehmed Efendi yoluyla, İbnü'l-Cezerî'ye ulaşmaktadır.⁵¹⁹ Hıfzını ve kırâat ilmini babasından talim ettikten sonra çeşitli hocalardan, Arapça, edebiyat, tefsir, hadis ve mantık gibi ilimleri okumuştur.⁵²⁰ Aynı zamanda hattat olan Yûsufendizâde, tasavvufla da meşgul olmuştur.⁵²¹ Bir süre imamlık ve vaizlik vazifelerinde bulunan müellif, ⁵²² Enderûn'da ve Saray-ı Hümayûn'da müderrislik yapmıştır.⁵²³ Sultanahmet Camii şeyhülkurrâlığı, Ayasofya Camii kütüphanesi tefsir müderrisliği görevlerinde bulunmuştur.⁵²⁴ Son vazifesi olan Sarây-ı Hümayûn Kütüphanesi hâfız-ı kütüblüğünü vefatına kadar sürdürmüştür.⁵²⁵ Aralarında Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Râgıb Paşa, Müftîzâde Mehmed Sâdık Erzincânî, Mustafa İzmîrî ve Benderli Şeyhülkurrâ Ebûbekir Efendi'nin de bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirmiş olan Yûsufendizâde, 26 Zilhicce 1167/14 Ekim 1754'de İstanbul'da vefat etmiştir.⁵²⁶

b. Eserleri

30 ciltlik *Sahih-i Buhârî* şerhi⁵²⁷ bulunan müellifin çeşitli ilim dallarına ait çok sayıda eseri mevcuttur. Kırâat ilmine dâir kaleme aldığı eserler şunlardır: *el-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, (Kaynaklarda *El-Îtilâf fi Vucûhi Rivâyâti'l-İhtilâf fi'l-Kırâat*,⁵²⁸ *El-Îtilâf fi*

⁵¹⁸ Halit Özkan, “Yûsufendizâde”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, s. 41; Bursalı Mehmet Tahir, Onun 1085/1674'te Amasya'da doğduğunu söylemektedir. Bkz, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 471.

⁵¹⁹ Halit Özkan, “Yûsufendizâde”, (DİA), C. 44, s. 41.

⁵²⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 6, s. 145; Ömer Nasuhî Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)* C. 1, s. 541

⁵²¹ Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 281.

⁵²² Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 3, s. 378. ; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 281-282; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 364-366, 471.

⁵²³ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 471.

⁵²⁴ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.4, s.130; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 471.

⁵²⁵ Halit Özkan, “Yûsufendizâde”, (DİA), C. 44, s. 41.

⁵²⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 471.

⁵²⁷ Necâhu'l-Kârî li-Sahîhi'l-Buhârî, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 844-873; (mlf. hattı) Ayasofya, No. 685. (mlf. hattı)

⁵²⁸ GAL, C. 2, s. 653.

*Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Kirâat;*⁵²⁹ *El-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Kirâati'l-'Aşr;*⁵³⁰ *El-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Hilâf*⁵³¹ gibi farklı isimlerle yer almaktadır.) *Risâle fi Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete 'alleku bi Vucûhi'l-Kur'ân, Risâle fi Halli Ba'zı'l- İşkâlât, Risâle fi Reddi'l-Kirâati bi'ş-Şevâz, Risâletü'r-Reddiyât fi'd-Dât, Meseletü âlâne fi 'İlmi Vucûhi'l-Kur'ân, Risâle fi Tahkiki Ba'zı Vucûhi'l-Kirâati fi'ş-Şâtıbiyye, Risâle fi Beyâni Merâtibi'l-Med, El-Bustân fi'l-Kirâat.*⁵³²

el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf

İnebey Kütüphanesi OR110/2 numarada bulunan eser, 99 varak olup, 19 satırdır. Hafız Osman b. Ömer es-Sivâsi isimli bir müstensih tarafından 1174 senesinde ta'lik hattıyla istinsah edilmiştir. İki kitap ihtiva eden bir cildin son kitabı olarak 133b varaktan başlamaktadır. Müellif ismi 133b varak beşinci satırda “Abdullah bin Muhammed Yusufefendizâde” olarak kaydedilmiştir. 133a varak ikinci satırda kitabın *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf* diye isimlendirildiği belirtilmiştir. Eser, kırâat-i aşreyi konu edinmektedir.

Eserin en dikkat çeken yönü, kırâat kitaplarındaki alışılmış sıralama ve tertibin terkedilmiş olmasıdır. Usûl bahsini müstakil olarak ele almayan müellif doğrudan Kur'ân'ın vücûhâtına geçmiş ve kırâat vecihlerini bazı ayetler üzerinde açıklamıştır.⁵³³ Söz konusu ayetler rastgele seçilmemiş olup, Kur'ân-ı Kerîm'in sûre tertibine göre alınmıştır.⁵³⁴ Ayetler kırmızı mürekkeple yazılmış olan “kavlehû teâlâ” ifadesi ile başlayıp, anlam bütünlüğünü sağlayan bir yerde kesilmiştir.⁵³⁵ Verilen ayet içerisinde bulunan vücûhat, konu ve râvilere göre ele alınmaktadır. Yapılan izahat kırmızı mürekkeple numaralandırılmıştır.⁵³⁶ Müellif, ayetler üzerinde yeri gelen konulara İbn Mücahid, Mekkî b. Ebî Talib, Şâtîbî, İbn Cezerî ve Dâni gibi kurrânın eserlerinden deliller getirmektedir.⁵³⁷

⁵²⁹ el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. 1, s. 482.

⁵³⁰ Zirikli, *el-A'lâm*, C. 4, s. 273.

⁵³¹ Kehlâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. 6, s. 145.

⁵³² Eserleri için bkz; Ali Öge, *Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kiraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi*, Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, 21-23 Nisan 2017, Amasya, Bildiriler Kitabı - I, Amasya, 2017.

⁵³³ Abdullah bin Muhammed Yûsufefendizâde, *el-İtilâf fi Vucûhi'l-ihtilâf*, İnebey Ktp., OR110/2, vr. 145b.

⁵³⁴ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, vr. 133a

⁵³⁵ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, vr. 148a.

⁵³⁶ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, vr. 162a.

⁵³⁷ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, vr. 155a.

Muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunan eser,⁵³⁸ 1290/1873 yılında Arif Efendi Matbaasında (İstanbul) basılmıştır.

44. Ebû Saîd el-Hâdimî (ö. 1176/1762)

a. Hayatı

Nisbeleriyle birlikte tam adı Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hüseynî el-Hâdimî en-Nakşibendî el-Hanefî olan müellif, 1113/1701 senesinde Konya'nın Hâdim kasabasında doğmuştur.⁵³⁹ Dedesi Buhara'dan gelerek Hâdim'e yerleşmiştir.⁵⁴⁰ Seyyîd olup, Hüseynî nisbesi bundan dolayıdır. İlk öğrenimini babasının yanında yapmış ve on yaşında hafız olmuştur. Tahsiline bir süre Konya Karatay Medresesi'nde devam etmiş ardından İstanbul'a giderek Kazovalı (Kazâbâbî) Ahmed Efendi'nin medresesinde sekiz yıl öğrenim görmüştür. Tahsilini tamamladıktan sonra Hâdim'e dönerek Hâdim Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Kısa zamanda ünü Anadolu'nun diğer bölgelerine yayılan Hâdimî, I. Mahmud tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Bu davete icabet eden Hâdimî, İstanbul'da bir süre kalmış, ilmi ve irfanıyla kendini kabul ettirmiştir. Padişahın onun İstanbul'da kalmasını istemesine rağmen, o Hâdim'e dönmeyi tercih etmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında İsmail Gelenbevî, Gözübüyükzâde İbrahim Efendi, Muhammed b. Süleyman Kırkağacî, Hafız Hasan Üskübî gibi âlim ve müderrisler bulunmaktadır.⁵⁴¹ Ömrünü talebe yetiştirip eser telif etmeye vakfeden Ebû Saîd el-Hadimi, 1176/1762 senesinde Hâdim'de vefat etmiştir.⁵⁴²

b. Eserleri

Tefsir, fıkıh, tasavvuf, hadis ve akâide dair birçok çalışması bulunan Hâdimî'nin kıraât ilmine dair olan eseri, *Risâletü Tertîlî'l-Kurân*, *Âdâbü Kırâati'l-Kurân*, *Risâle fî Âdâbi Kırâati'l-Kur'ân* ve *Fazîletihâ* gibi adlarla da anılan risâledir.

⁵³⁸ Yazma nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/ktpgenel/recordlist.php?-skip=0&-max=10&wKitaplar=itilaf+v%C3%BCcuh> 18.04.2018

⁵³⁹ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 169; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 7, s. 68; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 3, s. 721.

⁵⁴⁰ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 169.

⁵⁴¹ Mustafa Yayla, "*Hâdimî, Ebû Saîd*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 15, İstanbul, 1997, s. 24-25;

⁵⁴² el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 169; Zirikli, *el-A'lâm*, C. 7, s. 68; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 3, s. 721.

Risâletü Tertîli'l-Kur'ân

İnebey Kütüphanesi GE4270 numarada bulunan eser 12 varak 27 satırdır. Eser ismi ve müellif adına rastlanmayan nüshada istinsah bilgisi de bulunmamaktadır. Eser oldukça zor seçilen ufak bir ta'lik hatla yazılmıştır.

Risâletü Tertîli'l-Kur'ân, Kırâat ve tecvîd konularından değil Kur'ân okumanın adabından ve faziletinden bahsetmektedir. Müellif 21 bölümden oluşan risaleyi telif sebebini mukaddimedede “*Kur'ân-ı Kerîm okumanın âdap ve ahkâmını, onu tanıtacak bazı bilgileri insanlara anlatmak*” olarak açıklamıştır. Eserde, hatim okuma ve hükümleri, sûrelerin faziletleri, şîfâ ayetleri ile Kur'ân okunacak mekânlar ve vakitlere varıncaya kadar birçok konudan bahsederek bazı uyarı ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Eserin diğer nüshaları Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, No. 721; Denizli, No. 389 ve Beyazıd Ktp., 198/6 numarada bulunmaktadır. Yavuz Fırat tarafından 1991 yılında Marmara Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkiki yapılmıştır. Mezkur tezde eserin İnebey nüshasından bahsedilmemiştir.

45. Hamîd b. Abdülfettâh el-Pâluvî (ö. 1192/1778)

a. Hayatı

Kaynaklarda hayatı hakkında çok kısıtlı bir malumat bulunan Hamîd b. Abdülfettâh Pâluvî'nin doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir.⁵⁴³ Nisbesinden hareketle memleketinin Elazığ'ın Palu ilçesi olduğu bildirilmiştir.⁵⁴⁴ Amasya'lı Yusuf Efendizâde'nin talebesi olan, Tokat'ta müftülük ve müderrislik vazifelerinde bulunan Mehmed Emin Tokâdî'den⁵⁴⁵ fıkıh ve kıraat dersleri almıştır.⁵⁴⁶ Tahsilinin ardından kırâat dersleri vermeye başlamıştır.⁵⁴⁷ En önemli eseri olan *Zübdetü'l-İrfân*'ı Tokat'ta bulunan Hâtuniye Medresesinde 1173/1759 senesinde yazdığını eserinde bildirmiştir.⁵⁴⁸ Eserlerindeki

⁵⁴³ Mustafa Atilla Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Palûvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü'l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999, s. 40.

⁵⁴⁴ Akdemir, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 40.

⁵⁴⁵ Halil İbrahim Şimşek “*Mehmed Emin Tokadî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s. 28, s. 467-468.

⁵⁴⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücuhi'l-Kur'an*, İnebey Ktp., UC254, vr. 96b.

⁵⁴⁷ Akdemir, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 40.

⁵⁴⁸ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücuhi'l-Kur'an*, mukaddime.

ifadelerden Tokat ve Diyarbakır'da yaşadığı anlaşılmakta olan müellif,⁵⁴⁹ 1192/1778 senesinde vefat etmiştir.⁵⁵⁰

b. Eserleri

Hamîd b. Abdülfettâh Pâluvî'nin en bilinen eseri olan *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân*'dan başka iki eseri daha vardır. Bunlar yine kırâat ilmiyle ilgili olan *Tuhfetu'l-Cevâb bi'l-Makâlaâti's-Savâb* ve *Muhtasar fî'l-Kırâati's-Sitte* isimli eserlerdir.⁵⁵¹

Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân

İnebey Kütüphanesi UC254 numarada bulunan eser 125 varak 15 satırdır. 1247/1831 senesinde istinsah edilen nüshanın müstensihisi bilinmemektedir.

Eser kırâat-ı aşereye ait farklılıkları okuyucunun kolayca kavrayabileceği ve pratiğe yansıtılabileceği bir üslupla kaleme alınmıştır. Yazıldığı dönemden itibaren kırâat ilmiyle iştiğal edenlerin büyük rağbet gösterdiği eser, günümüzde de bu ilgiyi görmekte, kırâat öğretiminin yapıldığı kurumlarda ders kitabı olarak okutulmaya devam etmektedir.

Mustaf Atilla Akdemir eser üzerine hazırladığı doktora tezinde eserin takip ettiği metodu şöyle ifade etmiştir:

“Eserin metoduyla ilgili bazı başlıkları zikredecek olursak şunlardır: Müellif, bu teliften amacını açıkladıktan sonra, kırâat ilminin öneminden bahsetmiş, bu ilme gittikçe azalan ilgiden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve öğrenciyi bu ilme teşvik etmiştir. Okuyucuya, meseleleri test etmek üzere kaynaklara gitmeyi tavsiye etmiş, bunun da ancak mütehasıs bir kırâat âliminin öğretimi ile sıhhatli yapılabileceğini vurgulamıştır. Başta med konusu olmak üzere, ihtilaf noktalarında İstanbul ve Mısır Tariklerinin uygulamalarını belirtmiştir. İhtilafa konu olan lafızları başlangıçta, metin içerisinde sırasıyla izah etmiş, sonraları tekrarlar başlayınca ayırımı tabi tutmuştur. Her bir sayfadaki, genelde usule ait konuları, ‘tenbihat’ başlığı altında toplayarak, sayfa kenarında zikretmiş, böylece devamlı hatırlatma ve ikaz yapılarak mübtedi kırâat ehlinin konuları

⁵⁴⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân*, mukaddime.

⁵⁵⁰ Bozkurt, “*Dârulkurrâ*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, s. 544.

⁵⁵¹ Eserleri için bkz; Akdemir, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 44; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 3, s. 179; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 400; el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, C. 1, s. 611.

hazmetmesi amaçlanmıştır. Her tenbihata, ait olduğu sayfanın cüzü içinde, 1'den 20'ye kadar olan sıralamasındaki tertibine göre numara verilmiştir. Bu numara metin içerisinde ilgili sayfanın ilk fersş lafzı üzerine de konulmuştur. Tenbihat içerisinde de, ihtilaf konusu lafızları önceleri ayet sırasına göre verirken, sonra daha muhtasar ve pratik olması amacıyla, hükmü müşterek olanları yan yana getirerek vermeye başlamıştır. Tenbihat konuları arasından en çok geçenleri de, bir müddet sonra, artık öğrenilmiştir, tekrara lüzum yok kanaati ile hiç zikretmemeye başlamıştır. Vasil ve Vakıf durumuna göre ihtilaf olan lafızları ele alırken ayet sonlarını, ortalarında ise Tayfur es-Secavendi (ö. 560/1164)'nin vakıf işaretlerini esas almıştır. Usule dair konuları belli bir tertibe göre değil, ayet sırasına giderken iktiza ettiği yerde ele almış ve özetle zikretmiştir. Sure, cüz girişlerinde ve uygun gördüğü yerlerde konuya ilişkin başlıklar kullanmıştır. Aynı hükmü ve izahı gerektiren lafızlar geçtikçe, tekrardan ve uzun ifadeden kaçınmak için, bazen müşterek hükmü taşıyan örneği nazara vermiş (كُلُّ هَدَىٰ gibi), bazen de “önce geçtiği gibi” veya “şimdi geçtiği gibi” manalarına gelen istilahları kullanmıştır. (كَمَا مَرَّ أَنفًا, كَمَا مَرَّ gibi). İhtilafa konu olan bir fersş lafzını ilk geçtiği yerde açıklamış aynı hükmü alma koşulu ile Kur'ân'ın tamamında birkaç tekrarı gelecek ise, sûrelerin adını vererek onlara işaret etmiş, aksi halde “her nerede gelirse” manasını taşıyan pratik istilahları tercih etmiştir. (كَيْتُ وَقَعَ, كَيْتُ جَاءَ)”⁵⁵²

Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı'nda esere ait 23 nüshanın bulunduğu görülmektedir. Eser ilk olarak 1270/1853'te İstanbul'da Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye Matbaası'nda basılmıştır. Muhammed Emin Efendi'nin (ö. 1275/1856) 'Umdetü'l-Hallân isimli şerhi eser üzerine yapılmış en önemli çalışmadır.

46. Hacı Emirzâde Alim Mehmed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydinî (ö. 1204/1790)

a. Hayatı

Aydın'ın Güzelhisar ilçesinde dünyaya gelen Alim Muhammed b. Hamza, Hacı Emirzâde, Güzelhisârî, Aysinî, Müftizâde ve Alim Mehmed Efendi gibi isimlerle de

⁵⁵² Akdemir, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

anılmıştır.⁵⁵³ Doğum tarihi bilinmemektedir. Tahsil hayatına dair detaylı bilgi bulunmayan müellif eğitimini Osmanlı medreselerinde, babasının da aralarında bulunduğu pek çok hocadan almıştır.⁵⁵⁴ Öğrenim döneminin ardından uzun yıllar Aydın müftülüğü vazifesinde bulunmuş,⁵⁵⁵ gerek resmi gerek fahri olarak müderrislik yapmıştır.⁵⁵⁶ Öğrencileri arasında kendi oğlu ve Yûsuf el-Lehîf zikredilebilir.⁵⁵⁷ Güzelhisârî'nin 1204/1789 yılında vefat ettiği bilinmekle birlikte,⁵⁵⁸ vefat tarihi ile ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır.⁵⁵⁹

b. Eserleri

Müellifin, temel İslam bilimlerinin hemen her alanına vâkıf olduğu ve bu alanlara dair eserler telif ettiği görülmektedir. Özellikle fakîh ve müfessir yönleriyle bu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁶⁰ Kırâat üzerine yazdığı eser ise *Risale fi Kırâatı Ayeti'l-Kürsî fi Edbârî's-Salavâti'l-Mektûbe*, (*Kırâatı Ayeti'l-Kürsî*)'dir.

Risale fi Kırâat-ı Ayete'l-Kürsî fi Edbârî's-Salâvâti'l-Mektûbe

UC1230/2 numaraya kayıtlı olan eser 2 varak 17 satırdır. İçinde müellifin diğer risalelerinin bulunduğu bir cildin 276b-277a varakları arasında yer almaktadır. 1214/1799 senesinde Muhammed b. Hamza tarafından istinsah edilmiştir.

Eser Ayetü'l-Kürsî olarak da bilinen Bakara Sûresi'nin 55. Ayetini konu etmektedir. Müellif sûrenin faziletine dair nakilleri zikretmekle birlikte mesnedi olmayan bazı rivayetlere dayanarak aşırı anlam yüklenmesine ise karşı çıkmıştır. Doğrudan kırâat ilmiyle ilgili olmayan bu eseri tezin kapsamına alma sebebimiz, Kur'ân'ın faziletinden bahseden benzer eserlere yer verilmiş olmasıdır.

⁵⁵³ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 265, 346; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 362; Brockelmann, *GAL*, C. 2, s. 437; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 9, 271.

⁵⁵⁴ Recep Cici, *Bir Osmanlı Fakih Alim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risaleleri*, Bursa: Emin Yayınları, t.y., s. 18.

⁵⁵⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 262.

⁵⁵⁶ Cici, *Muhammed b. Hamza*, s. 20.

⁵⁵⁷ Cici, *Muhammed b. Hamza*, s. 26.

⁵⁵⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 262, Bursalı, *Aydın Vilayeti*, s. 72-73; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, C. 1, s. 553.

⁵⁵⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 10, s. 271; Ali Rıza Karabulut, Ahmet Turan Karabulut, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi*, C. 4, s. 2718; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. 2, s. 265; Cici, *Muhammed b. Hamza*, s. 21.

⁵⁶⁰ Cici, *Muhammed b. Hamza*, s. 28; Muhammed Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1992, s. 169; Eserleri için bkz; Alican Dağdeviren, Elif Küçükahmet, "Muhammed Güzelhisârî ve Ezhâru't-tenzil İsimli Tefsirinin Rivayet Açısından Değeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 27 (2013), ss. 143-66.

İnebey Kütüphanesi'nde GE4852 numarada bir nüshası daha bulunan esere ait diğer bir nüsha, Süleymâniye Ktp., Âtîf Efendi, 2840 numarada bulunmaktadır. Eserin matbusu bulunmamaktadır.

B. Vefat Tarihi Bilinmeyen Müelliflerin Eserleri

47. Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî

a. Hayatı

Kaynaklarda müellifin hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. İnebey Kütüphanesi'nde bulunan *Keşfü'l-Meâni min Hurzi'l-Emâni* isimli eserinde adı, şeyh, imam, âlimu'l-kâmil, mutkin, muhakkik, mukri, seyyidü'l-kurrâ ve huffâz gibi sıfatlarla birlikte Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî olarak yazılmıştır.⁵⁶¹ Süyûtî'nin *Şerhü's-Şatıbiyye* isimli eserinde⁵⁶² ve bazı kütüphane kataloglarında⁵⁶³ ise sadece ismi zikredilmiştir.

b. Eserleri

Müellifin *Keşfü'l-Meâni min Hurzi'l-Emânî* adlı eserinden başka bir eserine rastlanmamıştır.

Keşfü'l-Meâni min Hurzi'l-Emâni

İnebey Kütüphanesi GE1912/1 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 223 varak olup, 27 satırdır. Müstensihî bilinmeyen nüsha, 883/1478 senesinde istinsâh edilmiştir. Müellifin ismi hamdele faslının hemen ardından “Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî” olarak, eserin ismi ise mukaddimenin sonunda “*Keşfü'l-meâni min Hurzi'l-Emâni*” olarak geçmektedir. (2b varak) Eser, Şâtîbî'nin *Hurzü'l-Emânî*'sinin şerhidir. Güzel bir nesih hatla yazılmış olan nüshada beyitler kırmızı mürekkeple belirgin şekilde yazılmıştır.

Müellif mukaddimedede kısaca Şâtîbî'den bahsetmiştir. (2b varak) Ardından eserini kaleme alırken, Müntecebüddin el-Hemedânî, Muhammed el-Fâsî, Ebû Şâme el-Makdîsî ve Muhammed Şu'le'nin Şatıbiyye şerhlerinden istifade ettiğini bildirerek şerhe geçmiştir.

⁵⁶¹ Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni min Hurzi'l-Emâni*, İnebey Ktp., GE1912/1, vr. 2b.

⁵⁶² es-Suyuti, *Şerhu's-Şâtıbiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 40.

⁵⁶³ Beyazıd Devlet Kütüphanesi, No: 227; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, No: 20; İnebey Kütüphanesi, GE1912/1.

(2b varak) Şâtıbiyye'deki konu sıralamasını takip eden şârih, usul konularının ardından (20a-103b varak) ferşü'l-hurûf bahsine geçmiştir. (103b-223b varak)

Beyazıd Devlet Kütüphanesi 227 numarada ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 20 numarada olmak üzere iki nüshası daha bulunmaktadır. Matbusu bulunmayan eser üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

48. Musa Fakîh

a. Hayatı

Kendi eseri dışında herhangi bir kaynakta 'Musa Fakîh' ismine rastlanmamaktadır. Ancak Osmanlı Müellifleri'nde "Ebu'l-fadl Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikî (ö. 833/1429) isimli bir müellif tanıtılırken, onun, önemli eserleri Türkçeye çevirdiği, bu sebeple Türk milletine ve Türkçeye büyük bir hizmeti dokunduğundan söz edilmiştir.⁵⁶⁴ İncelediğimiz eserin müellifinin, kırâat ilmine dair önemli noktaları Türkçe olarak kaleme almasından hareketle, adı geçen müellifin Musa fakîh ile aynı kişi olabileceği ihtimal dahilindedir. Elimizdeki eserle aynı hatta sahip bir önceki eserin istinsahının, Musa el-İznikî'nin vefatından sonra olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁵⁶⁵

b. Eserleri

Müellife ait aşağıda tanıtımı yapılan *Kavâid-i Külli* isimli eserden başka herhangi bir esere rastlanmamıştır.

Kavâid-i Külli

İnebey Kütüphanesi'nde GE1173/4 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 10 varak olup, 17 satırdır. İçinde çeşitli risalelerin bulunduğu bir cildin dördüncü kitabı olarak 29a-38a varakları arasında bulunmaktadır. Dili Türkçe olan eserin mukaddimesinde 'Şâtıbî risalesinden istihârâc edildiği' yazmaktadır.⁵⁶⁶ Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Ancak, cildin üçüncü kitabı olan "*Kitâbu'l-Münâcaâtu'l-Mûsâ*" isimli eserin ferağ kaydında istinsah tarihi 944/1537 olarak yazılmıştır. Eserlerin bitiş ve başlangıçlarının aynı sayfada yer alması ile iki eser arasındaki yazı benzerliği dikkate alındığında, 944 senesinde

⁵⁶⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 385-386.

⁵⁶⁵ Musa el-İznikî ve eserleri için bkz; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 385-386; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 5, s. 372; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 472-473.

⁵⁶⁶ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, İnebey Ktp., GE1173-4, vr. 29a.

istinsah edilmiş olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Mukaddimede müellif ve kitap ismine yer verilmiştir. Buna göre müellif Musa Fakîh, eser adı ise *Kavâid-i Külli*'dir.⁵⁶⁷

Eserde kırâat imamlarının ittifak ettiği hususların yanında, İmâm-ı Âsım'n râvisi Hafs'ın okuyuş tercihleri de zikredilmiştir.⁵⁶⁸ Konular numaralanmış sekiz bab içinde incelenmiştir. Bu bab içerikleri sırasıyla şöyledir: Eûzü besmele,⁵⁶⁹ hâ zamiri,⁵⁷⁰ med,⁵⁷¹ idgâm-izhâr,⁵⁷² tenvin ve sakin nûn'a dair hükümler,⁵⁷³ râ ve lâm harfleri,⁵⁷⁴ vakf ve resm-i hat.⁵⁷⁵ Eserin sonunda, Kur'ân okuma esnasında sıkça yapılan hatalara örneklerin verildiği üç sayfalık bir zelletü'l-kârî bahsi bulunmaktadır.⁵⁷⁶

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi KHK3571/11 numarada bir nüshası daha bulunan eserin matbusu bulunmadığı gibi, üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

49. Şa'ban Efendi

a. Hayatı

Osmanlı Müellifleri'nde Şa'bân Efendi ile ilgili, tecvîd ilmi mütehasşislerinden biri olduğu ve bir de tecvîd risalesinin bulunduğu bilgisi yer almaktadır.⁵⁷⁷ Hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklar⁵⁷⁸ onu, Halvetiye tarikatının Şabaniye kolu kurucusu olan Şeyh Şâbân-ı Velî (ö. 976/1568) ile karıştırırsa da bunun doğru olmadığı yönünde görüşler bulunmaktadır.⁵⁷⁹

b. Eserleri

Kaynaklarda müellife ait sadece bir tecvîd risalesi görülmesine rağmen, yazma eser kataloglarında müellif adı Şaban Efendi olarak kayıtlı çok sayıda eser bulunmaktadır. et-

⁵⁶⁷ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 29a.

⁵⁶⁸ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 29a.

⁵⁶⁹ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 30b.

⁵⁷⁰ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 30a.

⁵⁷¹ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 30a.

⁵⁷² Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 31a.

⁵⁷³ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 31a.

⁵⁷⁴ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 32a.

⁵⁷⁵ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 34b.

⁵⁷⁶ Musa Fakîh, *Kavâid-i Külli*, vr. 38b-39b.

⁵⁷⁷ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, C. 1, s. 400.

⁵⁷⁸ Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Velî*, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa'ban-ı Velî Kültür Vakfı, 2005. s. 25.

⁵⁷⁹ Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, "*Şabân-ı Velî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, s. 210.

*Tecvîd fi Hakki'l-Kur'ani'l-Mecid*⁵⁸⁰, *Risale-i Tecvîd*⁵⁸¹, *Kitab-ı Güzide fi İlmi't-Tecvîd*⁵⁸², *Risale fi't-Tecvîd*⁵⁸³, *Tecvîdü'l-Kur'ân*⁵⁸⁴ ve *Kavâid-i Tecvîd*⁵⁸⁵ gibi isimlerle kayıtlı olan bu eserlerin isim benzerliği, muhtevalarının da aynı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Eserlerin bir başka ortak noktası ise dillerinin Türkçe olmasıdır. İnceleme imkanına sahip olduğumuz İnebey Kütüphanesi'nde farklı isimlerle kayıtlı olan iki nüshanın⁵⁸⁶ aynı kitap olduğu anlaşılmıştır.

Kavâid-i Tecvîd (Tevvîdü'l-Kur'ân)

İnebey Kütüphanesi UC239/2 numarada bulunan eser 37 varak, 11 satırdır. Hicrî 1121 senesinde istinsah edilmiş olup müstensihi bilinmemektedir. Müellif ismi, besmelenin üzerinde bulunan başlıkta “Şa’ban Efendi” olarak, kitab ismi ise aynı yerde “Şaban Efendi Risalesi hezâ Kavâid-ü Tecvîd” olarak yazmaktadır. Metin içinde eser ve müellif ismi yer almamaktadır. Eserin dili Türkçe’dir.

Eser, Kur’ân-ı Kerîm’i, tecvîd kaidelerine riayet ederek okumanın farz derecesinde dini bir sorumluluk olduğu vurgusuyla başlamaktadır. Konuyu pekiştirmek için ayet ve hadislerle yer verdikten sonra, Kur’ân okumanın sevaplı bir iş olduğundan söz eder. Mehâric-i hurûf bahsiyle⁵⁸⁷ giriş yaptığı tecvîd konuları, sıfât-ı hurûf,⁵⁸⁸ med çeşitleri,⁵⁸⁹ tenvîn ve sakin nûn’a dair hükümler,⁵⁹⁰ kalkale,⁵⁹¹ hukm-ü râ,⁵⁹² Lafzatullah,⁵⁹³ sekte⁵⁹⁴ vakf⁵⁹⁵ teshil⁵⁹⁶ imale⁵⁹⁷ işmam⁵⁹⁸ ve tekbîr babının⁵⁹⁹ işlenmesiyle tamamlanmıştır.

⁵⁸⁰ Milli Kütüphane, No. 4239.

⁵⁸¹ Tekeli Halk Ktp., No. 852.

⁵⁸² Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, No. 409.

⁵⁸³ Beyazıt Devlet Ktp., No. 183.

⁵⁸⁴ İnebey Ktp., UC253.

⁵⁸⁵ İnebey Ktp., UC239/2.

⁵⁸⁶ Bkz; İnebey Ktp., UC239/2; UC253.

⁵⁸⁷ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd (Tevvîdü'l-Kur'ân)*, İnebey Ktp., UC239/2, vr. 61b.

⁵⁸⁸ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 62b.

⁵⁸⁹ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 64b.

⁵⁹⁰ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 72b.

⁵⁹¹ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, 80a.

⁵⁹² Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 81b.

⁵⁹³ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 82b.

⁵⁹⁴ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 82a.

⁵⁹⁵ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 83b.

⁵⁹⁶ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 84b.

⁵⁹⁷ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 85b.

⁵⁹⁸ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 85b.

⁵⁹⁹ Şa’ban Efendi, *Kavâid-i Tecvîd*, vr. 90a.

UC253 numarada esere ait *Risâle-i fi't-Tecvîdi'l-Kur'ân Şa'bân Efendi* isimli bir nüsha daha bulunmaktadır. Müstensihî belli olmayan bu nüsha, hicri 1245 yılında istinsah edilmiştir. Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası⁶⁰⁰ bulunan eser, *Tecvîd-ü Şa'ban Efendi (Tevîd Risaleleri)* adıyla basılmıştır. (Asitâne, t.y. - İstanbul) Bazı kütüphane kataloglarında eser Şeyh Şâbân-ı Velî'ye izafe edilmekteyse de bu bilgi yanlıştır.⁶⁰¹

50. Muhammed el-Hacîn

a. Hayatı

Kütüphane kayıtlarında Muhammed el-Hacîn olarak yazılmış olan müellif adı tarafımızca okunamamıştır. Müellifin hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

b. Eserleri

İnebey Kütüphanesi UC243/3 numarada bulunan *Âletî* adlı eserden başka bir eserine rastlanmamıştır.

Âletî

İnebey Kütüphanesi UC243/3 numarada bulunan eser, içinde kırâat ve tecvîde dair eserlerin bulunduğu bir cildin üçüncü eseri olarak 5b-35b varaklar arasında bulunmaktadır. Türkçe telif edilmiş olan eser, 21 varak, 13 satırdır. 2b varak, onbirinci satırda müellif adının yazılı olduğu () ifadesi, kütüphane kataloğuna “Muhammed el-Hacîn” olarak kaydedilmiştir. Kitap ismi ise, 2a varak üçüncü satırda “*Âletî*” olarak geçmesine rağmen, “*Hezâ Kitâbü Kavâid-i Kırâatü'l-Kur'ân*” yazılı olan başlık dikkat çekmektedir.⁶⁰² Açık bir nesih hatla yazılmış olan nüshada istinsâh kaydı bulunmamaktadır.

Tecvîde dair Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alınmış eserlerin bulunduğunu, ancak kolay anlaşılmadığını ifade eden müellif, eseri bu amaca mâtuf olarak yazdığını ifade etmiştir.⁶⁰³ Dokuz bâbtan müteşekkil kitap, istiâze babıyla başlamaktadır⁶⁰⁴ Ardından

⁶⁰⁰ Eserin diğer nüshaları için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

⁶⁰¹ Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, “*Şabân-ı Velî*”, (DİA), s. 38, s. 210.

⁶⁰² Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, İnebey Ktp., UC243/3, vr.2b.

⁶⁰³ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 2b-2a.

⁶⁰⁴ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 2b.

sırayla; besmele,⁶⁰⁵ med ve kasr,⁶⁰⁶ izhâr,⁶⁰⁷ idğâm,⁶⁰⁸ iklâb ve ihfâ,⁶⁰⁹ hâ-i te'nîs,⁶¹⁰ terkîk ve tefhim,⁶¹¹ harflerin mehârîci ve sıfâtı⁶¹² gibi bab başlıkları altında konuları işlemiştir.

Esere ait başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Matbusu bulunmadığı gibi üzerine yapılmış herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır.

51. Muhammed b. Ali b. Musa

a. Hayatı

Müellifin hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

b. Eserleri

Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevvidi'l-Lebîb isimli eserinden başka müellife ait bir esere rastlanmamıştır.

Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevvidi'l-Lebîb

İnebey Kütüphanesi UC240/3 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 7 varak 19 satırdır. Müellif adı 89a varak yedinci satırda “Muhammed b. Ali b. Musa” olarak, kitap ismi ise aynı sayfanın sekizinci satırında *Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevvidi'l-Lebîb* olarak geçmektedir. Tecvîde dair belli başlı meseleler üzerine yazılmış bir ta'lika olan eser 1050/1640 senesinde istinsâh edilmiştir.

Yedi bölümden oluşan kitapta, harflerin mahreç ve sıfatlarına vurgu yapıldığı göze çarpmaktadır. Zira ilk dört fasıl harflerin sıfatları ve mahreçlerine ayrılmıştır.⁶¹³ Her harf için ayrı ayrı oluşturulan harflerin sıfatlarını gösteren şemalar dikkat çekmektedir. Ayrıca temsili bir ağız içi çizilmiş olup, gırtlaktan dil ucuna kadar olan mahreç yerlerine ilgili harfler yazılmıştır. Devamında ise sakın nûn ve tenvine ait hükümler,⁶¹⁴ adı geçen konuya

⁶⁰⁵ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 2a.

⁶⁰⁶ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 3a.

⁶⁰⁷ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 9a.

⁶⁰⁸ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 11b.

⁶⁰⁹ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 12a.

⁶¹⁰ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 13a.

⁶¹¹ Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 14a.

⁶¹² Muhammed el-Hacîn, *Âletî*, vr. 16b.

⁶¹³ Muhammed b.Ali b.Musa, *Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevvid el-Lebîb*, İnebey Ktp., UC240/3, vr. 89a-93b.

⁶¹⁴ Muhammed b.Ali b.Musa, *Ta'likatü't-Takrîb*, vr. 93b.

ait örnekler,⁶¹⁵ ve med ve kasr konularıyla eser nihayete ermektedir.⁶¹⁶ Müellif kaynak olarak Şâtıbyye ve ismini vermediği bazı kitapları göstermektedir.⁶¹⁷

Beyazıd Devlet Ktp, Beyazıd, 130/1 numaraya kayıtlı bir nüshası daha bulunan eserle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Eserin matbusu da bulunmamaktadır.

52. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed

a. Hayatı

İnebey Kütüphanesi'nde bulunan her iki nüshada da müellif adına rastlanmamasına rağmen, kütüphane kataloğunda müellif ismi “Şeyhü'l-islâm Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed” olarak görünmektedir. Bu ismin, *Câmiu'l-Kelâm fî Resmi Mushafi'l-İmam* adlı esere ait bazı nüshaların sonuna müstensihleri tarafından ilave edilen müellif isimlerinden alındığı düşünülmektedir. Hayatı hakkında klasik ve modern kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

b. Eserleri

Müellif adı net olmadığı için başka bir eserinin olup olmadığı tespit edilememiştir.

Câmiu'l-Kelâm fî Resmi Mushafi'l-İmâm

İnebey Kütüphanesi UC251/1 numarada bulunan eser 27 varak, 21 satırdır. Müstensîhi belli olmayan nüsha, 1008/1599 yılında ta'lik hattıyla yazılmıştır. Kitap ismi 2b varak, onyedinci satırda *Câmiu'l-Kelâm fî Resmi Mushafi'l-İmâm* olarak kaydedilmiştir. Müellif adı bulunmayan eser Resm-i Hatt-ı Osmânî'den bahsetmektedir.

Esere ait UC226/6 numarada bulunan diğer nüsha, 30 varak, 19 satırdır. İstinsâh bilgileri bulunmamaktadır. Pekçok yazma nüshası bulunan eserin⁶¹⁸ üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Eser halen yazma halindedir.

53. İbrahim b. Muhammed el-İmâdî

a. Hayatı

Klasik ve modern kaynaklarda müellifin adına rastlanmamıştır.

⁶¹⁵ Muhammed b. Ali b. Musa, *Ta'likatü't-Takrîb*, vr. 93a.

⁶¹⁶ Muhammed b. Ali b. Musa, *Ta'likatü't-Takrîb*, vr. 94a.

⁶¹⁷ Muhammed b. Ali b. Musa, *Ta'likatü't-Takrîb*, vr. 89a.

⁶¹⁸ Diğer nüshalar için bkz; <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> , (16.04.2017)

b. Eserleri

İnebey Kütüphanesi'nde bulunan *Tevezîhu 'ş-Şâtibiyye* adlı eserinden başka, *Risâle fi 'İlmi'l-Kırâe* isimli bir eseri daha bulunmaktadır.

Tevezîhu 'ş-Şâtibiyye

İnebey Kütüphanesi HO739/4 numarada bulunan manzûme 10 varak olup, 13 satırdır. Kütüphane katalogunda “İbrahim b.Muhammed el-Amîdî” olarak kaydedilen müellif adı, mukaddimede⁶¹⁹ İbrahim b Muhammed el-‘Imâdî olarak zikredilmiştir. Eser içeriğinde kitap ismine yer verilmemiştir. Zahriyede yer alan ifadelere göre ise kitab ismi *Tevezîhu 'ş-Şâtibiyye*, müellif ismi İbrahim b. İmâdüddîn'dir. Nüshada istinsah bilgisi bulunmamaktadır. Ancak zahriyede yer alan “zêdallâhu umrihî” ifadesinden, nüshanın yazıldığı tarihte müellifin hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir nüshasına rastlanmayan eser halen yazma haldedir.

54. Behlûl

a. Hayatı

Tebsıra fi Bahsi't-Tecvîd isimli eserinden başka bir yerde adına rastlanmamıştır. Adı geçen eser, Osmanlı padişahı Sultan II. Selim'e ithaf edilmiştir. Bu bilgidен hareketle müellifin, II. Selim'in saltanat yılları olan 973/1566 - 982/1574 yıllarında hayatta olduğu söylenebilir.

b. Eserleri

Tebsıra fi Bahsi't-Tecvîd isimli eserinden başka bir eserine rastlanmamıştır.

Tebsıra fi Bahsi't-Tecvîd

İnebey Kütüphanesi UC243/4 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser, 122 varak, 15 satırdır. İçinde çeşitli risalelerin bulunduğu bir cildin dördüncü kitabı olarak, 36b varaktan başlamaktadır. Müellif ismi 36a varak onbirinci satırda ve 141b varak sekizinci satırda “Behlûl” olarak kaydedilmiştir. Başlıkta *Kitâbu Tebsıra fi Bahsi't-Tecvîd* olarak yazılmış olan kitap ismi, 37b varakta *Tebsıra* şeklinde ifade edilmiştir. İstinsah bilgileri bulunmayan nüshanın müellif hattı olma ihtimali bulunmaktadır. 38b varakta yer alan ifadelere göre eser, Osmanlı Padişâhı Sultan II. Selîm Hân'a ithâf edilmiştir. Bu bilgidен hareketle eserin

⁶¹⁹ İbrahim b.Muhammed el-İmâdî, *Tevezîhu 'ş-Şâtibiyye*, İnebey Ktp., HO739/4, vr. 2.

telifinin, Sultan II. Selim'in padişahlığı dönemi olan 1566-1574 yılları arasında olduğu söylenebilir. Tecvîd konularının yanında kırâat ilminden de bahseden eserin dili Türkçe'dir.

Kitap mukaddime ile birlikte sekiz bölümden oluşmaktadır. Müellif, bu bölümlerde nelerden bahsettiğine mukaddime de yer vermiştir.⁶²⁰ Buna göre; ilk iki bölümde harflerin sıfatları ve mehârici, üçüncü bölümde nûn-i sâkine, mîm-i sâkine ve tenvînin ahkâmı, dördüncü bölümde med ve kasr, beşinci bölümde terkîk ve tefhim, altıncı bölümde hâ-i te'nîs ve tâ-i te'nîslerin ahkâmı ile birlikte Hafs'a ait bazı vecihler konu edilmiştir. Müellif, hâtîme olarak isimlendirdiği son bölümde ise, kırâat-ı aşere imamlarından, hatim indirme ve tekbîr konularından bahsetmiştir.

Esere ait başka bir nüshaya rastlanmadığı gibi, eser üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

55. Alâaddîn er-Rûmî

a. Hayatı

Bursalı Mehmed Tâhîr Efendi, Alâaddin Rumî'ye ait olan ve , “tesmiye, ahbarü'n-nübüvvet, fıkıh, usul, belagat ve mantık” ilimlerinden bahseden bir risalenin, Molla Hüsrev tarafından *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr* adıyla şerhedildiğini söylemektedir.⁶²¹ Farklı kaynaklarda da Alâaddîn Rûmî adına rastlanmakta ancak hayatı ve eserleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁶²² Bu sebeple incelemeye tabi tutacağımız eserin kendisine aitliği hususunda bir kanaate varılamamıştır.

b. Eserleri

Müellifin kırâat ilmine dair başka eserinin olup olmadığı tespit edilememiştir.

el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân

İnebey Kütüphanesi HC14 numarada bulunan eser, 65 varak 19 satırdır. Kitap ismi zahriyede ve 2b varak altıncı satırda *Kitâbu Muhtasar mimmâ Ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân* olarak geçmektedir. Eser kapsamlı olarak incelenmiş olup müellif adına

⁶²⁰ Behlul, *Tebşıra fi bahsi't-Tecvîd*, İnebey Ktp., UC243-4, vr. 38b.

⁶²¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 339.

⁶²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi : Kuruluşun İstanbul'un Fethine Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947. C. 1, s. 520; Şükrü Özen, “*Teftâzânî*”, (DİA), C. 40, s. 300.

rastlanmamıştır. Kütüphane katalogunda müellif ismi “Alâaddîn er-Rûmî” olarak görünmekte ve bu ismin “defterden” alındığı belirtilmektedir. Nüshada istinsah bilgisi bulunmazken kütüphane kayıtlarında hicrî IX. asırda istinsah edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. Nüshanın müellif nüshası olması ihtimal dahilindedir. Eser kıraat imamlarından Ebû Amr’ın râvîleri olan ed-Dûrî ve es-Sûsî rivayetlerini ihtiva etmektedir.

Eserde bab ve sûre başlıkları kırmızı mürekkeple yazılarak belirgin kılınmıştır. Mukaddimedeki ifadelere göre müellif, kırâat imamlarından Ebû Amr’ın iki râvîsi olan ed-Dûrî ve es-Sûsî’nin, *eş-Şâtibiyye*, *et-Teyşîr* ve *el-Unvân* isimli kitaplarda geçen rivayetlerini toplamıştır.⁶²³ Müellif, kitabının kırâat eğitimine yeni başlayanlar için kolaylaştırıcı, bu ilmi elde etmiş olanlar için ise bilgilerini daha pekiştirici bir mahiyette olduğunu ifade etmektedir.⁶²⁴ Her iki râvînin de hocaları olan Ebû Amr b. Alâ ve şâz kırâat imamlarından Yahya b. Mübarek el-Yezîdî’yi de zikrettikten sonra İstiâze babıyla konulara geçiş yapılmıştır. Besmele babıyla devam eden usûl konuları 35a varakta sona ermektedir. Ferşü'l-hurûf bahsine geçen müellif vücûhâtı sûre tertibine göre ve adı geçen iki râvî cihetinden ele almıştır.⁶²⁵ Ferşü'l-hurûf bölümünün bitiminin ardından sıfâtü'l-hurûf konusunu işleyen müellif, konuya müteallık bir manzûmeye yer vererek kitabını sonlandırmıştır.⁶²⁶

Eserle ait başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Matbusu bulunmayan eser üzerine yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

56. Şeyh Ahmed Antalyavî

a. Hayatı

Kütüphane kataloglarında *Tecvîd* isimli eserin müellifi olarak adı geçen Antalyalı Ahmed Efendi’nin hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

b. Eserleri

Müellife ait *Tecvîd* isimli eserinden başka bir eserine rastlanmamıştır.

⁶²³ Alâaddîn er-Rûmî, *el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü’ş-Şâtibî ve’t-Teyşîr ve’l-Unvân*, İnebey Ktp., HC14, vr. 2b.

⁶²⁴ Alâaddîn er-Rûmî, *el-Muhtasâr* vr. 2b.

⁶²⁵ Alâaddîn er-Rûmî, *el-Muhtasâr* vr. 35a-63a.

⁶²⁶ Alâaddîn er-Rûmî, *el-Muhtasâr* vr. 63a-65b.

Tecvîd

İnebey Kütüphanesi GE4641/2 numarada bulunan eser, 7 varak olup 15 satırdır. İçinde muhtelif risaleler bulunan bir cildin ikinci eseri olarak, 42a-48b varakları arasında yer alan eser, 1195/1781 senesinde nesih hattıyla istinsâh edilmiştir. Müellif adı 42a varak altıncı satırda “Şeyh Ahmed Antalyevî” olarak, eser adı ise serlevhada *Tecvîd* olarak geçmektedir. Dili Türkçe olan risale, tecvîd kaidelerini ihtiva etmektedir.

Müellif eseri yazma sebebi olarak, Kur’ân öğrenme yaşına gelmiş olan çocuğunu göstermiştir. Ancak daha fazla kimsenin eserden istifade edebilmesini arzuladığından eseri Türkçe kaleme aldığını ifade etmiştir.⁶²⁷ Eserde harflerin mahreç ve sıfatlarına uzunca bir bölüm ayrılmıştır.⁶²⁸ Kalkale, izhar, idğam, ihfâ gibi bazı tecvîd kaideleri bu başlık altında işlenmiştir. Risale, meddât, sekte ve diğer tecvîd konularının örneklerle açıklanmasıyla sona ermektedir. Sayfa kenarlarında, bazı açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgilerin yanı sıra, Kur’ân okuyucusuna yönelik tavsiyelere yer verilmiştir.

Çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır. (Burdur İl Halk Ktp., No. 770-04; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, No. 53; Denizli, No. 426; Murad Buhârî, No. 326.) Matbusu bulunmayan eser üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

57. Şâtırzâde Muhammed b. Yahya el-Mar’âşî

a. Hayatı

Müellifin adı, Osmanlı Müellifleri’nde 1131/1719 senesinde yazılmış olan *Enfeî* isimli bir Türkçe tecvîd kitabının müellifi olarak geçmektedir.⁶²⁹ İnebey Kütüphanesi Haraççioğlu 718 numarada bulunan *Enfa’nî* isimli eserinde bulunan kısa biyografisinde tahsil hayatına dair bazı ipuçlarına rastlamak mümkündür. Kırâat ilmini hocası şeyhulkurrâ Hüseyin el-Marâşî’den aldığını söyleyen müellif, icazetini aldıktan sonra bir müddet mahalle mescidinde kırâat ve tecvîd dersleri vermiştir. İslami ilimleri tahsil için aralarında Meşhûr Saçaklızâde’nin de bulunduğu hocalarından izin istemiş ve Diyarbakır’a gitmiştir. Bir müddet Behrâm Paşa Camiinde kırâat dersleri verdikten sonra Van’a geçmiştir. Burada Hüsrev Paşa Camiinde ders vermenin yanı sıra Sinaniye Medresesinde talebe olmuştur. Ardından Sinan Kethüdâ Camiinde imamlık vazifesinde bulunan müellif, kırâat

⁶²⁷ Şeyh Ahmed Antalyavî, *Tecvîd*, İnebey Ktp., GE4641/2, vr. 42b.

⁶²⁸ Şeyh Ahmed Antalyavî, *Tecvîd*, vr. 42b-46a.

⁶²⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, s. 400.

öğretimine devam ettiği sırada tecvîde dair bir eser yazmaya karar vermiştir.⁶³⁰ Müellif bu son cümlelerin ardından sebep-i telife geçmektedir. Her seviyede insanın rahatlıkla anlayabileceği bu eseri 1131/1719 senesinde telif ettiğini bildirmiştir.⁶³¹ Hayatına dair başka bir malumat bulunmamaktadır.

b. Eserleri

Eserlerini Türkçe kaleme alan müellife ait, *Enfa'nî*, *Sahilü'l-Mübtedi-i İlm-i Tecvîd ve Hadikatü'l-Beyân ve Ravzatü'l-Cinân* isimli eserler bulunmaktadır.⁶³²

Enfa'nî

İnebey Kütüphanesi HO718 numarada bulunan eser, 198 varak 15 satırdır. Telif tarihi 1131/1719 olan eserde istinsâh bilgisi bulunmamaktadır. Kitap ismi 6b varak birinci satırda *Enfa'nî* olarak, müellif ismi ise 3a varak onuncu satırda “Şâtırzâde Muhammed b. Yahya b. Muhammed el-Mar'âşî” olarak yazılmıştır. İstinsâh bilgileri bulunmayan eser, kırâat-ı seb'a'yı konu edinmektedir. Güzel bir cilde ve nesih hatta sahip olan kitabın dili Türkçe'dir.

Eserin başında yer alan uzunca bir mukaddimenin ardından oldukça kullanışlı bir fihrist bulunmaktadır. Pek az yazma eserde rastlanan bir usulle bu fihriste bâb içeriklerinin yanısıra sayfa numaraları da eklenmiştir.⁶³³

Esere ait bir diğer nüsha Nuruosmaniye Kütüphanesi 99 numarada bulunmaktadır. Matbusu bulunmayan eser üzerine çalışma yapılmamıştır.

II. MÜELLİFİ BELLİ OLMAYAN ESERLER

1. Akiletü'l-Bahr fî Ulûmi'r-Resm

İnebey Kütüphanesi GE4555/5 numarada bulunan eser 4 varak olup 13 satırdır. Bulduğu cildin 79-82 varakları arasında yer alır. Metinde müellif adına dair bir kayıt bulunmazken, 82a varakta geçen “temmet akiletü'l-bahr fî ulûmi'r-resm” ifadesinden eserin ismi anlaşılmaktadır. Kütüphane kayıtlarında istinsahın hicrî VII. asırda yapıldığı

⁶³⁰ Şâtırzâde Muhammed b. Yahya el-Mar'âşî, *Enfa'nî*, İnebey Ktp. HO718, vr. 4ab.

⁶³¹ el-Mar'âşî, *Enfa'nî*, vr. 4ab.

⁶³² Bkz; Milli Ktp, No. 2595.

⁶³³ el-Mar'âşî, *Enfa'nî*, vr. 6ab.

bilgisi bulunsa da, metin içinde bu bilgiye dair bir kayda rastlanmamıştır. Resm-i hatt'tan bahseden eserin dili Türkçe'dir.

2. *Kavâid-i Kur'ân*

İnebey Kütüphanesi UC9647/7 numarada bulunan eser 4 varak olup 11 satırdır. İçinde çeşitli risalelerin bulunduğu bir cildin 63-66 varakları arasında yer almaktadır. Risalenin ismi serlevha konumundaki besmelenin üstünde *Kavâid-i Kur'ân* olarak geçmektedir. Ferağ kaydında Rabûlevvel ayında yazıldığı bilgisinden başka bir bilgiye rastlanmamıştır. Eserin dili Türkçe'dir.

Müellif, tecvîd konularını belli bir tertip gözetmeksizin ele almış ve bazı konulara hiç temas etmemiştir. Sakin nûn'a ait hükümlerle başlayan eser, kalkale, tefhîm ve terkîk gibi kaideleri açıklayarak son bulmaktadır.

3. *Kavâid-ü Kur'âni'l-Azîm*

İnebey Kütüphanesi'nde OR3142/4 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 22 varak olup 13 satırdır. İçinde yer aldığı cildin 125-146 varakları arasında bulunmaktadır. Eserin ismi, besmelenin hemen sonrasında *Kavâid-ü Kur'âni'l-Azîm* olarak geçmektedir. İstinsah bilgisi bulunmayan eserin dili Türkçe'dir.

Eser, Kur'ân-ı Kerîm'i tecvîdle okumanın zaruretinden ve faziletinden uzun uzun bahsederek konu ile ilgili ayet ve hadislerden örnekler vermektedir. Müellif, Tecvîd konularına geçmeden evvel, harflerin mahreç ve sıfatları konusuna değinmiştir. Her bir tecvîd kaidesi için önce tarif yapmış ardından Kur'ân'dan misaller vererek konuyu pekiştirmeyi amaçlamıştır.

4. *Kavâid-ü Kur'âni'l-Azîmu's-Şân Sahîh Muhtasâr*

İnebey Kütüphanesi OR378/4 numarada bulunan eser 4 varak 21 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 63-66. varakları arasında yer almaktadır. Eser ismi besmelenin üstünde kırmızı mürekkeple *Kavâid-ü Kur'âni'l-'Azîmu's-Şân Sahîh Muhtasâr* olarak yazılmıştır. İstinsah bilgileri bulunmayan risalenin dili Türkçe'dir.

Müellif risaleye “Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı Kerîm'i öğreten ve onu öğrenenlerinizdir” hadisi ile başlamış devamında Kur'ân'ı tecvîdle okumanın gerekliliğinden ve faziletinden bahsetmiştir. İstiâze ve besmele bahsiyle tecvîd konularına

geçiş yapan müellif,⁶³⁴ konulara başlarken “fasl” ve “bâb” başlıklarını kullanmıştır. Konular, *Hükm-ü râ, lâm-ı ta'rîf, nûn harfine ait hükümler, mütekârib ve mütecânis harfler, med ve kasr, lîn harfleri ve hükümleri, hâ zamiri, vakf kuralları, idgâm-ı maalgunne* ve *Secâvendî'nin belirlediği vakf alametleri* şeklinde sıralanarak ele alınmıştır.⁶³⁵

5. *Kitâbü't-Tayfur*

OR125/2 numaralı demirbaş numarasıyla İnebey Kütüphanesi'nde bulunan eser, 53 varak 21 satırdır. Kütüphane kataloğuna göre eserin müellifi bilinmemektedir. Zirâ eser içinde de müellif ismine yer verilmemiştir. Ancak eserin isminden hareketle Tayfûr es- Secâvendî'ye ait olabileceği ihtimali üzerine yaptığımız karşılaştırmada eserin Secâvendî'ye ait olan *'İlelü'l-vukûf'*un bir muhtasarı niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. İhtisârın müellif tarafından mı yahut bir başkası tarafından mı yapıldığı ise açıklığa kavuşturulamamıştır. Eser adı besmelenin üstünde *Kitabü't-Tayfûr* olarak geçmekte olup, kütüphane kataloğuna bu şekilde kaydedilmiştir. İstinsah tarihi bilinmeyen nüshanın müstensihî Hafîzu'l-kurrâ Hüseyin Hıfzî'dir.

Eserde, ayetlerin sonunda veya herhangi bir yerinde yapılan vakıflar konu edilmektedir. Müellif Fatiha Sûresi'nden başlamak suretiyle, tüm sûreleri ayet sayısı, mekkî ve medenî oluşları ve vakf yapılabilecek yerler yönünden ele almıştır. Vakf yapılabilecek yerlere ait esaslar ve remizler, lafzın önüne kırmızı mürekkeple yazılarak gösterilmiştir. Fatiha'dan Nâs'a kadar söz konusu tüm lafızlar yazılmış ancak 31b varaktan itibaren vakıf alametleri gösterilmemiştir.

Muhtelif kütüphanelerde *Kitabü'l-Vakf ve'l-İbtida, Tayfur* ve *Kitabü't-Tayfur* gibi isimlerle kayıtlı çeşitli yazma nüshalara rastlamak mümkündür. Secâvendî'nin vakıf konusunu ele aldığı meşhur eseri *'İlelü'l-Vukûf'* Muhammed el-Îdî tarafından tahkikli neşir olarak yayımlanmıştır. Ayrıca Muhsin Hâşim Dervîş tarafından doktora çalışması yapılarak *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ* adıyla neşredilmiştir.

⁶³⁴ *Kavâid-ü Kur'âni'l-Azîmu's-Şân Sahîh Muhtasâr*, İnebey Ktp, OR378/4, vr. 63a.

⁶³⁵ *Kavâid-ü Kur'âni'l-Azîmu's-Şân Sahîh Muhtasâr*, vr. 66a.

6. *Kitâbü't-Tecvîd fî Kelâmi'l-Mecîd*

İnebey Kütüphanesi KU14 numaraya kayıtlı eser 96 varak olup 9 satırdır. Müellife dair bir kayıt bulunmazken eserin ismi besmelenin üstünde *Kitâbü't-Tecvîd fî Kelâmi'l-Mecîd* olarak geçmektedir. Kütüphane kayıtlarında İstinsâhın hicrî X. asır sonlarında yapıldığı belirtilmekte ise de ferağ kaydında Safer ayının evvelinde Cuma günü istinsâh edildiği bilgisinden başka herhangi kayıt bulunmamaktadır. Dili Türkçe olan eser, Tecvîd ile ilgilidir.

Müellif uzunca bir hamdele ve salvele faslının ardından 'tecvîd' ve 'terfîl' kavramlarını açıklamıştır. Devamında Kur'ân-ı Kerîm kıraatında tecvîde riayet etmenin gerekliliğine dair ayet, hadis ve bazı müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir.⁶³⁶ Sırayla; *sâkin nûn ve tenvîn, medler, kasr, tefhîm, terkîk, vakf, vasl, revm* ve *işmam* konularını ele alan müellif, devamla *mehârîcü'l-hurûf* ve *sıfâtu'l-hurûf* meselesine değindikten sonra kitabı nihayete erdirmiştir.

Çeşitli kütüphanelerde aynı ada sahip yazma nüshalar bulunmaktadır. (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 41; H.Selim Ağa Ktp., Kemankeş, No. 137; Kayseri Râşid Efendi Ktp., Râşid Efendi, No. 026648/2; Milli Ktp., No. 4817) Söz konusu nüshaların müelliflerinin bilinmemesi ve dillerinin Türkçe olması gibi ortak noktaları bulunmakla birlikte aynı eser olup olmadıkları yapılacak karşılaştırma ile anlaşılacaktır.

7. *Kitâbu Vakf-ı Hamza*

İnebey kütüphanesi HC16/4 numarada bulunan eser 8 varak olup 18 satırdır. Kitap ismi besmelenin üstünde *Kitâbu Vakf-ı Hamza* olarak geçmektedir. İçinde bulunduğu cildin 47b ve 54a varakları arasında bulunan eser, 1252/1836 senesinde istinsâh edilmiştir.

Eserde Fatiha Sûresi'nden başlanmak suretiyle Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakıf kaideleri ve bu kaidelerin geçerli olduğu kelimeler Teysîr Tariki üzere açıklanmaktadır.

Esere ait bir diğer nüsha UC226/3 numarada *Risaletü fî Vakfı Hamza ve Hişâm 'ale'l-Hemze* ismiyle kayıtlıdır.

⁶³⁶*Kitâbü't-Tecvîd fî Kelâmi'l-Mecîd*, İnebey Ktp., KU14, vr. 2a-27a.

8. *Kitâb fi Beyâni'l-Vakf*

İnebey Kütüphanesi HO742/1 numarada bulunan eser 104 varak 13 satırdır. Kitabın herhangi bir yerinde eser ismine rastlanmamıştır. Kütüphane kataloğundaki *Kitâb fi Beyâni'l-Vakf* adlandırmasının muhtevadan mülhem olduğu söylenebilir. Nüsha, Seyyid Ahmed bin Şükrî tarafından 815/1412 senesinde istinsâh edilmiştir.

Eser vakf kaideleri ve vakf çeşitleri hakkında bilgiler vererek başlamaktadır. Ardından 8a varaktan başlamak üzere Fâtiha Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar ayetlerin içinde veya sonunda bulunan tüm vakfları çeşitleri açısından ele almıştır.

9. *Manzûme fi Resm-i Mushâf-ı Osman*

İnebey Kütüphanesi UC225/6 numaralı demirbaşa kayıtlı olup, 4 varak 25 beyitlik bir manzûmedir. İstinsah bilgisi bulunmayan eserin isminin muhtevadan hareketle verilmiş olması muhtemeldir. Bazı Kur'ân lafızlarını resm-i hatt açısından ele alan bu manzûmenin dili Türkçe'dir.

10. *Manzûme fi't-Tecvîdi'l-Fâtiha*

OR989/2 numaraya kayıtlı olan eser 2 varak, 18 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 84b ve 85a varakları arasında yer almaktadır. Eserde Fatiha Sûresi'nde bulunan kırâat farklılıkları Mısır Tarîki Mutkîn Mesleği cihetinden ele alınmaktadır.

11. *Mefhûm-u Tecvîd ale'l-İcmâl*

UC2911/5 numarada bulunan eser 2 varak 21 satırdır. İçinde yer aldığı cildin 41a ve 42b varakları arasında bulunmaktadır. Tecvîde dair özet mahiyetinde kısa bilgilerin verildiği eserin dili Türkçe'dir.

12. *Riâyetü't-Tecvîd*

İnebey Kütüphanesi UC225/5 numaradaki eser 13 varak 13 satırdır. Kırâat ve tecvîd ilimlerine müteallık eserleri ihtiva eden bir cildin 124b ve 135b varakları arasında yer alır. Kütüphane kataloğunda geçen isim, 1a varakta bulunan ve cilt içerisinde yer alan kitapların isimlerini gösterir tablodan alınmıştır. Ancak, yaptığımız incelemede bu isimledirmenin yanlış olduğu ve risalenin bir adının bulunmadığı neticesine varılmıştır. Zira zahriyedeki *Kitâbu'r-Riâye* Mekki b. Ebî Tâlîb'in eserini işaret etmektedir. Eserde

istinsah bilgisi bulunmamakla birlikte, gerek kullanılan Türkçe gerekse imla özellikleri, eserin erken Osmanlı dönemine ait olduğu izlenimini vermektedir.

Tecvîde dair oldukça açıklayıcı bilgiler veren eserin bir tercümeden ziyade telif olduğu anlaşılmaktadır. Müellif mukaddîmede, Tecvîd ilmine dair Arapça ve Farsça pek çok eser bulunmasına rağmen, bu muhtasarı kaleme aldığını ifade etmiştir.⁶³⁷ Eserde konular, *istiâze ve besmele, med, kasr, sükûn, vakf, revm, işmâm, hâ-i te'nîs, sakin nûn ve tenvîn, tefhîm ve terkîk* gibi bablar çerçevesinde ele alınmıştır.

13. Risale fî Beyân Mevâzi 'ı-l-Kur'ân elletî Tûcibu'l-Küfr 'inde Vakfihâ

UC2911/4 numaraya kayıtlı olan eser 3 varak olup 21 varaktır. İçinde yer aldığı cildin 39b-41b varakları arasında bulunmaktadır. Ebu'l-Leys Muharrem er-Ramlî'nin *Zelletü'l-Kârî* isimli eserinden alındığına dair bir not bulunmaktadır.⁶³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de vakf edilmemesi gereken yerler sûre sûre ele alınmıştır.

14. Risâle fî Beyânı Ta'dâd Vakfi'l-Küfri fî Cemî'i mâ fi'l-Kur'ân

İnebey Kütüphanesi OR125/1 numarada bulunan risale 5 varak 21 satırdır. Eserde üzerinde vakf yapıldığı zaman inkâr manası taşıyabilecek lafızlar konu edilmektedir. Müellif, 42 sûrede geçen bu evsftaki 87 ifadeyi teker teker ele alarak, söz konusu yerlerde vakf yapılmış ise hangi kelimededen ibtida etmek gerektiğini göstermiştir. Ayrıca manayı bildiği halde kasten vakf yapan kimsenin küfre düşeceğini ifade etmiştir.

15. Risâle fî Beyânı Vakfi'l-Küfr

GE4647/16 numaraya kayıtlı eser 3 varak olup 17 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 121b-123b varakları arasında yer almaktadır. Risalede vakf edilmesi câiz olmayan Kur'ân lafızları ve vakf yapılması halinde ibtidânın uygun olacağı yerler gösterilmektedir.

16. Risâle-i Kavâid fi'l-Kırâat

İnebey Kütüphanesi GE2749/3 numarada kayıtlı bulunan risale 7 varak 15 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 134a-140b varakları arasında yer almaktadır. *Mehârîcü'l-Hurûf* bahsiyle başlayan risale tecvîd kaidelerini işledikten sonra kıraât imam ve ravilerinin

⁶³⁷ *Riayetü't-Tecvîd*, İnebey Ktp., UC225/5, vr. 124a.

⁶³⁸ *Risale fî Beyân mevâzi 'ı-l-Kur'ân elletî tûcibu'l-Küfr 'inde Vakfihâ*, İnebey Ktp, UC2911/4, vr. 41b.

rumuzlarını zikrederek sona ermektedir. Dili Farsça olan eserde istinsah bilgisi bulunmamaktadır.

17. *Risâle-i Kiraât*

İnebey Kütüphanesi UC225/4 numarada kayıtlı olan eser 17 varak 22 satırdır. Eser ismi 106b varakta *Risâletü fi Hakkı'z-Zâd* olarak yazılı olmasına rağmen, kütüphane kataloğunda *Risâle-i Kiraât* olarak kaydedilmiştir. İçinde bulunduğu cildin 106b-122b varakları arasında bulunan eser Kur'ân harflerinin mahreç ve sıfatları hakkında bilgi vermektedir. Eserin sonunda, Aliyyü'l-Kârî'den telhîs yapıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır.⁶³⁹ İstinsah kaydı bulunmayan eserin dili Türkçe'dir.

18. *Risâlet-i Kiraât*

OR128 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 246 varaktır. Eser adı muhtevaya göre verilmiştir. Ciltlenmemiş üç defter halinde olup, daha ziyade bir çalışma defteri niteliğindedir. Oldukça hacimli olan eser aşere kavâidine ilişkin bilgileri soru-cevap tarzında verdikten sonra yine aşere vücûhatından örnekler sunmaktadır. 1320/1902 senesinde istinsah edilen eserin dili Türkçe'dir.

19. *Risâletü fi'l Kırâat*

İnebey Kütüphanesi GE1462/13 numarada bulunan eser 3 varak olup 17 satırdır. Müellif, bazı kişilerin, namazı ifsad eden tilâvet hatalarını sorması üzerine risaleyi kaleme aldığını ifade etmiştir.⁶⁴⁰ Namaz kıraâtı esnasında sıkça yapılan hataları örneklerle açıklamıştır. Ayrıca sayfa kenarlarında, Kur'ân-ı Kerîm'de on yedi kelimedede vakf yapmanın caiz olmadığı ifade edilerek bu lafızlarla birlikte vakf çeşitleri açıklanmıştır. İstinsah bilgisi bulunmayan eserin adı içeriğe göre verilmiştir.

20. *Risâle fi'l-Kiraât*

GE2749/2 numaralı eser 9 varak 15 satırdır. Eserin başında hamdele ve mukaddime faslı bulunmayıp doğrudan Bakara Sûresi'nden ilgili kelimelerin tahliline başlamaktadır. Bu durum risalenin baş tarafının eksik olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Risalede resm-i hattaki yazılışları farklı olan kelimeler sûre sûre ele alınmıştır. Eser adı muhtevaya göre verilmiştir.

⁶³⁹ *Risâle-i Kiraât*, İnebey Ktp., UC225/4, vr. 122b.

⁶⁴⁰ *Risâletü fi'l Kiraât*, İnebey Ktp., GE1462/13, vr. 85b.

21. Risâle-i Tecvîd

İnebey Kütüphanesi OR119/1 numarada bulunan eser 15 varak olup 17 satırdır. İçerikte risale adına dair herhangi bir ifade bulunmazken, konusuna göre isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Tecvîd'in farzıyetinden bahisle başlayan eser, lahn konusuna uzunca bir bölüm ayırmıştır. Konuya dair Hz. Ömer ve Hz. Ali'den nakiller zikredilmiştir. Ardından tecvîd ilminin diğer konuları ele alınarak örneklerle açıklanmıştır. İstinsah tarihi ve müstensahi belli olmayan risalenin dili Türkçe'dir.

22. Risâle-i Tecvîd

OR1176/2 numarada bulunan eser 2 varak olup, 24 satırdır. Eser adı metinde *Risâle-i Muhtasar* olarak geçmekte iken, kütüphane kataloğuna *Risâle-i Tecvîd* olarak kaydedilmiştir. Tecvîd kâidelerini muhtasar olarak ele alan eser, Mustafa b. Muhammed b. Ahmed tarafından 1147/1734 senesinde istinsah edilmiş olup dili Türkçe'dir.

23. Risâle fi't-Tecvîd

GE4555/2 numaralı demirbaşa kayıtlı olan eser 5 varak olup 15 satırdır. Risalede, Kur'ân harfleri mahreç ve sıfatları açısından detaylı bir değerlendirmeye tabi tutularak, harflerin özelliklerine göre ortaya çıkan tecvîd kaideleri hakkında bilgi verilmiştir. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

24. Risâletü fî Kırâati'l-Kur'ân bi't-Tecvîd

İnebey Kütüphanesi UC248/2 numarada bulunan eser 7 varak 13 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 30b-36a varakları arasında yer almaktadır. Risale ismi muhtevaya göre verilmiştir. İstinsah kaydı bulunmamaktadır. Risale Kur'ân harflerinin mahreç ve sıfatlarına dair yazılmıştır. Şâtıbî, Dâni ve İbnü'l-Cezerî gibi tanınmış kırâat âlimlerinin görüşlerine yer vermek suretiyle konunun önemi vurgulanmıştır. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

25. Risâletü't-Tekbirât

HC16/1 numaraya kayıtlı olan eser 4 varak olup 19 satırdır. Eser adı besmelenin üzerinde *Risâletü Tekbirât* olarak görünmektedir. Risalede, Duhâ Sûresi'nden itibaren Nâs Sûresi'ne kadar tüm sûre geçişlerinde getirilen tekbirler konu edilmiştir. Müellif, İbn-i Kesîr'in birinci ravisi olan el-Bezzî'nin rivayeti üzere mevzuyu ele almış, *tekbîr*, *tehlîl* ve

tahmîd okunması veya okunmaması gereken yerleri teker teker açıklamıştır. Müstensihi belli olmayan nüsha 1252/1836 senesinde istinsah edilmiştir.

26. *Risâle-i Müfredât*

HC16/3 numaradaki eser 12 varak, 18 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 29a-39b varakları arasında yer almaktadır. Eser ismi besmelenin üzerinde yazmaktadır. Kırâat ilmiyle ilgili olan esere, Kur'ân-ı Kerîm tilâvetine başlama usullerini zikrederek giriş yapılmıştır. Devamında kırâat-ı seb'a imamlarının kırâat özelliklerini her bir imam için tek tek ele alarak Fâtiha ve Bakara sûrelerindeki örnekler üzerinden açıklamaktadır. 1252/1836 senesinde istinsah edilen nüshanın müstensihi bilinmemektedir. Eser Türkçe olarak kaleme alınmıştır.

27. *Sualli ve Cevâblı Tecvîd*

İnebey Kütüphanesi GE3912 numarada kayıtlı olan eser 48 varak olup 11 satırdır. Kitap içeriğinde eser ismine dair herhangi bir ifade bulunmamasına karşın muhteva ve konuların ele alınış tarzı dikkate alınarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve onu okuyanın faziletinden bahisle başlayan kitap, tecvîd bilmenin gerekliliğine değindikten sonra tecvîd konularını soru-cevap metoduyla açıklamaktadır. Eserin dikkat çeken bir özelliği de sıkça yapılan okuyuş hatalarına örneklerle yer vermiş olmasıdır. İstinsah kaydı bulunmayan eserin dili Türkçe'dir.

28. *Tafarrud el-Âsım fi'l-Kırâât*

HO742/2 numaraya kayıtlı olan eser 15 varak 13 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 107-121 varakları arasında yer almaktadır. Eser ismi *Tafarrud el-Âsım fi'l-Kırâât* olarak kaydedilmişse de içerikte kitap ismine delalet eden herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Eserde İmam-ı Âsım'ın tek olarak rivayet ettiği 22 vecih ele alınmaktadır. Söz konusu lafızlar geçtiği sûreler de zikredilerek tek tek açıklandıktan sonra, İmâm-ı Âsım'ın iki ravisi Ebû Bekr Şu'be ve Hafs b. Süleymân'ın ilgili lafızlar üzerindeki tercihlerine yer verilmiştir. Ferağ kaydında 815/1413 senesinde Seyyid Ahmed b. Tengriberdi tarafından kaleme alındığı belirtilen eserin müellif hattı olma ihtimali bulunmaktadır.

29. *et-Tecvîd*

HO739/5 numaraya kayıtlı olan risale 7 varak 19 satırdır. İçinde yer aldığı cildin 71b-77a varakları arasında bulunmaktadır. Müellifi belli olmadığı gibi eser ismine dair

herhangi bir kayda da rastlanmamıştır. Ancak 77a varakta geçen ifadeye göre, risalede bahsedilen meseleler müellife ait olan *Beyân-u Müşkilât fî Tecvîd* isimli eserde etraflıca anlatılmıştır. Eserde temel tecvîd bahisleri “fasl” başlıkları altında ele alınmaktadır.

30. *Tecrîdü'l-Beyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*

İnebey Kütüphanesi GE4221/2 numarada bulunan eser 8 varak 19 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 58b-65b varakları arasında yer almaktadır. Eser ismi 59 varakta *Tecrîdü'l-Beyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* olarak geçmektedir. Dikkat çekici bir nesih hatla yazılmış olan risale, tecvîd konularını gayet açıklayıcı bir şekilde ele almıştır. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

31. *Tecvîdü'l Kur'ân-ı Kerim*

GE5244/4 numaraya kayıtlı olan eser 8 varak olup 15-19 arasında değişen satır sayısına sahiptir. Eser ismine dair bir kayıt bulunmamakla beraber, kütüphane kataloğunda geçen isim muhtevadan hareketle verilmiş olmalıdır. Hamdele faslının hemen ardından risalenin, tecvîd ilminden bahseden çeşitli kitaplardan yapılan bir derleme olduğu yazmaktadır. Tecvîd hükümleri yedi başlık altında incelenip açıklanmıştır. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

32. *Tercüme-i Mukaddimetü'l-Cezeriye*

4220/2 numaraya kayıtlı olan eser 8 varak olup, varağın her bir yüzünde 8 beyit tercüme edilmiştir. Türkçe tercüme beyitlerin altına kırmızı kalemle yazılarak yapılmıştır. Mütercim ve müstensih bilgisi bulunmayan eser, 994/1586 senesinde istinsah edilmiştir.

33. *Tercüme-i Cezerî*

OR108 numaralı eser 9 varak 21 satırdır. Kütüphane kataloğuna göre eserin müellifi bilinmemektedir. Ancak ferağ kaydında bulunan “ketebe el-Fakîr Muhammed b. Mahmûd es-Selânîkî” ifadesi eserin müellif hattı olabileceği ihtimalini doğurmuştur. Bu durumda Muhammed b. Mahmûd es-Selânîkî'nin müstensih ya da müellif/mütercim olduğu kesin olarak söylenememektedir. 1077/1666 senesinde yazılmıştır. *el-Mukaddime*'nin manzûm Türkçe tercümesi olan eserde beyitlerin aslı bulunmamaktadır. Konu başlıkları sayfa kenarına kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

34. *Şerh-i Mukaddimetü'l-Cezerî*

İnebey Kütüphanesi UC8100 numarada bulunan eser 24 varak olup 19 satırdır. İçinde bulunduğu cildin 28b varağından başlayan eserde, 51b varaktan sonrası eksiktir. Eserin adı, müellifi ve istinsah bilgileri belli değildir. Besmele, hamdele ve salveleden sonra doğrudan şerhe başlanmıştır. Şârih beyitleri kelime kelime ele aldıktan sonra “*ma'nây-ı beyt*” başlığı altında beytin açıklamasına yer vermiştir. Eserin dikkat çeken yönü ise, ibarenin Arapça grameri yönünden tahlil edilmesidir. Dili Türkçe olan eser için müstakil bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MATBULARI BULUNMAYAN YAZMA ESERLERİN AYRINTILI TANITIMI

Bu bölümde, İnebey Kütüphanesi'nde bulunan yazma kırâat ve tecvîd eserleri arasından, çeşitli özellikleri itibariyle seçilmiş beş eser detaylı olarak tanıtılacaktır. Eserlerin seçiminde matbusunun bulunmaması ve üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olmasının yanı sıra, metin, şerh ve tekmile gibi farklı türlerde olmalarına dikkat edilmiştir. Ayrıca ayrıntılı olarak incelenecek olan kitapların seçiminde yedi kırâat, on kırâat, ve tecvîd gibi farklı konuları ihtiva etmesi de tercih edilmiştir. Mensûr ve manzûm olmak üzere her iki tarza da örnek teşkil edecek eserlerin yanında, kırâat ve tecvîd ilimlerinde iki önemli kaynak olan *Hırzu'l-Emânî* ve *el-Mukaddime*'nin henüz gün yüzüne çıkarılmamış olan şerhleri tanıtılacaktır.

I. MENSÛR ESERLER

A. El-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza

1. Eserin Müellifi

Hüseyn b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed b. Cemâleddîn el-Hısnî

2. Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	İnebey	Satır Sayısı	13
Bölümü	Haraçcıoğlu	Cildi	Şemseli, Miklepli, Meşin
Demirbaş No.	717	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 66
Yazı Çeşidi	Nesîh	Mecmuada ise	Risâle:
Boyutu	204*144/128*74		Varak:
İstinsah Bilgisi	Nüsha müellif hattı olup, 963/1555 senesinde Şam'da yazılmıştır.		

3. Eserin Başı

الله أحمد إذ جعلني ممن نقل كتابه غصًا طريًا، وأهلني للتناول من معانيه رطبًا جنيًا، وأشكر إذ وقفني لقراءة القرآن بغالب طرقه مرويًا، وأسأل أن يسعدني بسعادة الدارين لا يكون عند ربي مرضيًا، ولمن أحبني ودعا لي أن يدخل جناتًا قد أعدّها لمن كان تقيًا، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، إله لم يزل أحديًا رؤوفًا رحيمًا قديرًا دائمًا صمدًا، وأشهد أن سيدنا ونبينا محمدًا عبده ورسوله أرسله مختارًا عربيًا، صلى الله وسلّم على سيدنا محمد وعلى آله وأصحابه الذين اقتبسوا من مشكاة الإيمان نورًا مضيئًا، صلاة وسلامًا، صلى وسلم عليهم في الجنان درجًا عليًا.

4. Eserin Tanıtımı

Eserine, kendisine bu kitabı kaleme alma imkanını bahşettiği için Allah'a hamdederek başlayan müellif, teknik konulara girmeden önce uzunca bir mukaddime kaleme almıştır.⁶⁴¹ Buna göre eseri İstanbul'daki öğrenciler için kaleme aldığını ancak dünyanın her köşesindeki talebelerin bu eserden istifade edebileceğini belirtmiştir.⁶⁴² Kitabın hacminin küçüklüğünü ise, doğrudan konunun kapsamına girmeyen bazı meseleleri dışarda bırakmasına bağlamış ve kitap için, 'hacmi küçük ilmi büyük' ifadesini kullanmıştır.⁶⁴³

Kitabın konusunun 'kırâat imamlarından Hamza ve Hişam'ın vakf kaidelerine göre hemzenin durumu' olduğu müellif tarafından ifade edilmiştir. Hemze konusunda yazılmış diğer kitaplara göre daha faydalı olacağını da iddia etmiştir.⁶⁴⁴

Ahkâmının çok olmasından dolayı diğer harflere nazaran hemze ile ilgili meselelerin zor olduğunu ifade ederek, eseri hazırlarken yararlandığı bazı kaynakları zikretmiştir. Buna göre; Ebû Bekr Ahmed b. Mihrân el-Mukrî, el-Ca'berî, İbnü'l-Cezerî ve eş-Şâtıbî bu kaynaklardan bazılarıdır.⁶⁴⁵ Ayrıca kendisine ait olduğunu söylediği *Tuhfetü'l-Berara fi'l-Kırâati'l-Aşera* adlı eserinden ve *Hirzü'l-Emânî* üzerine yaptığı şerhten sıkça bahsetmekte ve atıfta bulunmaktadır.⁶⁴⁶

⁶⁴¹ Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed b. Cemâleddîn el-Hısnî, *el-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfi'l-Hişam ve Hamza*, İnebey Ktp., HO717, vr. 2b.

⁶⁴² Müellif eseri gurbette iken yani İstanbul'a ikinci gelişinde yazdığını ifade etmiştir. (2a vr)

⁶⁴³ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 2a.

⁶⁴⁴ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 2a.

⁶⁴⁵ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 3b.

⁶⁴⁶ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 3a.

Hemze’nin telaffuzu zor, mahreci ise uzak bir harf olması sebebiyle, bu zorluğu hafifletmek için *nakil*, *teshil*, *beyne beyne*, *medd-i bedel* ve *idgâm*⁶⁴⁷ gibi bazı kurallar getirildiğini söyleyen müellif, bu kaidelerin özellikle *Hicâz Kurrâsı* tarafından benimsendiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁸

Konuya olan ilgisinin nasıl başladığını da açıklayan müellif, daha önce şerhettiği *Hırzû’l-Emânî*’de, bu konunun dikkatini çektiğini ve müstakil bir eser kaleme almaya karar verdiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁹ Buradan anlaşılan müellif bu iki eserde kırâat ilminin temel konularını işlerken *hemze*’nin durumunun daha çetrefilli olduğunu düşünerek konuyu müstakil olarak ele almak istemiş ve bu konuda elimizdeki eseri telif etmiştir. Bu da elimizdeki eserin *hemze* konusundaki derinliğine işaret etmektedir.

Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed b. Cemâleddîn el-Hısnî, konu ile ilgili fikir beyan eden müelliflerden bolca nakiller yapmaktadır. Örneğin bir mesele ile ilgili Ebû Amr ed-Dânî ile es-Şehâvî’nin ihtilafını aktardıktan sonra kendi düşüncelerine “*kultü*” ifadesiyle başlamak suretiyle yer vermiştir.⁶⁵⁰

İncelenen lafızların Mushaf tertibindeki sûre-ayet sıralamasına göre değil de, “*aynı kelimedede bulunan iki hemze*” örneğindeki gibi, hemzenin kelime içerisindeki konumuna göre gruplanarak incelendiği görülmektedir. Ayrıca eserde bab veya fasıl gibi başlıklar bulunmadığı için konuların başlangıç ve bitişlerinin takibi zorlaşmaktadır.

Müellif eserin başlarında “*hemzenin tahfîfi*” konusuna değinmiştir. Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer, Âsım gibi Hicaz, Medine ve Mekke kurrâsının kâhîr ekseriyetinin kırâatlerinde *tahfîf-i hemze*’yi tercih ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁵¹

Cemâleddîn el-Hısnî, hemzenin kelimedede tek başına olması durumundaki okunuşuna ve kurrânın bu konudaki görüşlerine de yer vermiştir. Buna göre çoğunluk *tahkîk* ile okurken bazıları da *ibdâl* ile okumuşlardır.⁶⁵²

Müellif kitabın ana konusunu oluşturan Hamza ve Hişâm’ın vakf’ları bahsine Hamza ile giriş yapmıştır. Buna göre İmam Hamza, hemzeli kelimeler üzerinde çoğunlukla

⁶⁴⁷ Terim anlamları için bkz; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Bs., 2009, İstanbul,

⁶⁴⁸ Cemâleddîn el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 4b.

⁶⁴⁹ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 3a.

⁶⁵⁰ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 6a.

⁶⁵¹ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 4a.

⁶⁵² el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 5b.

tahfif ile vakfetmiştir. Süleyman b. Mehrân, Sellâm et-Tavîl, Humrân b. A'yân gibi kırâat imamları da İmam Hamza gibi okumayı tercih etmişlerdir.⁶⁵³

Müellif Hamza'nın ibdâl vechinin sadece vakf halinde olduğunu söylemektedir. Hemzenin sâkin ya da harekeli olmasına, kendinden önce zâid “vav” ve “yâ” bulunmasına göre çeşitli hükümler bulunduğunu ifade etmiştir.

Hişâm rivayeti ile ilgili ise Hulvânî tarikinde kelimenin sonunda bulunan hemzenin tahfifle okunduğunu aktarmıştır.

Eserde hemzenin, ‘kelime başında bulunan hemze’, ‘kelime ortasında hemze’, ‘kelime ortasındaki sakin hemze’, ‘öncesi sakin olan kelime ortasındaki hemze’, ‘kelime ortasında bulunan hemzenin ve önündeki harfîn harekeli olması’, ‘kelime sonunda bulunan hemze’ gibi çeşitli durumları, örnek olarak verilen Kûr’ân lafızlarıyla birlikte uzun uzun işlenmiştir.

Eserde eş-Şâtıbî, Ebû Amr ed-Dânî, Alemuddîn es-Sehâvî gibi kırâat âlimlerinden bolca nakiller yapıldığı görülmektedir.⁶⁵⁴

Kitapta kırâat ilminin en zor ve en teferruatlı konularından olan⁶⁵⁵ hemze bahsi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Henüz gün yüzüne çıkmamış olan bu kıymetli eser üzerine daha kapsamlı bir çalışma gerekmektedir.

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı

وتم هذا الكتاب المبارك بالقسطنطينية المحروسة في موضع يُعرف بأمر بخاري بها رحمه الله تعالى رحمة واسعة ورحمنا برحمته في يوم الخميس بين الصلاتين في اثنا شهر شعبان سنة ثلاث وستين وتسعمائة من الهجرة المطهرة وسلام على المرسلين، والحمد لله رب العالمين.

أنها كتابه مؤلفه الحسين بن علي في ذي قعد الحرام سنة 963 بالجامع الأموي بدمشق المحروسة.

⁶⁵³ el-Hısnî, *el-Keşf*, vr. 6b.

⁶⁵⁴ Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime*, İnebey Ktp., HO736/1, vr. 7a.

⁶⁵⁵ Ebû İshak Burhaneddin İbrâhim b Ömer b İbrâhim b Halil el-Ca'berî, *Kenzu'l-Meânî fi Şerhi Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî, Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1998, C. 2, s. 494.

B. et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime

1. Eserin Müellifi

Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî (ö. 870/1466)

2. Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	İnebey	Satır Sayısı	21
Bölümü	Haraçcıoğlu	Cildi	
Demirbaş No.	736/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 41
Yazı Çeşidi	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Boyutu	200x140, 155x98		Varak:
İstinsah Bilgisi	İstinsah tarihi ve müstensihî bilinmemektedir. Ferağ kaydında “ <i>alâ yedi'l-fakîr</i> ” ifadesi bulunmaktadır.		

3. Eserin Başı

الحمد لله الذي أنزل القرآن متشابها وغير متشابه، وخصّ من تلاه وعمل به بجزيل ثوابه، وصلى الله وسلّم على من أوتي السبع المثاني والقرآن العظيم المقول له: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [الشورى، 42/52]، وعلى آله وأصحابه الذين جمعوا القرآن العظيم وأقاموا بالتحقيق والإتقان، وحفظوه من الزيادة والنقصان، يا لها من همة حازوا بها قصب السبق في أوامره وفازوا فيها بإسادة الدين وإعلانه صلاة دائمة تستغرق الدوام وتؤذن بالغفران.

4. Eserin Tanıtımı

Şârih, el-Mukaddime'nin tecvîd konusunda yazılmış en kıymetli eser olduğunu ifade ederek, anlaşılmasını kolaylaştırmak, içindeki rumuzâtı açıklamak ve ibareleri açmak için şerhettiğini ifade etmektedir.⁶⁵⁶

Eserde “*kavluhû*”, “*tetimme*”, “*fâide*” ve “*tenbîh*” gibi açıklama başlıkları bulunmaktadır. Bu ifadelerin her biri manzûmeyi farklı açılardan ele aldığını göstermektedir. Buna göre; “*kavluhû*” ifadesiyle doğrudan şerhle ilgili bilgi verilmiş, “*tetimme*” başlığı ile de konuyla ilgili ilave bilgiler verilmiştir. “*Fâide*” ve “*tenbîh*” ile yaptığı açıklamalar ise eserin konusu dışında kalan ancak faydalı olacağını düşündüğü ilave bilgilerdir.⁶⁵⁷

Eserde bab başlıklarına yer verilmemiş olup, konuların bitiş ve başlangıçlarında ayırdedici herhangi bir unsur bulunmamaktadır.

Şârih dibâcenin ardından *mukaddime* faslında bulunan sekiz beytin şerhine geçmiştir. Kur'ân okumaya veya ezberlemeye başlamadan evvel harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını bilmek gerektiği, tecvîdi bilip tatbik etmek gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca manzûmenin genel karakteri ve üslubu hakkında bilgi verilmiştir.⁶⁵⁸

Devamında gelen on bir beyitte mehârîcû'l-hurûf konusu işlenmiştir. İbnü'l-Cezerî bu bölümün ilk beytinde harflerin çıkış yerlerinin ‘*on yedi*’ olduğunu bildirmiştir. Şârih ise açıklamalarında bu görüşün Halil b. Ahmed'e (ö. 130/747) ait olduğunu, İbnü'l-Cezerî'nin de ona uyduğunu belirtmiştir. Devamında, *mehârîcû'l-hurûf*'u *Sibeveyh*'in ‘on altı’, ‘*el-Ferrâ*’nın ‘*on dört*’ olarak kabul ettiğini belirterek mahreç bölgelerinin detaylarının verildiği sonraki beyitlerin şerhine geçmektedir.⁶⁵⁹

Harflerin sıfatları yedi beyitte ele alınmaktadır. Şârih ‘*cehr*’, ‘*rıhve*’, ‘*müstefil*’, ‘*münfetih*’, ‘*musmete*’ sıfatlarının ele alındığı ilk beyti şerh ederken, “*tenbîh*” başlığı altında verdiği ilave bilgide, sıfatların kuvvet, birbirine zıt veya zıt olmamaları, şartlara göre değişip değişmemeleri açısından üç kısma ayrıldığını ifade etmiştir.⁶⁶⁰ Ardından sıfatlar ve bu sıfatları taşıyan harfler tek tek açıklanmıştır. Öğrenilmesi kolay olsun diye

⁶⁵⁶ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 2b.

⁶⁵⁷ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 4ab.

⁶⁵⁸ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 2a-7a.

⁶⁵⁹ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 7a-10a.

⁶⁶⁰ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 10a.

harfler, kelimelerle verilmiştir. İlgili harf kelimenin başında yer almış ve kırmızı mürekkeple yazılarak belirgin kılınmıştır.⁶⁶¹

Devamında gelen 9 beyitlik bölümde ise tecvîdin konusu ve hükmü üzerinde durulmaktadır. Nâzım İbnü'l-Cezerî, tecvîd öğrenmenin *farz-ı ayn* olduğunu ifade ederek, tecvîde riayet etmeden Kur'ân okuyan kimsenin günaha gireceğini söylemiştir.⁶⁶² Ardından Kur'ân-ı Kerîm'in tecvîd ile nâzil olduğunu ifade etmiştir. Şârih ise “*ve rattili'l-Kur'âne tertîle*” ayeti⁶⁶³ ile bu ifadeyi delillendirme yoluna gitmiştir. Ardından Hz. Âişe'den ve diğer sahabîlerden gelen rivayetlerle Peygamberimizin Kur'ân'ı tane tane ve tecvîdle okuduğunu ifade etmiştir.

İbnü'l-Cezerî tecvîd tanımını şu beyitte ifade etmiştir:

“*ve hüve i'tâu'l-hurûfi hakkahê*
min külli sıfatın lehe ve müstehakkahê”

Şârih bu beyti şerh ederken söz konusu sıfatların, *cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, isti'lâ, itbâk, infitah, kalkale, safir, gunne, tefeşşî, tekrar* ve *istitâle* gibi harflerin aslında var olan ve ayrılmaması gereken sıfatlara yani ‘*sıfat-ı lâzime*’ye işaret ettiğini söylemiştir.⁶⁶⁴

‘*Terkikât*’ bölümü yedi beyitten müteşekkildir. Nâzım ince harflerin kalın okunmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur. İnce harfler, babta yer alan 7 beyte dağıtılmış, her harf için Kur'ân lafızlarından örnekler verilmiştir. Örneğin ‘*م*’ harfinde ‘*مخصصة*’ kelimesine dikkat çekilerek ince harflerin kalın okunmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur.⁶⁶⁵ Şârih her beytin şerhinde ilgili harfin detaylarına yer vermiş ve daha evvel zikrettiği *sıfâtü'l-hurûf* bahsine atıfta bulunmuştur.⁶⁶⁶

İbnü'l-Cezerî ‘*Râ*’ harfinin ince ve kalın okunduğu yerleri 3 beyitte anlatmıştır. Şârih ilgili beyitleri oldukça geniş bir çerçeveden izah etmiştir. Sahip olduğu *lâzımî* ve

⁶⁶¹ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 11ab.

⁶⁶² el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr.15a.

⁶⁶³ el-Müzzemmil 73/4.

⁶⁶⁴ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 16a.

⁶⁶⁵ El-Maide, 5/3

⁶⁶⁶ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 17a-19b.

ârizî sıfatlarla birlikte, “ر”nın ince, kalın veya hem ince hem kalın okunduğu durumlar için örnekler vermiştir.⁶⁶⁷

Tek beyitlik *‘lâmât’* konusunun ardından isti’lâ ve itbâk harfleri 6 beyitte ele alınmıştır. Nâzım’ın “*İsti’lâ harflerini kalın yap. Özellikle itbâk harflerini daha kuvvetli yap*”⁶⁶⁸ diyerek dikkat çektiği harfler, Şârih tarafından detaylandırılmıştır. İsti’lâ harflerinin ‘ض \ ط \ ظ’ olmak üzere yedi olduğunu, itbak harflerinin ise ‘ص \ ض \ ط’ olarak dört tane olduğunu hatırlatarak harflerin özel durumlarına temas etmiştir. Ayrıca bu bölümde şiddet sıfatını taşıyan harfler, mütecânis harfler ile şemsî ve kamerî harfler de zikredilmiştir.⁶⁶⁹

Kitabın en dikkat çekici bölümlerinden birisi ‘ظ’ harfinin işlendiği bölümdür. İbnü’l-Cezerî ‘ض’ ve ‘ظ’ harflerinin karıştırılmaması uyarısında bulunurken özellikle bazı lafızları örnek olarak vermiştir. Şârih ise el-Cezerî’nin verdiği her bir lafzı kırmızı mürekkeple yazarak Kur’ân’ı Kerim’de kaç yerde bulunduğunu tespit etmiş ve geçtiği ilk yeri sûre adıyla birlikte kaydetmiştir. Örneğin ‘انظر’ kelimesi Kur’ân’da yirmi iki yerde geçmektedir. Mushaf tertibindeki sıralamaya göre ilk geldiği yerin ‘ولا هم ينظرون’ şekliyle Bakara Sûresi olduğunu ifade etmiştir. Ancak lafzın geçtiği ayetin numarasını vermemiştir.⁶⁷⁰

Devamında gelen 5 beyitlik bölümde, harfleri yutmama, mahreç ve sıfat bakımından yakın harflerin birine karıştırılmaması, gunnelerin tutulması, ihfâ ve iklâb gibi hususlara dair uyarılar yapılmıştır. Şârih, burada Nâzım’n bir başka tecvîd eseri olan *et-Temhîd fî İlmi’t-Tecvîd*’ten nakiller yapmıştır. Ayrıca ihfâ ve izhâr gibi terimleri açıkladığı görülmektedir.⁶⁷¹

Önemli tecvîd bahislerinden olan sakîn nûn ve tenvîn’e dair hükümler 4 beyitle anlatılmıştır. Öyle ki Nâzım ihfâ harflerini ayrıca saymamış, “*idğâm, izhâr ve iklâb harfleri dışındakiler ihfâ harfleridir.*” demiştir. Şârih bütün bu kaideleri tek tek ele almış, her bir tecvîd kuralının tanımını vererek ilgili harfleri göstermiştir.⁶⁷²

⁶⁶⁷ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü’l-Muallime*, vr. 19a-20b.

⁶⁶⁸ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü’l-Muallime*, vr. 20a.

⁶⁶⁹ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü’l-Muallime*, vr. 20a-23b.

⁶⁷⁰ El-Bakara, 2,162; el-Hisnî, *el-Keşf*, vr. 23b-25a.

⁶⁷¹ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü’l-Muallime*, vr. 25a-27b.

⁶⁷² el-Hadîdî, *et-Tarazâtü’l-Muallime*, vr. 27b-29a.

Medlerle ilgili genel bilgiler 5 beyitle sunulmuştur. Şârih med konusunu efrâdını câmi, ağyârını mâni kabilinden açıklamıştır.⁶⁷³

Nâzım İbnü'l-Cezerî, nihayet tecvîdin bittiğini ancak önemli bir diğer husus olan vakf hükümlerini de bilmek gerektiğini söylerek konuya giriş yapmıştır. Şârih el-Hadîdî ise “*tecvîd bitti*” ifadesini, “*harflerin mahreç ve sıfatlarının bilinip tecvîdi tatbik etmeye başlamak*” şeklinde tavzîh etmiştir. el-Cezerî vakf çeşitlerini, *vakf-ı tâm*, *vakf-ı kâfi* ve *vakf-ı hasen* olmak üzere üç olarak ifade etmiştir. Şârih konuyu biraz daha detaylandırarak vakf çeşitlerine örnekler vermiş, *vakf* ve *ibtida* kurallarını etraflıca anlatmıştır.⁶⁷⁴

Eser, bitişik ve ayrı yazılan kelimeler, ‘tê’ harfi ve vasıl hemzesi konularının işlenmesiyle sona ermektedir.⁶⁷⁵

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı

انتهى الأمر الذي أردناه، وتمّ الرّفد الذي قصدناه بحمد الله وعونه وحسن توفيقه، فمنه المنّة والتوفيق والاهتداء إلى سواء الطريق. تمت بحمد الله وعونه وحسن توفيقه الطرازات المعلّمة على المقدمة الجزرية على يد الفقير.

C. Keşfü'l-Meâni min Hırzi'l-Emâni

1. Eserin Müellifi

Eserin müellifi Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî'dir. Vefat tarihi bilinmemektedir.

⁶⁷³ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 29a-31b.

⁶⁷⁴ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 31b-33b.

⁶⁷⁵ el-Hadîdî, *et-Tarazâtü'l-Muallime*, vr. 33a-41a.

2. Eserin Fizikî Özellikleri

Kütüphanesi	İnebey	Satır Sayısı	27
Bölümü	Genel	Cildi	Şemseli,Mıklepli, Meşin,
Demirbaş No.	1912/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Çeşidi	Nesîh	Mecmuada ise	Eser: 1
Boyutu	253*175, 180*118		Varak: 1a-223b
İstinsah Bilgisi	Müstensihi bilinmemektedir. 883/1478 yılında istinsah edilmiştir.		

3. Eserin Başı

الحمد لله حمدًا يوافي نعمه ويكافي مزيدته، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدًا عبده
ورسوله أرسله بالهدى ودين الحق ليظهر على الدين كله ولو كره المشركون، صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه
وأزواجه الطيبين الطاهرين. اما بعد...

4. Eserin Tanıtımı

Şerhe konu olan eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eserinin, eş-Şâtîbî tarafından *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî* adıyla nazma çekilmiş halidir. 1173 beyitten oluşan manzûme, eş-Şâtîbiyye veya *Kasîde-i Lâmiyye* diye de bilinmektedir.

Sözkonusu manzûme üzerine yazılan şerhlerden biri olan *Keşfü'l-Meâni min Hırzi'l-Emâni* adlı eser gayet sanatlı cildi ve oldukça süslü zahriyesi ile dikkat çekici bir güzelliğe sahiptir. Zahriyede kitap ve ve müellif ismi tezhipli olarak bulunmaktadır. Eserde beyitler ve bab başlıkları iki satır büyüklüğünde, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 20ab'den sonraki varaklar numaralandırılmamıştır.

Şârih mukaddimede eş-Şâtîbî'ye övgüde bulunarak, şerhettiği eserin kıymetinden bahsetmektedir. Ayrıca Eş-Şâtîbî'nin kısa bir biyografisine de yer vermiştir.⁶⁷⁶

Ebû Bekr el-Hilâtî *Hırzû'l-Emânî*'ye şerh yazan dört âlimin kitaplarından istifade ettiğini söyleyerek kaynaklarını açıklamıştır. Şârih, sözkonusu kitapların ismini vermemiş sadece müelliflerini zikretmiştir. Metin içinde bu müelliflerin görüşlerini aktarırken isimlerini zikretmek yerine rumuz kullanacağını ifade etmiştir. Bu dört müellif ve rumuzları şunlardır.

- 1- (ج) Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-Îz b. Reşîd el-Hemedânî (ö. 643/1245)
- 2- (ف) Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 589/1193)
- 3- (ش) Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el Makdisî (ö. 665/1267)
- 4- (ع) Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le el-Mevsîlî (ö. 656/1258)

Zaman zaman es-Sehâvî'den de nakiller yaptığı görülen⁶⁷⁷ şârih el-Hilâtî, hangi müelliften nakilde bulunmuş ise, kırmızı mürekkeple remzini yazarak belirtmiştir. Kendi görüşlerini ise yine kırmızı renkle yazdığı "kultü" başlığıyla aktarmıştır.⁶⁷⁸

Şârih, nâzım eş-Şâtîbî'nin konu sistematığıne dokunmamış, konu sıralamasını aynen takip etmiştir. Konulara girmeden önce kasidenin kıymeti üzerinde durmuştur.⁶⁷⁹ Ardından Nâzım'ın kırâat imamları ve râvilerini zikrederek kısa kısa tanıttığı beyitler detaylandırılarak imam ve raviler hakkında doyurucu bilgiler verilmiştir.⁶⁸⁰

Manzumenin dikkat çeken bir özelliği de imam ve râvilerin isimleri yerine ebced harflerinden rumuzlar kullanılmasıdır.⁶⁸¹ eş-Şâtîbî yalnızca tek bir imam veya râvi için değil, birden fazla imam ve râviye delalet eden harf ve kelime remizleri kullanmıştır.

⁶⁷⁶ Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni min Hırzi'l-Emâni*, İnebey Ktp. GE1912/1, vr. 2b.

⁶⁷⁷ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 104b.

⁶⁷⁸ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 8ab.

⁶⁷⁹ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 4a-7b.

⁶⁸⁰ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 9a-13b.

⁶⁸¹ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 13a.

Örneğin Nâfi' ve İbn Âmir'in birlikte geçtiği yerlerde “سما” demekle yetinmiştir. Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın birlikte geçtiği yerlerde ise “حق” kelimesini kullanmıştır.⁶⁸²

Eser *'İstiâze'* babıyla kırâat usulü konularına giriş yapmaktadır.⁶⁸³ Ardından *'besmele'* babı⁶⁸⁴ ve *'Sûratu Ümmü'l-Kur'ân'* babıyla⁶⁸⁵ devam etmektedir. Şârih öyle detaylara değinmiştir ki, bab başlığı için bile uzun izâhatlarda bulunmuştur.

Sırayla, *idgâm ve kısımları*,⁶⁸⁶ *hâü'l-kinâye*,⁶⁸⁷ *med ve kasr*,⁶⁸⁸ *müfred hemze*,⁶⁸⁹ *bir kelime ve iki kelimedeki hemzeler*,⁶⁹⁰ *nakil, vakf-ı Hamza ve Hişâm*,⁶⁹¹ “بل، هل، قد، لئ” edatlarının son harflerindeki *idgâm ve izhâr vecihleri, tâü't-te'nîs, tenvin ve sâkin nûna ait hükümler*,⁶⁹² *feth, imâle, lâm ve râ harflerine ait hükümler*,⁶⁹³ *kelime sonlarına, resm-i hatta (imlâ) ve izâfet nitelikli yâ harfine göre vakıf halleri*,⁶⁹⁴ *zâit nitelikli yâ harfleri*,⁶⁹⁵ konuları işlendikten sonra, belli bir kurala dayanmayan ve Kur'ân-ı Kerîm'de dağınık olarak yer alan ihtilaflar (*ferşü'l-hurûf*) bahsine geçilmiştir.⁶⁹⁶ Bu bölüm kırâat kitaplarında genellikle sûre tertibine göre işlenmektedir. *Eş-Şâtîbî* de aynı metodu kullanmıştır. Kırmızı mürekkeple yazılarak belirgin kılınan sûre isimleri altında ilgili lafızlar tek tek incelenerek imam ve râvîlerin ihtilafları gösterilmiştir. 104b varakta başlayan *'Ferşü'l-hurûf'* bahsi 211b varakta sona ermektedir.

Kitap son bölümde *'tekbir'*⁶⁹⁷ ve *'harflerin mahreç ve sıfatları'*⁶⁹⁸ konularını işleyerek nihayete ermektedir. Sonuç olarak şu ifade edilmelidir ki manzûmenin teknik özelliği ve kullanılan remizler nedeniyle anlaşılması hayli zordur. Bu sebeple üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olarak tanıtmaya çalıştığımız *Keşfü'l-Meâni min Hırzi'l-Emâni* de müstakil bir çalışmaya konu olacağı günü beklemektedir.

⁶⁸² el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 13b.

⁶⁸³ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 20a.

⁶⁸⁴ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 22b.

⁶⁸⁵ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 24a.

⁶⁸⁶ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 26a.

⁶⁸⁷ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 36b.

⁶⁸⁸ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 38a.

⁶⁸⁹ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 42a.

⁶⁹⁰ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 48b.

⁶⁹¹ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 55a.

⁶⁹² el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 69b.

⁶⁹³ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 70a.

⁶⁹⁴ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 91b.

⁶⁹⁵ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 96a.

⁶⁹⁶ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 104b.

⁶⁹⁷ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 211b.

⁶⁹⁸ el-Hilâtî, *Keşfü'l-Meâni*, vr. 21b.

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı

هذا آخر كشف المعاني على الإيجاز والاختصار، والحمد لله الواهب الموفق للسداد، وصلاة على رسوله محمد وآله وأصحابه أهل الجِدِّ والاجتهاد، والله أعلم بالصواب، وإليه المرجع والمآب، والحمد لله وحده. وكان الفراغ من هذا الكتاب يوم الأربعاء المبارك سنح شعبان المكرم سنة ثلاث وثمانمائة.

II. MANZÛM ESERLER

A. Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân

1. Eserin Müellifi

Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)

2. Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	İnebey	Beyit Sayısı	143
Bölümü	Ulucami	Cildi	Meşin, Fersude
Demirbaş No.	3526/10	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Çeşidi	Nesîh	Mecmuada ise	Risâle: 10
Boyutu	159*104, 125*67		Varak: 47-54
İstinsah Bilgileri	Müstensihi bilinmemektedir. Nüshada farklı tarihler bulunmaktadır. Buna göre eserin 959/1551 senesinde yazıldığı, 1187/1773 senesinde ise incelenen nüshanın istinsah edildiği anlaşılmaktadır.		

3. Eserin Başı

الحمد لله الملك المعين، الذي نَزَّ القرآن بلسان عربي مبين على النبي الأمي الأمين، محمد سيد الأولين
والآخرين، عليه صلوات الله والملائكة والناس أجمعين، وعلى آله وأصحابه والتابعين لهم إلى يوم الدين. و
بعد...

وتسليم من يُهدى إلى الخلق مُرسلا

بدأتُ بسم الله والحمد أولاً

وسيدِ خلقِ الله ذي العزِّ والغلا

محمدِ المخلوقِ كلِّ لأجله

4. Eserin Tanıtımı

Kırâat ve tecvîd kitabiyâtında manzûm eserlerin çokluğu dikkat çekicidir. En temel kaynaklar mensûr tarzda kaleme alınmış olsa bile, çoğu bizzat müellifi tarafından ya da başka biri tarafından nazma çekilmiştir. Bu ilgide kaside üslûbunun öğrenmeyi ve ezberlemeyi kolaylaştırması yönüyle, ilim tâlibleri tarafından özellikle tercih edilmesinin payı büyüktür. Tanıtımı yapılacak olan eser de bu amaca mâtuf olarak nazmedilmiştir. Zîra nâzım, ehli Kur'ân'dan ve talebelerden bazı kimselerin kendisine gelerek, harflerin mahreç ve sıfatlarına dair bir kaside yazmasını istediklerini söylemiştir.⁶⁹⁹ Söz konusu ilgiyi ve talebi göstermesi açısından müellifin ifadeleri önemlidir.

Manzumeyi daha önce kimsenin kullanmadığı acîb bir üslupla tertib ettiğini ifade eden Nâzım, eseri hakkıyla okuyup öğrenen bir kimsenin, Kur'ân harfleri ve tecvîdi konusunda tam bir donanıma sahip olacağını iddia etmiştir.⁷⁰⁰

Mensûr tarzda yazdığı mukaddimenin ardından dönemin padişahı Kanûnî Sultan Süleyman için yazılan 18 beyitlik bir medhiye gelmektedir. Hamdullah b. Hayreddin kasidesini, oldukça övgü dolu sözlerle bahsettiği padişaha ithâf etmiştir.⁷⁰¹

Konulara girmeden önce 16 beyitlik bir dibâce bulunmaktadır. Burada kasidenin üslubu ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Yazma eserlerde sıkça görülen bir durum olan eser isminin farklı yazılması, bu eserde de karşımıza çıkmaktadır. Zahriyede *Rusûhu'l-Lisân mine't-Tecvîd* şeklinde yazılan eser ismi, serlevhada *Risâletü Rusûhu'l-Lisân fi't-*

⁶⁹⁹ Hatîb-i Ayasofya Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân fi Hurûfi'l-Kur'ân*, İnebey Ktp., UC3526/10, vr. 2b.

⁷⁰⁰ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 2b

⁷⁰¹ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 49b.

Tecvîd olarak yazılmıştır. Oysa eserin gerçek adı dibâcede *Rusûhu'l-Lisân fî Hurûfi'l-Kur'ân* olarak zikredilmiştir.

Eser ilk olarak “*Besmele ve Fâtiha Sûresi'nin tecvîdi*” başlığı altında Besmele ve Fâtiha Sûresi'nde dikkat edilmesi gereken harflere yer vererek bazı uyarılarda bulunmaktadır. Ayrıca harfleri yutmadan, mahreç ve sıfatlarına riayet ederek telaffuz etmeyi tavsiye eden⁷⁰² Hatîb, konuları “*bâb*” ana başlığı ve “*fasıl*” alt başlığı altında incelemektedir.

Eserin en dikkat çeken yönü olan “*harflerin müstakil olarak incelenmesine*” “*elif*” ile başlanmıştır. Müellif, *elif*, *hemze* ve *hê* harflerini önce karşılaştırmış ardından münferid olarak mütaala etmiştir. Devamında *hê* harfinin sıfatlarını vererek hemze ile karıştırılmaması gerektiği hususunda uyarıda bulunarak *hemze*'nin cebr ve şiddet sıfatlarına sahip olduğunu, bu sıfatlara riayet edilmezse *hemze*'nin *hê* harfine dönüşeceğini ifade etmiştir.⁷⁰³

Ayn ve *Hâ* harflerini, mahreç ve sıfat benzerliklerinden dolayı önce birlikte ele almış ardından ayrı ayrı inceleyen müellif, *Ayn* harfinde cebr ve şiddet sıfatı olduğunu, *Hâ* harfinde ise rihvet ve hems sıfatı bulunduğunu hatırlatarak, sıfatların dikkate alınmaması durumunda harflerin birbirine karışabileceği uyarısında bulunmuştur. Bu bölümde aralarında mahreç ve sıfat yönünden ortaklık bulunan ‘ع’, ‘غ’, ‘ح’, ‘خ’ harflerinin, benzer ve farklı yönleri gösterilmiştir.⁷⁰⁴

Müellif, şiddet sıfatına sahip iki harf olan ‘ق’ ve ‘ك’ harflerini ayrı bablarda incelemiştir. Mahreçleri birbirine yakın olsa da bazı sıfatlar yönüyle birbirlerinden ayrılan bu harflerle ilgili Kur'ân lafızlarından örnekler verildiği görülmektedir. Günümüzde diksiyon ve güzel konuşma kurslarında verilen ve belli bir harfin doğru telaffuz edilmesini amaçlayan tekerleme tarzındaki alıştırmaları burada da görmek mümkündür. Nâzım Hamdullah b. Hayreddin, Kur'ân kelimelerini tekerleme formunu andıran bir tarzda vererek, tekrarıyla harflerin iyice pekişmesini amaçlamıştır.⁷⁰⁵

⁷⁰² Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 49a.

⁷⁰³ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 50b.

⁷⁰⁴ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 51b.

⁷⁰⁵ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 51b.

Eserde ‘ش’, ‘ج’, ‘ي’ harfleri aynı bab içinde mütalaa edilmiş, ardından her harf için ayrı fasl açılarak hususi yönleri incelenmiştir.⁷⁰⁶ ‘ن’ harfi mahreç ve sıfat yönünden müstakil olarak ele alınmış ardından idgâm, ihfâ, izhar gibi sâkin nûn ve tenvin’e müteallık kaideleri üç beyitte özetlemiştir.⁷⁰⁷ ‘ر’ harfi ise iki beyitle anlatıldıktan sonra, ‘ص’, ‘س’ ve ‘ز’ harfleri ortak yönleriyle ele alınmıştır. Devamında her bir harf için ayrı birer fasıl açılmış ve hususiyetleri zikredilmiştir.⁷⁰⁸

Mahreçleri aynı olan ve rihvet sıfatı açısından aralarında ortaklık bulunan ‘ث’, ‘ذ’ ve ‘ظ’ harfleri aynı bab altında işlenmiştir. Müellif, ‘ظ’ harfinin sahip olduğu itbak ve isti’lâ sıfatları sebebiyle diğer iki harften ayrıldığını söyleyerek, bu sıfatlara dikkat edilmezse onun ‘ذ’ harfine düşüreceği konusunda ikazda bulunmuştur. Devamında ise sözkonusu harfler münferit olarak ele alınmıştır.⁷⁰⁹

Manzumede, ‘ف’ harfi üç beyitle işlendikten sonra, ‘ب’, ‘م’ ve ‘و’ harflerinin ortak yönleri izah edilmiştir. Buna göre istifâle, infitâh ve terkîk bu harflerin müşterek sıfatlarıdır. Ancak şiddet sıfatının ‘ب’yi, gunne ve beyniyye sıfatlarının da ‘م’ harfini diğerlerinden ayırdığı belirtilerek harfler fasıl başlığı altında tek tek ele alınmıştır. Müellif, sakin ‘م’ harfine dair durumları da açıkladıktan sonra üç beyit ile gunne bahsine değinmiş ve böylece konuları nihayete erdirerek hâtimeye geçmiştir.⁷¹⁰

5. Eserin Sonu/Ferağ Kaydı

إيدوب يوم جزاده آل جزايي

جزاه الله خيرًا له دعائي

قودي زيلنده تاريخن مُدِّكِر 920

ديدي ختمنده بو سمك محرز

تم الكتاب بعون الله وحسن توفيقه، والحمد لله على التمام، وصلى الله على سيدنا أفضل الأنام، وعلى آله وأصحابه مؤيد الإسلام.

⁷⁰⁶ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 52b.

⁷⁰⁷ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 52b.

⁷⁰⁸ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr.53b.

⁷⁰⁹ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 53a.

⁷¹⁰ Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân*, vr. 54b.

B. ed-Dürre fi Beyân Kırâat es-Selâse

1. Eserin Müellifi

Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer‘abî el-Yemenî (ö. 839/1436)

2. Eserin Fizikî Özellikleri

Kütüphanesi	İnebey	Satır Sayısı	15
Bölümü	Haraçcıoğlu	Cildi	Sırt ve mıklep sırtı meşin, Mukavva
Demirbaş No.	738	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 60
Yazı Çeşidi	Nesîh-Ta'lik	Mecmuada ise	Risâle:
Boyutu	206*142/b.*b.		Varak:
İstinsah Bilgisi	İstinsah bilgileri bulunmamaktadır.		

3. Eserin Başı

جَلَّ رَحْمَانًا رَحِيمًا عَزَّ سُلْطَانًا عَلَا

الْحَيِّ الْبَصِيرِ الْعَالِمِ الْأَشْيَاءِ كُلِّهَا

أَحْمَدَ الْمَهْدِيِّ إِلَى كُلِّ الْبَرَايَا مُرْسَلَا

بِسْمِكَ اللَّهُمَّ فِي الْمَنْظُومِ هَذَا أَوْلَا

ثُمَّ إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ الْمُرِيدِ السَّامِعِ الْقَادِرِ

ثُمَّ صَلَّى اللَّهُ تَسْلِيمًا عَلَى خَيْرِ الْوَرَى

...

...

فَاعْتَصِمْ مَسْتَمْسِكًا جَاهِدْ بِهِ مُسْتَقْبَلَا

بَعْدُ فَاعْلَمْ أَنَّ ذَكَرَ اللَّهُ فِينَا حَبْلُهُ

4. Eserin Tanıtımı

Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer‘abî el-Yemenî eserine besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra ehli kurrâya ve özellikle kırâat imamlarına dua ederek, kırâat-ı ‘aşere imamlarını râvîleriyle birlikte tanıtılmaktadır. İsim, kırâatlerinin meşhur olduğu belde ve ravilerin adları kısaca verilerek ileriki anlatımlara bir temel oluşturulmuştur. Nâzım Lâ kafiyeli olarak kaleme aldığı manzûmesinde, eş-Şâtîbî'nin *Hırzu 'l-Emânî*'de kullandığı üslûbu takib ettiğini bildirmiştir. Ancak eserde, eş-Şâtîbiyye'de kullanılan ebced hafleri bazlı rumuzatın kullanılmadığı görülmektedir.⁷¹¹

Eserde dikkat çeken bir husus da yazının değişmesidir. Nesih tarzında başlayan hat 9b varakta sona ermiş, 9a varakta ta'lik hatla devam etmiştir. Ancak bağlamda herhangi bir kopukluk yaşanmamıştır.⁷¹²

Eserin temel konusu, eş-Şâtîbînin *Hırzû 'l-Emânî* adlı manzûmesinde kırâatlarına yer vermediği üç imam olan “*Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî, Halef*” ve râvîlerinin kırâat vecihleridir. Ancak eserde sadece adı geçen üç imam ve râvîlerinin değil, yedi kırâat imamının ve ravilerinin kırâatlerine de yer verilmiştir.

Başlıca iki bölümden oluşan eserde ilk bölüm kırâat usulüne ait olan konulara ayrılmıştır. Nâzım, konuları “*bâb*” adını verdiği ana başlıklar ve “*zikru*” alt başlıkları altında işlemiştir. Bu başlıklar kırmızı mürekkeple yazılarak metin içinde belirgin kılınmıştır. İlk bölümün konu dağılımı sırasıyla şöyledir: *İstîâze, besmele, Sûratu Ümmü 'l-Kur'ân*,⁷¹³ *idgâm ve kısımları*,⁷¹⁴ *hâü 'l-kinâye*,⁷¹⁵ *med ve kasr*,⁷¹⁶ *bir ve iki kelimedeki hemzeler*,⁷¹⁷ *müfred hemze*,⁷¹⁸ *nakl, vakf-ı Hamza ve Hişâm*,⁷¹⁹ “*بِلْ، هَلْ، قَدْ، لَدْ*” edatlarının son harflerindeki *idgâm ve izhâr vecihleri*,⁷²⁰ *tâü 't-te'nîs, tenvîn ve sâkin nûn'a ait*

⁷¹¹ Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer‘abî el-Yemenî, *ed-Dürre fi Beyân Kırâat es-Selâse*, İnebey Ktp., HO738, vr. 2a.

⁷¹² el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 9ab.

⁷¹³ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 3ab.

⁷¹⁴ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 4b.

⁷¹⁵ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 5a.

⁷¹⁶ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 6b.

⁷¹⁷ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 6a.

⁷¹⁸ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 7a.

⁷¹⁹ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 8b.

⁷²⁰ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 9a.

hükümler,⁷²¹ feth, imâle, lâm ve râ harflerine ait hükümler,⁷²² kelime sonlarında, resm-i hatta (imlâ) ve izâfet nitelikli yâ harfine göre vakf halleri,⁷²³ ve zâid nitelikli yâ harfleri.⁷²⁴

İkinci bölümde işlenen *ferşü'l-hurûf* bahsi Bakara Suresi'nden başlamak üzere sûre tertibine göre devam etmiştir. Bu bölümde, Kur'ân lafızları üzerinde farklı okuyuş özelliklerine sahip kelimeler incelenmiştir. Kırâat ihtilafı bulunan her imam veya râvi için kelimenin okunuşu gösterilmiştir. Özellikle kitaba konu olan *Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî, Halef* ve râvîlerinin kırâat tercihleri öncelenmiş olup, bazı durumlarda yedi imama ait tercihler de zikredilmiştir.⁷²⁵ Kitap 59b varakta Fecr Sûresi'nin işlendiği yerde kesintiye uğramak suretiyle sonlanmıştır.

5. Serin Sonu/Ferağ Kaydı

حمزة من قدر النقل الكسائي قد قلا	سورة الطريق إلى سورة الفجر
شعبة يعقوب ضمّ التاء مجهولا كلا	شدّد لما هشام عاصم فيروز مع
مع رويس لا غيه بالرفع عنهم عدّلا.	تؤثرون الغيب عن يصرّ ويصلّي وهو مع
	ياء لا تسمع ملك ما زن ياء لضم جا

⁷²¹ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 11a.

⁷²² el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 12b.

⁷²³ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 15a.

⁷²⁴ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 17a.

⁷²⁵ el-Yemenî, *ed-Dürre*, vr. 37a, 39b, 44a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDEKİ KIRÂAT VE TECVÎD KİTAPLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde İnebey Kütüphanesi'nde bulunan yazma kırâat ve tecvîd eserleri, türleri ve konuları bakımından olmak üzere iki ana başlıkta ele alınacaktır. İlk başlıkta eserler metin, şerh, haşiye, muhtasar, risale ve tekmîle gibi edebî türlere göre gruplandırılarak, matbularının bulunup bulunmamasına göre tasnif edilecektir. Ardından eserler konuları açısından sınıflandırılarak, her gruptan matbuları bulunan ve bulunmayanlar tablo halinde gösterilecektir. Her tür ve konunun ardından, elde edilen veriler üzerine değerlendirme yapılacaktır.

I. ESERLERİN TÜRLERİNE GÖRE TASNİFİ VE DEĞERLENDİRMESİ

İnebey Kütüphanesi'nde bulunan kırâat ve tecvîd eserlerini yazım türleri açısından altı grupta tasnif etmek mümkündür. Bu çalışmaların 35'i metin, 26'sı şerh, 2'si hâşiye, 7'si muhtasar, 42'si risâle, 5'i tetimme/tekmile türünde kaleme alınmıştır. Buna göre kütüphanedeki eserlerin sayısı 73'ü kırâat, 51'i tecvîd olmak üzere toplam 124'tür. Bu sayıya mükerrerler dahil değildir. Eserlerin 74'ü günümüzde halen yazma halde bulunmakta olup, matbuları mevcut değildir. Burada kitaplar türleri ve matbusunun mevcut olup olmaması bakımından ayrı ayrı tasnif edilerek değerlendirilecektir.

A. Metin Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve</i>	Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
2	<i>et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'a</i>	Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî (ö. 371/981)
3	<i>el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kirâati'l-'Aşri'l-Bevâhir</i>	Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156)
4	<i>el-Hilâfiyât fi 'İlmi'l-Kirâat</i>	Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî (ö. 572/1176)

5	<i>Hırzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî</i> (eş-Şâtıbiyye)	Ebû Muhammed (Ebü'l-Kasım) Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî (ö. 590/1194)
6	<i>Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd</i>	Ebû Muhammed (Ebü'l-Kasım) Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî (ö. 590/1194)
7	<i>et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân</i>	Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219)
8	<i>Hidâyetü'l-Mürtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb</i>	Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)
9	<i>Umdetü'l-Müfîd ve 'Uddetü'l-Mücîd fî Ma'rîfeti't-Tecvîd</i>	Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)
10	<i>'İkdü'l-Leâli fî'l-Kırâati's-Seb'î'l-Avâlî</i>	Ebû Hayyân el-Endelûsî
11	<i>Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz</i>	Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354)
12	<i>Kurretü'l-'Ayn fî'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzayn</i>	Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
13	<i>Tuhfetü'l-Enâm fî'l-Vakfi 'ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm</i>	Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
14	<i>en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
15	<i>et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
16	<i>el-Mükerrer fî mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)

17	<i>el-Büdûrû 'z-Zâhire fî 'l-Kırâati 'l-Aşri 'l-Mütevâtire</i>	Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)
18	<i>Cühdü 'l-Mukill</i>	Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732)
19	<i>el-Îtilâf fî Vücûhi 'l-ihtilâf</i>	Abdullah bin Muhammed Yûsufefendizâde (ö.1167/1754)
20	<i>Zübdetü 'l-İrfân fî Vücûhi 'l-Kur'ân</i>	Hamîd b. Abdulfettâh el-Pâluvî (ö. 1192/1778)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Dürretü 'l-Kârî</i>	İzzüddîn Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'ânî (ö. 661/1263)
2	<i>el-Kasîdetü 'l-'Aleviyye fî 'l-Kırâati 's-Seb 'i 'l-Merviyye</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsıh (ö. 801/1399)
3	<i>Tuhfetü 'l-İhvân fî 'l-Hulfi Beyne 'ş-Şâtibiyye ve 'l-'Unvân</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
4	<i>El-Keşf 'an Ahkâmi 'l-Hemze fî 'l-Vakfi 'l-Hişâm ve Hamza</i>	Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555)
5	<i>Rusûhu 'l-Lisân fî Hurûfi 'l-Kur'ân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
6	<i>Kavâid-i Tecvîd (Tevvîdü 'l-Kur'ân)</i>	Şa'ban Efendi
7	<i>Âletî</i>	Muhammed el-Hacîn
8	<i>Câmiu 'l-Kelâm fî Resmi Mushafi 'l-İmâm</i>	Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed

9	<i>Tebşıra fî Bahsi't-Tecvîd</i>	Behlul
10	<i>Enfa'nî</i>	Şâtîrzâde Muhammed b. Yahya el-Mar'âşî
11	<i>Kitabü't-Tayfur</i>	
12	<i>Kitâbü't-Tecvîd fî Kelâmi'l-Mecîd</i>	
13	<i>Kitâb fî Beyâni'l-Vakf</i>	
14	<i>Sualli ve Cevâbli Tecvîd</i>	
15	<i>Tafarrud el-Âsım fî'l-Kırâat</i>	

3. Değerlendirme

Osmanlıda döneminde Bursa'da başlamış olan kırâat eğitim ve öğretimi, başta dârukkurrâlar olmak üzere, çeşitli eğitim kurumları yoluyla asırlar boyunca devam etmiştir. Yüzyıllardır okunan, okutulan ve telif edilen bu ilme ait kitabiyatın en temel metinlerini ihtiva eden kitaplar, söz konusu kurumlardan İnebey Kütüphanesi'ne tevarüs etmiştir. Gerek kırâat ilmi gerekse tecvîd ilmi bu temel eserler üzerine yapılan şerh, haşiye, ihtisar etme veya nazma çekme gibi çalışmalarla beslenmiş ve gelişmiştir. Tecvîd alanında günümüze ulaşan ilk eser olarak kabul edilen *er-Riâye*, yedi kırâate dair en meşhur eserlerin başında gelen *et-Teysîr* söz konusu temel metinlerin bazılarıdır.

Kütüphanede bulunan kırâat metinleri içinde istinsahı en yeni olan eser, 1902 yılında yazılan ve aşere vücûhâtını içeren bir defterdir. Kitaplarda rastlanan en eski tarih ise bir sema kaydına aittir. Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî'ye (ö. 550/1156) ait olan *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Bevâhir*, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ahmed el-Hâleveyh el-Esbahânî tarafından 536/1142 senesinde müellife okunmuştur. Bu kaydın bizzat müellif tarafından düşünülmüş olması nüshanın kıymetini artırmaktadır. Ancak istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır. 386 varak, 19 satırdan oluşan ve yedi kırâati konu alan eser, Haraçcıoğlu 719 numarada kayıtlıdır.

İstinsah tarihi bakımından en eski eser ise *el-Hilâfiyât fî 'İlmi'l-Kırâat*'tır. Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî'ye (ö. 572/1176) ait olan eser 635/1238

senesinde Muhammed b. Yusuf b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. İnebey Kütüphanesi'nde HO726 demirbaş numarasına kayıtlı olan eser 128 varak, 19 satırdır. Ebû Amr kırâati, sırayla İbni Âmir, İbni Kesîr, Âsım, Hamza b. Habîb, Kisâi ve Halef b. Hişâm gibi imamların kırâatleriyle karşılaştırılmış, bu karşılaştırma her bir imam için ayrı birer bölüm içerisinde yapılmıştır. Eser ünik nüsha olarak sadece İnebey Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh'a (ö. 801/1399) ait olan *el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Merviyye* 801/1399 senesinde kaleme alınmıştır. Nüsha müellif hattı ve tek nüsha olması açısından kıymetlidir.

İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da telif ettiği *en-Neşr fi'l-Kırâat'l-Aşr ise* müellif hattı nüshadan yazılan ve Mescid-i Haram'da müellife okunmuş olan nüshadan 870/1466 yılında istinsah edilmiştir. Kırâat ilminin temel kaynaklarından biri olan bu önemli eserden sadece 2 nüsha bulunması dikkat çekicidir.

Kütüphanedeki kırâat ve tecvîd metinlerinin, alana dair en temel eserlerden oluştuğu söylenebilir. Manzum ve mensûr tarzda kaleme alınmış olan bu eserlerin konusu, İbnü'l-Cezerî'ye kadar ağırlıklı olarak yedi kırâat iken, el-Cezerî ve sonrasında on kırâat olmuştur. Metin türündeki eserlerden 10'u yedi kırâati konu edinirken, 6 kitap on kırâati işlemiştir. Tecvîd ile ilgili eserlerin daha geç dönemlere ait olması dikkat çekicidir. Özellikle İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'yi telif etmesinden sonra, tecvîd çalışmalarının ağırlıklı olarak *el-Mukaddime* üzerine yapılan şerh, tercüme vb. çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Metinlerin dikkat çeken bir yönü de nüshalarının genellikle tek olmasıdır. En fazla nüshası bulunan eser ise 7 nüsha ile *Hırzu'l-Emânî*'dir. Kütüphanedeki kırâat ve tecvîde dair metinlerin 20'sinin matbusu bulunurken 15'i halen yazma halindedir. Bu eserlerden 6'sının müellifi bilinmemektedir. Eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* ve *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsîd* adlı iki eseri ile Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî'nin (ö. 643/1245) *Umdetü'l-Müfid ve Uddetü'l-Mücîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd*'i manzûm tarzda kaleme alınmıştır. Ayrıca, bu türde Türkçe telif edilen tek kitap Muhammed el-Hacîn'in *Aletî* isimli tecvîd kitabıdır. Müellifin vefat tarihi bilinmediği gibi eserin istinsah tarihi de belli değildir.

B. Şerh Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>el-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akîle</i>	8. Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)
2	<i>Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî</i>	Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le (ö. 656/1258)
3	<i>El-Leâlü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde</i>	Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258)
4	<i>İbrâzü'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî fî'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ebu'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme el Makdîsî (ö. 665/1267)
5	<i>Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî</i>	Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö. 732/1332)
6	<i>Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi 'Akîletu Etrâbi'l-Kasâid</i>	Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö. 732/1332)
7	<i>Sirâcü'l-Kârî'l-Mübtedî ve Tezkârü'l-Mukrî'l-Müntehî</i>	Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
8	<i>el-Emâlî'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye</i>	Ebu'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
9	<i>Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz</i>	Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî el-Halebî (ö. 849/1445)
10	<i>el-Havâşü'l-Müfehhime fî Şerhi'l-Mukaddime</i>	Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)
11	<i>Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)
12	<i>Keşfü'l-Esrâr an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâîl (ö. 893/1488)

13	<i>el-Havâşi'l-Ezheriyye fî Halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye</i>	Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkad el-Ezherî (ö.905/1499)
14	<i>ed-Dekâ'iku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime</i>	Ebü Yahyâ Zekerîyâ b. Muhammed el-Ensârî, (ö. 926/1520)
15	<i>Şerh-i Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi Eimmeti'l-Kenz</i>	Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521)
16	<i>Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî</i>	Taşköprülüzâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561)
17	<i>el-Fevâidü's-Sirriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye</i>	Ebü Abdillâh Radyyyüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî (ö. 971/1563)
18	<i>Şerhu Dürri'l-Yetîm</i>	Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (ö. 1041/1631)
19	<i>Beyânü Cühdü'l-Mukîll</i>	Risâle fî Mehârici'l-hurûf

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>et-Tarazâtü'l-Muallime fî Şerhi'l-Mukaddime</i>	Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî (ö. 870/1466)
2	<i>Cevâhirü'l-İkyân fî Şerhi 'Umdeti'l-İrfân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
3	<i>Vesiletü'l-İtkân fî Şerhi Rusûhi'l-Lisân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
4	<i>el-Minehu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye</i>	Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî
5	<i>İzhârü'l-Meâni fî Şerhi Hurzi'l-Emânî</i>	Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1090/1679)
6	<i>Keşfü'l-Meâni min Hurzi'l-Emânî</i>	Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî
7	<i>Şerh-i Mukaddimetü'l-Cezerî</i>	

3. Değerlendirme

İnebey Kütüphanesi'nde şerh türünde yazılmış kırâat ve tecvîd kitaplarının sayısı 26'dır. Bunlardan 19'unun matbusu bulunurken 7 eser halen yazma halindedir. Kırâat konularından bahseden eserlerin sayısı 13 olup bunların 7'si *Hırzu'l-Emâni* şerhidir. Tecvîd metinleri üzerine yazılmış 11 şerh bulunmaktadır. Bu eserlerden 8'i *el-Mukaddime* üzerine yazılmıştır. Bu şerhler ve şârihlerinden bazıları; *Minehu'l-Fikriyye* - Aliyyü'l-Kârî, *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* - Zekeriyâ el-Ensârî, *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye* - Taşköplüzâde'dir.

Kütüphanedeki kırâat ve tecvîd şerhleri içinde istinsah tarihi en eski olan nüsha, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hırzi'l-Emânî ve Vecihî't-Tehânî* adlı eserine aittir. İnebey Kütüphanesi'nde HO714 ve HO435 numaralı demirbaşlara kayıtlı olan iki cilt halindeki eser, Ahmed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Belbîsî tarafından 15 Cemaziyelâhir 772/4 Ocak 1371 tarihinde istinsah edilmiştir.

Molla Gürânî'nin *Keşfü'l-Esrâr an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr* isimli eseri müellifin vefat ettiği yıl olan 893/1488'in Safer ayının 21'inde, Abdullah b. Ahmed el-'Unkurî tarafından İstanbul'da istinsâh edilmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da telif ettiği eserlerden biri olan *Gayetü'l-Mehera fî'z-Ziyâdeti ale'l-Aşera* adlı manzûmenin şerhidir. İnebey Kütüphanesi'nde HC18 demirbaş numarasına kayıtlı olan şerh, 71 varak olup, 19 satırdır. Ayrıca eser, dönemin padişâhı olan II Bayezid'e ithaf edilmiştir.

Ebû Yahyâ Zekerîyâ b. Muhammed el-Ensârî'nin *ed-Dekâ'iku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* adlı eseri 8 nüsha ile kırâat ve tecvîd şerhleri arasında en fazla nüshası olan eserdir. Bu eseri 4 nüsha ile Taşköprülüzâde'nin *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî* adlı eseri takip etmektedir. Kütüphanede eksikliği dikkat çeken eserlerden biri İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eseridir. Manzumeye ait müstakil bir nüsha bulunmazken tek nüsha olarak müellifin oğlu Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî'ye ait *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr* isimli şerh bulunmaktadır. Ayrıca Oğul Cezerî babasının *el-Mukaddime*'sini de *el-Havâşü'l-Müfehhime fî Şerhi'l-Mukaddime* adıyla şerhetmiştir. Bu eserin İnebey nüshası Şârihin vefat ettiği sene olan 859/1454 tarihinde istinsah edilmiştir. Şerh türündeki tek Türkçe eser ise müellifi belli olmayan *Şerh-i Mukaddimetü'l-Cezerî*'dir.

C. Haşiyeye Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

İnebey Kütüphanesi'nde bulunan hâşiyeye türünde yazılmış kırâat ve tecvîd kitaplarından baskısı yapılmış eser bulunmamaktadır.

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>el- 'Abkarî fî Havâşî'l-Ca'berî</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)
2	<i>Şerh-u Bâbü'l- 'İsrîn min Şerhi'l-Ca'berî li'l-Hemzât</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)

3. Değerlendirme

Kütüphanedeki kırâat ve tecvîd kitapları içinde haşiyeye türüne ait eserlerin azlığı dikkat çekicidir. Bu türde Molla Gürânî'ye (ö. 893/1488) ait olan iki eser bulunmaktadır. *el- 'Abkarî fî Havâşî'l-Ca'berî* müellifin hayatta olduğu bir tarihte, 885/1480 senesinde yazılması itibariyle önem taşımaktadır. İnebey Kütüphanesi HC13/1 numarada bulunan eser 257 varak olup 23 satırdır. Müstensih bilgisi bulunmamakla birlikte kütüphane kayıtlarında, “*müellif hattı ya da müellif nüshasından istinsah edilen bir nüsha olması muhtemeldir*” şeklinde bir not bulunmaktadır. Eser, eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî* adlı manzûmesi üzerine, el-Ca'berî'nin *Kenzü'l-Meânî* adıyla yaptığı şerhe yazılan bir haşiyedir.

Haşiyeye türündeki bir diğer eser yine Molla Gürânî'ye aittir. *el- 'Abkarî fî Havâşî'l-Ca'berî* isimli eserinin içinde bir bab olarak geçen “*hemze*” konusunu biraz daha açmak maksadıyla *Şerh-u Bâbü'l- 'İsrîn min Şerhi'l-Ca'berî li'l-Hemzât* isimli eseri kaleme almıştır. İnebey'de HC13/2 demirbaş numarasına kayıtlı olan eser 19 varak 23 satırdır. Kütüphane kayıtlarında eserin “*müellif hattı yahut müellif nüshasından istinsah edildiği*” yönünde bir not bulunmaktadır. Ferağ kaydına göre nüsha müellifin hayatta olduğu bir tarih olan 885/1480 senesinde yazılmıştır.

D. Muhtasar Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>el-'Unvân fi'l-Kirâati's-Seb'a</i>	Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî (ö. 455/1062)
2	<i>Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
3	<i>el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele</i>	Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1050/1640)
4	<i>Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr</i>	Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîri (ö. 1155/1742)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Tevzihü'ş-Şâtibiye</i>	İbrahim b. Muhammed el-İmâdî
2	<i>el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü'ş-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-'Unvân</i>	Alâaddîn er-Rûmî
3	<i>Kavâ'id-ü Kur'âni'l-'Azîmu'ş-Şân Sahîh Muhtasâr</i>	

3. Değerlendirme

İnebey Kütüphanesi'ndeki kırâat ve tecvîd yazmalarından 7'si muhtasar türündedir. 4 eserin matbusu bulunurken 3 eserin matbusu bulunmaktadır. Müellifi belli olmayan ve Orhan 378/4 numaraya kayıtlı olan *Kavâ'id-ü Kur'âni'l-'Azîmu'ş-Şân Sahîh Muhtasâr* dili Türkçe olan tek eserdir. Bu türde istinsah tarihi en eski olan eser Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî tarafından yazılan *el-Unvân fi'l-Kirâati's-Seb'a*'dır. İnebey Kütüphanesi'nde GE3923 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser 58 varak olup 15-21 arasında değişen satır sayısına sahiptir. Ferağ kaydındaki bilgiye göre, eserin istinsahı 29 Zilhicce 856/10 Ocak 1453 Çarşamba günü tamamlanmıştır. Müellif'e ait olan *el-İktifâ fil-Kirâati's-Seb'i'l-Meşhûra* adlı kitabın yine müellifi tarafından ihtisar edilmiş halidir. Eser yedi kırâati konu edinmektedir.

Kendi eserini ihtisar eden müelliflerden biri olan İbnü'l-Cezerî de, *en-Neşr*'i *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr* adıyla ihtisar etmiştir. İnebey Kütüphanesi'nde HO744 numarada bulunan eser, 127 varak olup, 17 satırdır. H. 954 yılının Şaban ayında, (Eylül, 1547) İlyas b. Taceddîn tarafından nesih hattıyla istinsâh edilmiştir. Neşr-i Sağır olarak da bilinen eser Bursa'da telif edilmiştir. *en-Neşr*'in bir diğer muhtasarı da Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî tarafından yapılmıştır. İnebey Kütüphanesi HO725 numarada bulunan eser 180 varak 25 satırdır. Müellifin hayatta olduğu bir tarih olan 1151/1738'de Hafız Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Ayrıca nüshada mukabele kaydı bulunmaktadır.

E. Risale Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Mukaddimetü 'l-Cezerî</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
2	<i>Tecvîd-i Karabaş</i>	Molla Abdurrahman Karabâşi (ö. 904/1498)
3	<i>ed-Dürrü 'l-Yetîm</i>	Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Hanefî el-Birgivî (ö. 981/1573)
4	<i>Risâle fi Âdâbi Kirâati 'l-Kur'ân</i>	Ebû Said el-Hadimi, (ö. 1176/1762)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Dürretü 'l-Kârî</i>	İzzüddîn Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'ânî (ö. 661/1263)
2	<i>Rusûhu 'l-Lisân fi Hurûfi 'l-Kur'ân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
3	<i>Risâlei Mürşidâd ilâ Hâlisi'n-Nutki bi'd-Dâd</i>	Muhammed b. İsmail el-İzmiri (ö. 1000/1591)
4	<i>Mukaddime fi 'İlmi't-Tecvîd</i>	Seyyîd Ömer b.el-Hacc Askerî el-Hamevî (ö. 1008/1599)

5	<i>en-Nefehâtü 'l-Kudsiyye fî Kırâati 'l-Kur'ân ve Kitâbetihî bi 'l-Fârisiyye</i>	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659)
6	<i>İrşâdü 'l- 'İbâd ilâ Tashihi 'd-Dâd</i>	Şeyh Süleyman İslâmbûlî (ö. 1134/1721)
7	<i>Risâle fî Mehârici 'l-Hurûf</i>	Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732)
8	<i>Risale fî Kırâati Ayeti 'l-Kürsi fî Edbâri 's-Salavâti 'l-Mektub</i>	Hacı Emirzade Alim Mehmed b. Hamza el-Güzelhisarî el-Aydnî (ö. 1204/1790)
9	<i>Kavâid-i Külli</i>	Musa Fakîh
10	<i>Ta'lîkatü 't-Takrîb bi Fehmi 'l Mücevvîd el-Lebîb</i>	Muhammed b. Ali b. Musa
11	<i>Tecvîd</i>	Şeyh Ahmed Antalyavî
12	<i>Akiletü 'l-Bahr fî Ulûmi 'r-Resm</i>	
13	<i>Kavâid-i Kur'ân</i>	
14	<i>Kavâid-ü Kur'âni 'l- 'Azîm</i>	
15	<i>Kavâid-ü Kur'âni 'l- 'Azîmu 'ş-Şân Sahîh Muhtasâr</i>	
16	<i>Kitâbu Vakf-ı Hamza</i>	
17	<i>Manzûme fî Resm-i Mushâf-ı Osman</i>	
18	<i>Manzûme fî 't-Tecvîdi 'l-Fâtiha</i>	
19	<i>Mefhûm-u Tecvîd 'ale 'l-İcmâl</i>	
20	<i>Riayetü 't-Tecvîd</i>	
21	<i>Risale fî Beyân Mevâzi 'i-l-Kur'ân (elletî Tücibu 'l-Küfr 'inde Vakfihâ)</i>	

22	<i>Risâle fî Beyânı Ta'dâd Vakfî'l-Küfri fî Cemî'i mâ fi'l-Kur'ân</i>	
23	<i>Risâle fî Beyânı Vakfî'l-Küfr</i>	
24	<i>Risâle-i Kavâid fi'l-Kırâat</i>	
25	<i>Risâle-i Kırâat</i>	
26	<i>Risâletü fî'l Kırâat</i>	
27	<i>Risâle fi'l-Kırâat</i>	
28	<i>Risâle-i Tecvîd</i>	
30	<i>Risâle fî't-Tecvîd</i>	
31	<i>Risâletü fî Kırâati'l-Kur'ân bi't-Tecvîd</i>	
32	<i>Risâletü't-Tekbirât</i>	
33	<i>Risâle-i Müfredât</i>	
34	<i>Et-Tecvîd</i>	
35	<i>Tecrîdü'l-Beyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân</i>	
36	<i>Tecvîdü'l Kur'ân-ı Kerim</i>	
37	<i>Tercüme-i Mukaddimeti'l-Cezeriye</i>	
38	<i>Tercüme-i Cezerî</i>	

3. Değerlendirme

İnebey Kütüphanesi'nde bulunan risâle türündeki kırâat ve tecvîd eserlerinin sayısı 42'dir. Bu eserlerden 4'ünün matbusu bulunurken 38 eser halen yazma halindedir. 15 eserin müellifi bilinmekte olup 27 eserin müellifi bilinmemektedir. 24 eser tecvîd konularını ihtiva ederken, diğer kitaplar kırâat, vakf, tekbîr ve resm-i hatt gibi konuları

içermektedir. En çok nüshası bulunan eser İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'sidir. Tecvid konularını ihtiva eden *el-Mukaddime*'nin İnebey'de 22 nüshası bulunmaktadır. Bunların içinde istinsah tarihi en eski olan nüsha, Hattâb b. Şa'bân el-Vefâî tarafından 914/1508 yılının Ramazan ayında istinsah edilmiştir. Söz konusu nüsha aynı zamanda risale türündeki en eski tarihli nüshadır.

Birgivi Mehmed Efendi'ye (ö. 981/1573) ait *Dürrü'l-Yetîm*'in ise 7 nüshası vardır. En eski tarihli nüsha 1109/1697 yılına aittir. 5 nüshası bulunan Molla Abdurrahman Karabâşî'nin (ö. 904/1498) tecvîd risâlesi, kütüphanedeki tecvîd eserleri arasında Türkçe telif edilen ilk eserdir. Risale türünde Türkçe yazılmış eserlerin sayısı 8'dir. Kırâat ve tecvîd risalelerin genel özelliği, kolay anlaşılabilir kısa ve öz, soru-cevap tarzında yazılması, eser müelliflerinin ve eser isimlerinin tam belli olmamasıdır. Birçok risalenin muhtevasına bakılarak sonradan isimlendirildiği anlaşılmaktadır.

F. Tekmile/Tetimme Türündeki Eserler

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>ed-Dürretü'l-Mûdiyye fî Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
2	<i>Tahbîrû't-Teyisîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>ed-Dürre fî Beyân Kırâat es-Selâse</i>	Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî (ö. 839/1436)
---	---	--

3. Değerlendirme

Kütüphanedeki kırâat kitapları içinde tekmile türünde matbusu bulunan 2, matbusu olmayan 1 olmak üzere toplam 3 eser bulunmaktadır. Eserlerin temel konusu, yedi kırâati anlatan kitaplara sahip üç kırâatin ilave edilmesidir. İbnü'l-Cezerî, eş-Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli manzumesinde ve Ebû Amr ed-Dânî'nin *Tahbîru't-Teyisîr* isimli eserinde

bahsi geçen yedi kırâat imamına, râvîleriyle birlikte Ebû Ca'fer, (İbnü Verdân, İbn Cemmâz) Ya'kûb, (Ruveys, Ravh) ve Halef'i (İshâk, İdrîs) de ekleyerek, kırâat-i aşereyi oluşturan imam ve râvilerini tamamlamış, böylece on kırâatin tanınmasını ve yaygınlaşmasını amaçlamıştır.

Eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî*'si üzerine yapılan bir başka tekmile de Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî'dir. İnebey Kütüphanesi HO738 numarada bulunan *ed-Dürre fî Beyân Kırâat es-Selâse* isimli bu eser Lâ kafiyeli bir manzûme olup, 60 varak, 15 satırdır. Molla Gürânî adı geçen manzûme üzerine *Ferâidü'd-Dürer ve Şerhu Levâmi 'l-Gurer* adıyla bir şerh yazmıştır.

II. ESERLERİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ VE DEĞERLENDİRMESİ

İnebey Kütüphanesinde bulunan yazma kırâat ve tecvîd eserleri, konuları itibariyle 6 gruba ayrılmaktadır. 10 eser bir ya da birkaç kıraatten bahsederken 22 eser yedi kırâati konu almaktadır. Kırâati aşereden bahseden eserlerin sayısı 33, şâzz kıraatlerden bahseden eserlerin sayısı ise 2'dir. 16 eser vakf, resmi hatt gibi müstakil kırâat konularından söz ederken tecvîd konularını ihtivâ eden eserlerin sayısı ise 51'dir. Ayrıca 12 eser manzum tarzda kaleme alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde eserler konularına göre tasnif edilerek çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

A. Bir veya Birkaç Kırâatten Bahseden Kitaplar

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Tuhfetü'l-Enâm fî'l-Vakfi 'ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
---	---	---

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>el-Hilâfiyât fî'l-İlmi'l-Kırâat</i>	Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî (ö. 572/1176)
2	<i>ed-Dürre fî Beyân Kırâat es-Selâse</i>	Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî (ö. 839/1436)

3	<i>Şerh-u Bâbü'l- 'Işrîn min Şerhi'l- Ca'berî li'l-Hemzât</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)
4	<i>El-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza</i>	Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555)
5	<i>Dürrü'n-Neşr fi'l-Kırâati İbn Kesîr</i>	Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1050/1640)
6	<i>el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü'ş-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-'Unvân</i>	Alâaddîn er-Rûmî
7	<i>Kitâbu Vakf-ı Hamza</i>	
8	<i>Risaletü't-Tekbirât</i>	
9	<i>Tafarrud el-Âsım fi'l-Kırâat</i>	

3. Değerlendirme

Kırâat imamlarının ittifaklarını ya da ihtilaflarını gösteren kitaplarda genellikle yedi, on ve on dört gibi sayılarla sınırlandırılmış olan imamların kırâatleri birlikte ele alınırken, bazı kitaplarda ise kırâatler infirâd usulü, yani her bir imamın tek olarak ele alınması tercih edilmiştir. Özellikle Hamza ve Hişâm'ın vakf meselesi üzerine çok sayıda müstakil kitap yazılmıştır. Yedi kırâate ilave edilen üç imamın kırâatinin müstakil olarak gösterildiği eserlere rastlamak da mümkündür. İnebey Kütüphanesi'nde bu kapsama giren kitapların sayısı 10'dur. Bu kitaplardan 1'inin matbusu bulunurken 9 eser halen yazma halindedir. 7 eserin müellifi belli olup 3 eserin müellifi ise bilinmemektedir. Kütüphanesi'deki kırâat ve tecvîd kitapları içinde HO726 demirbaş numarasına kayıtlı olan *el-Hılâfiyât fi'l-'İlmi'l-Kırâat* adlı eser Ebû Amr kırâatini, sırayla İbni Âmir, İbni Kesîr, Âsım, Hamza b. Habîb, Kisâî ve Halef b. Hişâm gibi imamların kırâatleriyle karşılaştırmıştır. 635/1238 senesinin Ramazan ayında Muhammed b. Yusuf b. Muhammed tarafından istinsah edilen eser, kütüphanede alanla ilgili eserler içinde istinsah tarihi bilinen en eski ikinci nüshadır. Ünik nüsha olan bu eser halen yazma halindedir.

B. Yedi Kıraattan Bahseden Kitaplar

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>et-Teysîr fî'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî (ö. 371/981)
2	<i>el-'Unvân fî'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî (ö. 455/1062)
3	<i>Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (eş-Şâtıbiyye)</i>	Ebû Muhammed (Ebû'l-Kasım) Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî (ö. 590/1194)
4	<i>et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân</i>	Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219)
5	<i>el-Vesîle ilâ Keşfi'l-'Akîle</i>	Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)
6	<i>Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî</i>	Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Şu'le el-Mevsîlî (ö. 656/1258)
7	<i>El-Leâlîü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde</i>	Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258)
8	<i>İbrâzîü'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî fî'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ebu'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267)
9	<i>Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî</i>	Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö. 732/1332)
10	<i>'Ikdü'l-Leâli fî'l-Kırâati's-Seb'a'l-Avâlî</i>	Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344)
11	<i>Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz</i>	Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354)

12	<i>Sirâcü'l-Kârî'l-Mübtedâ ve Tezkârü'l-Mukrî'l-Müntehâ</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
13	<i>Kurretü'l-'Ayn fi'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzayn</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
14	<i>el-Emâlî'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-'Aleviyye</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
15	<i>el-Mükerrer fi mâ Tevâtera mine'l-Kırâati's-Seb'a</i>	Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>el-Kasîdetü'l-'Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Merviyye</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
2	<i>el-'Abkarî fi Havâşi'l-Ca'berî</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)
3	<i>İzhârü'l-Meâni fi Şerhi Hirzi'l-Emânî</i>	Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö.1090/1679)
4	<i>Keşfü'l-Meâni min Hirzi'l-Emâni</i>	Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî
5	<i>Tevzihü'ş-Şâtibiye</i>	İbrahim b.Muhammed el-İmâdî
6	<i>Enfa'nî</i>	Şâtırzâde Muhammed b. Yahya el-Mar'âşî
7	<i>Risâle-i Müfredât</i>	

3. Değerlendirme

Kütüphanede yedi kırâatten bahseden eser sayısı 22'dir. Bu eserlerden 15'i matbu iken 7 eserin matbusu bulunmamaktadır. Eserler içinde müellifi bilinmeyen tek eser *Risâle-i Müfredât*'tır. Yedi kırâatten bahseden kitaplar içinde en eski nüsha Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî'nin (ö. 550/1156) *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Bevâhir* isimli eserine aittir. HO719 numarada bulunan nüshada istinsah tarihi bulunmamakta ancak müellifin 536/1142 tarihinde bizzat düştüğü sema

kaydı bulunmaktadır. Kayda göre nüsha, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ahmed el-Hâleveyh el-Esbahânî tarafından 536/1142 senesinde müellife okunmuştur. Bu bilgi nüshanın daha erken bir tarihte istinsah edildiğini göstermektedir. Nüsha aynı zamanda tüm kırâat ve tecvîd kitapları arasında en eski tarihte istinsah edilen nüsha durumundadır. Kütüphanede, birçok kırâat kitabına kaynak olan Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a* isimli eserinin 999/1591 tarihinde istinsah edilen bir nüshası da mevcuttur. Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh'a (ö. 801/1399) ait olan ve HC15 numarada bulunan *el-Emâlî'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye* müellif hattı olaması sebebiyle önemlidir.

Yedi kırâate dair yazılan eserlere bakıldığında eserlerin 6'sının metin türünde olduğu, 16 eserin ise bu kitapların şerhi veya muhtasarı mahiyetinde olduğu görülmektedir. Özellikle eş-Şâtîbî'ye ait olan *Hırzül'-Emânî*'nin kendinden sonra yazılan eserler üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Kütüphanede 7 nüshası bulunan manzume üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. İnebey Kütüphanesi'nde bulunan kırâat ve tecvîd eserlerinden 7'si *Hırzül'-Emânî* şerhidir. Yedi kırâaten bahseden eserlerden 3'ü manzum tarzda kaleme alınmış olup Türkçe yazılmış eser bulunmamaktadır.

C. On Kırâattan Bahseden Kitaplar

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir</i>	Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156)
2	<i>en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
3	<i>Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
4	<i>ed-Dürretü'l-Mûdiyye fi Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
5	<i>Tahbîrüt-Teysîr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-'Aşere</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)

6	<i>Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)
7	<i>Şerh-i Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi Eimmeti'l-Kenz</i>	Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521)
8	<i>el-Büdürü'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Mütevâtire</i>	Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)
9	<i>el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele</i>	Muhammed b. Ahmed El-Avfî (ö. 1050/1640)
10	<i>Dürrü'n-Neşr fi'l-Kırâati İbn Kesîr</i>	Muhammed b. Ahmed El-Avfî (ö. 1050/1640)
11	<i>el-İtilâf fi Vücûhi'l-ihtilâf</i>	Abdullah bin Muhammed Yûsufefendizâde (ö.1167/1754)
12	<i>Zübdetü'l-'İrfân fi Vücûhi'l-Kur'ân</i>	Hamîd b. Abdulfettâh el-Pâluvî (ö. 1192/1778)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Tuhfetü'l-İhvân fi'l-Hulfî Beyne's-Şâtibiyye ve'l-'Unvân</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
2	<i>ed-Dürre fi Beyân Kırâat es-Selâse</i>	Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî (ö. 839/1436)
3	<i>Cevâhirü'l-İkyân fi Şerhi 'Umdeti'l-'İrfân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
4	<i>El-Keşf 'an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfi'l-Hişâm ve Hamza</i>	Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555)
5	<i>Muhtasarü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr</i>	Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî (ö. 1154/1741)

6	<i>Kavâid-i Külli</i>	Musa Fakîh
7	<i>Tefsîra fî Bahsi't-Tecvîd</i>	Behlul
8	<i>Manzûme fî't-Tecvîdi'l-Fâtiha</i>	
9	<i>Risâle-i Kavâid fî'l-Kırâat</i>	
10	<i>Risâlât-ı Kırâat</i>	
11	<i>Risâletü fî Kırâati'l-Kur'ân bi't-Tecvîd</i>	

3. Değerlendirme

İnebey Kütüphanesinde on kırâati konu edinen eserlerin sayısı 33'tür. Bu eserlerin 12'sinin matbusu bulunurken 11'i halen yazma halindedir. 4 eserin müellifi bilinmemektedir. Kütüphanede kırâat-i aşereye dair ilk telif İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da kaleme aldığı *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr* isimli eseridir. On kırâatin yaygınlaşmasında önemli rolü olan İbnü'l-Cezerî'nin, kütüphanede bu konuda yazdığı 5 eserine ait 10 nüsha bulunmaktadır. Bu eserler içinde İstinsah tarihi en eski olan *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*'dir. Nüshayı, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed isimli bir müstensih, müellifin hayatta olduğu bir tarih olan 16 Zilkade 870/30 Haziran 1466 tarihinde istinsah etmiştir. Eserin yazıldığı nüsha, müellif hattı nüshadan yazılan ve Mescid-i Haram'da müellife okunmuş olan nüshadan yazılmış olması bakımından önemlidir.

Yedi kırâate olan ilgi İbnü'l-Cezerî'den sonra yerini on kırâate bıraksa da yeni teliflerin erken dönemde yazılan kitapların etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu konuda yazılan eserler, ed-Dânî, eş-Şatıbî gibi müelliflerin eserlerini baz alarak üzerine sahih üç kırâati ilave etmişlerdir. On kırâatin yaygınlaşmasında büyük gayreti olan İbnü'l-Cezerî'nin her iki müellifin eserleri üzerine tetimme yazması buna örnektir. Bir diğer örnek de Sürmelizâde Mehmed Efendi'ye ait olan *Şerh-i Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi Eimmeti'l-Kenz* isimli eserdir. İnebey Kütüphanesi GE4552 numaraya kayıtlı olan eser, 126 varak, 19 satırdır. eş-Şatıbî'nin *Hürzü'l-Emânî* adlı eserine, Abdulkadir b. Ömer es-Sekkekî el-Vâsitî tarafından *Tetimmetü'l-Hurz min Kurrâi'l-Kenz* adıyla yapılan tetimmenin şerhidir. Müellif hattı ile 920/1519 senesinde yazılmıştır.

Kütüphanedeki on kırâate dair eserler içinde Türkçe kaleme alınan ilk eser Hatîb-i Ayasofya diye de bilinen Hamdullah b. Hayreddin'e (ö. 983/1575) ait olan *Cevâhirü'l-İkyân fi şerhi Umdeti'l-İrfân*'dir. HO720 numarada bulunan nüshanın, müstensihî bilinmemekte olup 972/1564 senesinde istinsah edilmiştir. Eserde Kanûnî Sultan Süleyman'a yazılmış bir medhiye de bulunmaktadır. Dili Türkçe olan ve nüshası bakımından önem taşıyan eserlerden biri de *Kitâbu Tebsıra fi Bahsi't-Tecvîd*'dir. Eserin müellifi kaynaklarda hakkında bilgi bulunamayan Behlûl'dür. UC243/4 numaralı demirbaş kayıtlı olan ve müellif hattı olması muhtemel bu eser Osmanlı Padişâhı Sultan II. Selîm Hân'a ithâf edilmiştir. Bu bilgiden hareketle eserin telifinin, Sultan II. Selim'in saltanat dönemi olan 1566-1574 yılları arasında olduğu söylenebilir.

D. Şâz Kiraatlardan Bahseden Kitaplar

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz</i>	Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî el-Halebî (ö. 849/1445)
---	---	--

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Keşfü'l-Esrâr an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)
---	---	---

3. Değerlendirme

Kütüphanede on dört kırâatten bahseden biri matbusu bulunan biri ise henüz basılmamış 2 eser bulunmaktadır. Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî'nin *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz* adlı eseri 15 Cemaziyelâhir 862/30 Nisan 1458 tarihinde Cafer b. İbrahim b. Cafer b. Süleyman tarafından Kâhire'de istinsah edilmiştir. Müstensih bu nüshayı müellifin tashîh ettiği bir nüshadan yazdığını ifade etmektedir. Eser, İbnü'l-Kabâkîbî'nin manzûm tarzda kaleme aldığı *Mecmâu's-Sürûr ve Matlau's-Şümûs ve'l-Büdûr* adlı eseri üzerine yaptığı şerhdır. Kitapta, İbnü'l-Cezerî'nin tasnif ettiği On İmam'ın yanı sıra İbn Muhaysin, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A'meş'in rivayetlerine yer verilmektedir.

Diğer eser ise HC18 demirbaş numarasına kayıtlı olan *Keşfü'l-Esrâr an Kırâati'l-Eimmeti'l-Ahyâr*'dir. Nüsha, müellif Molla Gürânî'nin vefat ettiği yıl olan 893/1488'de İstanbul'da istinsâh edilmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da telif ettiği *Gayetü'l-Mehera fi'z-*

Ziyâdeti ale'l-Aşera adlı manzûmenin şerhi olan eser, dönemin padişâhı Sultan II. Bayezid'e ithaf edilmiştir.

E. Müstakil Kırâat Konularından Bahseden Kitaplar

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd</i>	Ebû Muhammed (Ebü'l-Kasım) Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî er-Ruaynî (ö. 590/1194)
2	<i>Risâletü Tertîli'l-Kur'ân</i>	Ebû Saîd el-Hâdimî (ö. 1176/1762)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>en-Nefehâtü'l-Kudsiyye fî Kırâati'l-Kur'ân ve Kitâbetihî bi'l-Fârisiyye</i>	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659)
2	<i>Risale fî Kırâat-ı Ayete'l-Kürsî fî Edbârî's-Salâti'l-Mektûbe</i>	Hacı Emirzade Alim Mehmed b. Hamza el-Güzelhisarî el-Aydînî (ö. 1204/1790)
3	<i>Câmiu'l-Kelâm fî Resmî mushafî'l-imâm</i>	Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed
4	<i>el-Muhtasâr mimmâ ravâhü 'ş-Şâtîbî ve't-teysîr ve'l-unvân</i>	Alâaddîn er-Rûmî
5	<i>Akîletü'l-Bahr fî Ulûmi'r-Resm</i>	
6	<i>Kitabü't-Tayfur</i>	
7	<i>Kitâb fî Beyâni'l-vakf</i>	
8	<i>Manzûme fî Resm-i Mushâf-ı Osman</i>	
9	<i>Risale fî Beyân mevâzi'i'l-Kur'ân elletî tûcibu'l-Küfr 'inde vakfihâ</i>	
10	<i>Risâle fî Beyânı Ta'dâd Vakfî'l-Küfri fî Cemî'i mâ fi'l-Kur'ân</i>	
11	<i>Risâle fî Beyânı Vakfî'l-Küfr</i>	

12	<i>Risâletü fi'l Kırâât</i>	
13	<i>Risâle fi'l-Kırâât</i>	
14	<i>Risaletü 't-tekbirât</i>	

3. Değerlendirme

İnebey Kütüphanesi'nde muhtelif kırâat konularında müstakil olarak kaleme alınmış eserlerin sayısı 16'dır. Eserlerden sadece 2'sinin matbusu bulunurken 14'ü halen yazma halindedir. 10 eserin müellifi bilinmemektedir. Eserlerin konusu çeşitlilik arz etmekle birlikte resmi hatt ve vakf konuları ön plana çıkmaktadır. Bu grupta telifi en eski eser eş-Şâtıbî'nin *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsîd* isimli eseridir. GE4559/3 numarada bulunan eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin ilk mushafların imlasına dair kaleme aldığı *el-Muknî* isimli eserinin nazma çekilmiş halidir.

F. Tecvîd Kitapları

1. Matbuları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kırâe ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve</i>	Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
2	<i>Kurretü 'l-'Ayn fi 'l-Feth ve 'l-Îmâle ve Beyne 'l-Lafzayn</i>	Ebu'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-'Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)
3	<i>et-Temhîd fi 'İlmi't-Tecvîd</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429)
4	<i>Mukaddimetü 'l-Cezerî</i>	Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1429)
5	<i>el-Havâşü 'l-Müfehhime fi Şerhi 'l-Mukaddime</i>	Ebü Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)
6	<i>Keşfü 'l-Esrâr an Kırâati 'l-Eimmeti 'l-Ahyâr</i>	Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)

7	<i>Tecvîd-i Karabaş</i>	Molla Abdurrahman Karabâşi (ö. 904/1498)
8	<i>el-Havâşi 'l-Ezheriyye fî Halli Elfâzi 'l-Mukaddimeti 'l-Cezeriyye</i>	Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkad el-Ezherî (ö.905/1499)
9	<i>ed-Dekâ 'iku'l-Muhkeme fî Şerhi'l- Mukaddime</i>	Ebü Yahyâ Zekerîyâ b. Muhammed el-Ensârî, (ö. 926/1520)
10	<i>Şerhu Mukaddimeti 'l-Cezerî</i>	Taşköprülüzâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561)
11	<i>el-Fevâidü's-Sirriyye fî Şerhi'l- Mukaddimeti 'l-Cezeriyye</i>	Ebü Abdillâh Radıyyüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el- Hanefî (ö. 971/1563)
12	<i>ed-Dürrü 'l-Yetîm</i>	Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Hanefî el- Birgivî (ö. 981/1573)
13	<i>Mukaddime fî 'İlmi 't-Tecvîd</i>	Seyyîd Ömer b.el-Hacc Askerî el-Hamevî (ö. 1008/1599)
14	<i>el-Minehu 'l-Fikriyye bi Şerhi 'l- Mukaddimeti 'l-Cezeriyye</i>	Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)
15	<i>Şerhu Dürri'l-Yetîm</i>	Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (ö.1041/1631)
16	<i>Cühdü 'l-Mukîll</i>	Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el- Mar'aşî (ö. 1145/1732)
17	<i>Beyânü Cühdü 'l-Mukîll</i>	Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el- Mar'aşî (ö. 1145/1732)

2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>'Umdetü 'l-Müfîd ve 'Uddetü 'l- Mücîd fî Ma 'rifeti 't-Tecvîd</i>	Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)
2	<i>Dürretü 'l-Kârî</i>	'İzzüddîn Abdürrezzak b. Rızkullah er-Res'anî (ö. 661/1263)

3	<i>et-Tarazâtü 'l-Muallime fi Şerhi 'l-Mukaddime</i>	Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn el-Hadîdî (ö. 870/1466)
4	<i>Rusûhu 'l-Lisân fi Hurûfi 'l-Kur'ân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
5	<i>Vesîletü 'l-İtkân fi Şerhi Rusûhi 'l-Lisân</i>	Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575)
6	<i>Risâle Mürşidâd ilâ Hâlis en-Nutki bi'd-Dâd</i>	Muhammed b. İsmail el-İzmirî (ö. 1102/1690)
7	<i>İrşâdû 'l-İbâd ilâ Tashihi 'd-Dâd</i>	Şeyh Süleyman İslâmbûlî (ö. 1134/1721)
8	<i>Risâle fi Mehârici 'l-Hurûf</i>	Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732)
9	<i>Kavâid-i Külli</i>	Musa Fakîh
10	<i>Kavâid-i Tecvîd (Tevvîdü 'l-Kur'ân)</i>	Şa'ban Efendi
11	<i>Âletî</i>	Muhammed (el-Hacin)
12	<i>Ta'likatü 't-Takrîb bi Fehmi 'l-Mücevvîd el-Lebîb</i>	Muhammed b. Ali b. Musa
13	<i>Tebşira fi Bahsi 't-Tevvîd</i>	Behlul
14	<i>Tevvîd</i>	Şeyh Ahmed Antalyavî
15	<i>Kavâid-i Kur'ân</i>	
16	<i>Kavâid-ü Kur'âni 'l-'Azîm</i>	
17	<i>Kavâid-ü Kur'âni 'l-'Azîmu 'ş-Şân Sahîh Muhtasâr</i>	
18	<i>Kitâbü 't-Tevvîd fi Kelâmi 'l-Mecîd</i>	
19	<i>Kitâb fi Beyâni 'l-Vakf</i>	
20	<i>Mefhûm-u Tecvîd 'ale 'l-İcmâl</i>	

21	<i>Riâyetü 't-Tecvîd</i>	
22	<i>Risâle-i Kavâid fi'l-Kırâat</i>	
22	<i>Risâle-i Kırâat</i>	
23	<i>Risâle-i Tecvîd</i>	
25	<i>Risâle fi 't-Tecvîd</i>	
26	<i>Risâletü fi Kırâati'l-Kur'ân bi't-Tecvîd</i>	
27	<i>Sualli ve Cevâbli Tecvîd</i>	
28	<i>et-Tecvîd</i>	
29	<i>Tecrîdü'l-Beyân fi Tecvîdi'l-Kur'ân</i>	
30	<i>Tecvîdü'l Kur'ân-ı Kerim</i>	
31	<i>Tercüme-i Mukaddimetü'l-Cezeriye</i>	
32	<i>Tercüme-i Cezerî</i>	
33	<i>Şerh-i Mukaddimetü'l-Cezerî</i>	

3. Değerlendirme

Erken dönemlerde tecvîd-kırâat ayrımı çok keskin olmamış, tecvîd konularına kırâat kitapları içinde yer verilmiştir. Ancak XV. asırda bu ayrım oldukça belirginleşmiş ve tecvîd kitabiyâtı zenginleşmiştir. İnebey Kütüphanesi'nde konusu tecvîd olan eserlerin sayısı 50'dir. Eserlerden 17'sinin matbusu bulunurken 33 eser halen yazma halindedir. 17 eserin müellifi bilinmemektedir. Tecvîd konusunda günümüze ulaşan ilk eser olarak kabul edilen *er-Riâye*, UC225/1 demirbaş numarasıyla kütüphaneye kayıtlıdır. Nüsha h. 1152 senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir.

Tecvid konusunda yazılmış eserler içinde nüsha sayısı en fazla olan eser 22 nüsha ile nin *el-Mukaddime*'sidir. Bu nüshalardan istinsah tarihi en eski olanı h. 914 senesinde yazılmıştır. İbnü'l-Cezerî'den sonra özgün eserler yazılmış olmakla birlikte tecvîd telifâtı *el-Mukaddime*'ye yapılan şerh ve tercümeleler üzerinden gelişmiştir. *El-Mukaddime*'ye

yapılan ilk Şerhlerden birisi *el-Havâşü'l-Müfehhome fi Şerhi'l-Mukaddime*'dir. İnebey Kütüphanesi'nde HO740/2 numarada bulunan eser, İbnü'l-Cezeri'nin oğlu Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî tarafından 806/1403 yılında Lârende'de (Karaman) yazılmıştır. Kütüphanedeki nüsha ise müellifin vefat ettiği sene, 19 Muharrem 859/9 Ocak 1454 tarihinde, Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Mukrî el-Gazzî tarafından istinsah edilmiştir.

Tecvîd alanında Türkçe kaleme alınmış ilk eser ise 904/1498 senesinde vefat eden Molla Abdurrahman Karabâşi'nin kaleme aldığı *Karabaş Tecvidi*'dir. Tecvid eserlerinin genel karakterine bakıldığında İbnü'l-Cezeri'nin *el-Mukaddime*'si, Birgivi'nin *ed-Dürrü'l-Yetîm*'i gibi risale türünde kaleme alınmış küçük hacimli eserler olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle ilköğretim düzeyindeki çocuklara tecvîd öğretmek maksatlı yazıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak Saçaklızâde'nin *Beyânü Cühdü'l-Mukîll*, Taŝköprölüzâde'nin *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî* adlı eserleri gibi gayet hacimli eserlere rastlamak da mümkündür.

SONUÇ

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Osmanlı döneminde önemli ilim merkezlerinden biri olan Bursa ve çevresindeki çeşitli eğitim kurumlarında okunan okutulan ve telif edilen yazma eserleri bünyesinde barındırmaktadır. Ağırlıklı olarak Temel İslam Bilimleri'ne dair kitapların bulunduğu kütüphanede, kayıtlara göre toplam 8924 adet yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerden tespit edilebildiği kadarıyla mükerrerleriyle birlikte 175'i kırâat ve tecvîd ilmiyle ilgilidir. İncelenen eserler ve müellifleri hakkında bazı tespit ve değerlendirmeler şu şekilde sıralanabilir:

- Kütüphanede, kırâat ve tecvîd ilmine dair mükerrerler dışında 124 el yazması kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan 34'ünün müellifi bilinmemektedir. Geri kalan 90 eser ise, 57 müellif tarafından telif edilmiştir. Vefat tarihi bilinen müelliflerin 68, vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin 11 eseri bulunmaktadır.
- Kütüphanede bulunan kırâat ve tecvîd eserlerinden 51 tanesi tecvîd ilmini konu etmektedir. Geriye kalan 83 eserden 67'si temel ise kırâat ilmini bir bütün olarak ele alırken, 16'sı ise belirli bir konu üzerine yazılmış eserlerden oluşmaktadır.
- İncelenen 124 eserin 74'ü henüz basılmamıştır. Bu eserlerden 15'i metin, 7'si şerh, 2'si hâşiye, 3'ü muhtasar, 38'i risâle türündedir.
- Kütüphanedeki kırâat eserleri arasında üzerine en çok çalışma yapılan metinler *Et-Teysîr*, *Hırzu'l-Emânî* ve *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*'dir.
- Üzerine en çok çalışma yapılan tecvîd metinleri ise *Mukaddimetü'l-Cezerî*, *ed-Dürrü'l-Yetîm* ve *Cühdü'l-Mukîll*'dir.

KAYNAKÇA

ABAY Muhammet, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa : Uludağ Üniversitesi, 1992.

AKDEMİR Mustafa Atilla, *Hamid b. Abdülfettâh el-Palûvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999.

AKPINAR Cemil, "*Hatîb-i Ayasofya*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 16, s. 451.

ALTIKULAÇ Tayyar, "Mekkî b. Ebû Talîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), t.y., C. 28, ss. 575-76.

_____, "el-Mukni", (*DİA*), C. 31, s. 139.

_____, "Şehrezûri, Mübarek b. Hasan", (*DİA*), C. 38, s. 466.

_____, "Alemüddin Sehâvî", (*DİA*), C. 36, s. 311.

_____, "Ebû Şâme el-Makdisî", (*DİA*), C. 10, s. 233-235.

_____, "İbnü'l-Cezerî", (*DİA*), C. 20, s. 552

_____, "Mustafa İzmirî", (*DİA*), C. 23, s. 530.

ANAMERİÇ Hakan, "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği*, c. 19, sy. 4, (2005), ss. 467-470.

ANTALYAVÎ Şeyh Ahmed, *Tecvîd*, İnebey Ktp., GE4641/2.

ASLAN Ahmet Turan, "*Halid b. Abdullah Ezherî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 12, s. 64.

ATÂÎ Nev'izade Ataullah Efendi, *Zeyl-i Şekaik = Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmileti'ş-Şekaik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y.

ATALAY Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul: y.y., 1339.

ATİK M. Kemal, "Tefsir ve Kıraat İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 1 (2014), ss. 313-50.

_____, "Caberî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 6, s. 527-528.

el-AVFÎ Muhammed b. Ahmed, *el-Cevahirü'l-Mukellele li-Men Rame't-Turuka'l-Mükemmele*, İnebey Ktp., HO737.

AYVERDİ Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989.

el-BAĞDÂDÎ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

———, *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl-i alâ Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, ed. Şerafettin Yaltkaya, Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, t.y.

BAKIRCI Selami, “*Ukberî*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 42, s. 66-67.

BALTACI Cahid, *XV-XVI. asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat, Tarih*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

el-BETÂİHÎ Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab, *el-Hilâfiyât fî 'İlmi'l-Kırâat*, İnebey Ktp., HO726.

BİKÂÎ Ebü'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan, *Unvanü'z-Zamân bi-Terâcimi'ş-Şüyüh ve'l-Akrân*, Köprülü Ktp., No. 1119.

BİLMEN Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, 2 cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.

BOLELLİ Nusreddin, “el-Ukberî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1986).

BOZKURT Nebi, “*Dârulkurrâ*””, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 8, s. 544.

BROCKELMANN Carl, *GAL*, 2 cilt, Leiden: E.J. Brill, 1942.

BURSALI Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşayih, Ulemâ, Şuara, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324.

———, *Osmanlı Müellifleri*, 3 cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

BÜREYHÎ Abdülvehhab b Abdurrahman es-Sekseki el-Yemeni, *Tabakâtu sulehâi'l-Yemen = Tarihü'l-Büreyhî*, San'a: Merkezü'd-Dirâsat ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, 1983.

CABERÎ Ebü İshak Burhaneddin İbrâhim b Ömer b İbrâhim b Halil, *Kenzu'l-Meânî fî Şerhi Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*, ed. Ahmed el-Yezîdî, Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1998.

———, *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fî Şerhi Akuleti Etrâbi'l-Kasâid*, İnebey Ktp., HO724.

el-CEZERÎ Ebu Bekr Ahmed, *el-Havâşi'l-Müfehhome fî Şerhi'l-Mukaddime*, İnebey Kütüphanesi, HO740/2.

CİCİ Recep, *Bir Osmanlı Fakihî Alim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risaleleri*, Bursa: Emin Yayınları, t.y.

ÇETİN Abdurrahman, *Endülüslü Alim Ebu Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

———, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

———, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

———, *Kur'an Okuma Esasları*, 7. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2009.

———, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 3. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

———, “Dâni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), c. 8, ss. 459-61.

———, “Şâtibi”, *(DİA)*, C. 38, s. 376-377.

ÇİFTÇİ Fazıl, *Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Veli*, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa'ban-ı Veli Kültür Vakfı, 2005.

ÇOLLAK Fatih, “eş-Şâtibiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38, s. 377-379.

DAĞDEVİREN Alican, “Ebu Hayyân el-Endelûsî ve Kıraat İlmindeki Yeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, c. 8, sy. 14 (2006), ss. 25-48.

DAĞDEVİREN Alican, Elif KÜÇÜKAHMET, “Muhammed Güzelhisârî ve Ezhâru't-tenzil İsimli Tefsirinin Rivayet Açısından Değeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 27 (2013), ss. 143-66.

ed-DÂNÎ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman, *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a*, İnebey Ktp, HO723.

DÂVÛDÎ Şemseddin Muhammed b Ali b Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

DEMİR Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları : (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

el-ENDELÛSÎ Ebû Hayyân, *Ikdü'l-Leâli fi'l-Kirâati's-Seb'i'l-Avâlî*, İnebey Ktp., HO731/1.

el-ENSÂRÎ Ömer b. Kâsım b. Muhammed Siracüddin, *el-Mükerrer fi mâ Tevâtera mine'l-Kirâati's-Seb'a*, İnebey Ktp., UC244.

EROĞLU Muhammed, “İbnü'l-Kabâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s. 97.

ERÜNSAL İsmail E., *Türk Kütüphaneler Tarihi II Kurtuluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.

el-FÂSÎ Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed, *El-Leâlü'l-Ferîde fi Şerhi'l-Kasîde*, İnebey Ktp., HC12.

FINDIKLILI İsmet Efendi, *Tekmiletü 'ş-Şekâik, Tekmiletü 'ş-Şakâik fi Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*, Tıpkıbasım, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

el-Fihrisü 'ş-Şâmil li't-Türasi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-Mahtût, Amman: Mecmaü'l-Meleki li-Buhusi'l-Hadarati'l-İslâmiyye [Müessesetu Al-i'l-Beyt], 1991.

FİRUZÂBÂDÎ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Kamus tercümesi = el-Okyanusü'l-Basit fi Tercümeti Kamusi'l-Muhit*, çev. Mütercim Asım, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1304.

GAZZÎ Ebü'l-Mekârim Necmeddîn Muhammed b Muhammed Necmeddin, *el-Kevâkibü's-Sâire bi-A'yâni'l-Mieti'l-Aşîre*, 3 cilt, Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1979.

GÜLER Nuhoglu, Ali İpek, “Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid, Usul-İ Fıkıh Ve Kıraat Eserleri”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi; Cilt 2, Sayı 4 (2015): Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=TR2016013658>

HABEŞÎ Abdullah Muhammed, *Mesâdirü'l-Fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1988.

el-HACÎN Muhammed, *Âletî*, İnebey Ktp., UC243/3.

el-HADÎDÎ Abdüddâim b. Ali Zeyneddîn, *et-Tarazâtü'l-Muallime fi Şerhi'l-Mukaddime*, İnebey Ktp., HO736/1.

el-HAMEVÎ Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh, *Mucemü'l-Büldân*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

———, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, t.y.

HAMÎTÛ Abdullah Abdulhâdî, *Zâimü'l-Medreseti'l-Eseriyye fi'l-Kirâati ve Şeyhu Kurrâi'l-Mağrib ve'l-Meşrik el-İmam Ebü'l-Kâsım eş-Şâtîbî : Dirâsetun an Kasidetihî Hirzü'l-Emâni fi'l-Kirâat*, Riyad: Dâru Edvâü's-Selef, 2005.

HATÎB-İ AYASOFYA Hamdullah b. Hayreddin, *Rusûhu'l-Lisân fi Hurûfi'l-Kur'ân*, İnebey Ktp., UC3526/10.

el-HEMEDÂNÎ Ebü Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed, *Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz*, İnebey Ktp., HO734.

HIZLI Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 1 (2008), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/uluifd/article/view/5000017844>

el-HİLÂTÎ Yusuf b. Esed b. Ebubekr, *Keşfü'l-Meâni min Hirzi'l-Emâni*, İnebey Ktp., GE1912/1.

el-HUMEYDÎ Ebü Abdullah Muhammed b Fütuh b Abdullah Mayurki Ezdi, *Cezvetü'l-Muktebis fi Zikri Vülât fi Tarihi Ulemâi'l-Endelüs*, 2 cilt, Kâhire: Dâru'l-Kitabi'l-Mısri, 1989.

- İBN BEŞKÜVAL Ebü'l-Kâsım Halef b Abdülmelik b. Mesud, *Kitabü's-Sıla fî Tarihi E'immeti'l-Endeliüs*, 3 cilt, Kâhire: ed-Dârü'l-Mısriyye, 1966.
- İBN HALDUN Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, 2 cilt, çev. Zeki Kadîrî Ugan, Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988.
- İBN HALLİKÂN Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, 8 cilt, Beyrut: Dâru Sadır, 1978.
- İBN HAYR EL-İŞBİLÎ Ebu Bekr Muhammed, *Fehrese İbn Hayr el-İşbili*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İBN KESÎR Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14 cilt, Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981.
- İBN MANZUR Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut : Dâru Sadır, t.y.
- İBN RECEB Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b Ahmed, *Kitâbü'z-Zeyli ala Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İBNÜ'L-CEZERÎ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf, *Câmiü'l-Esanid*, Süleymaniye Ktp., Dâru'l-Mesnevî, No. 11.
- _____, *ed-Dürretü'l-Mudiyye fî'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-Aşera*, thk, Muhammed Temîm ez-Ze'bî, Dâru'l-Hüdâ, 2000.
- _____, *ed-Dürretü'l-Mudiyye fî Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye*, İnebey Ktp., HO104/2.
- _____, *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- _____, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, İnebey Ktp., HO713.
- _____, *Tahbîrü't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere*, İnebey Ktp., HO733.
- _____, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvid*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- _____, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, İnebey Ktp., HO732/1.
- _____, *Tuhfetü'l-İhvân fî'l-Hulfi beyne's-Şâtbiyye ve'l-Unvân*, İnebey Ktp., HO731/2.
- _____, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, thk., Gotthelf Bergstrasser, Otto Pretzl, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- _____, *Müncidü'l-Mukri'în ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- _____, *Tahbirü't-Teysir fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- _____, *Takribü'n-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961.
- _____, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, İnebey Ktp., HO744.

İBNÜ'L-ESİR Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 12 cilt, Beyrut: Dâru Sadır, 1965.

İBNÜ'L-HİMSÎ Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Havâdisü'z-Zamân ve Vefayâti's-Şüyüh ve'l-Ekrân*, 3 cilt, ed. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.

İBNÜ'L-İMÂD Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, 10 cilt, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.

İBNÜ'L-KABÂKİBÎ Şemseddin Muhammed, *Îzâhu'r-Rumûz ve Miftâhu'l-Künûz*, İnebey Ktp., HO746.

İBNÜ'L-KÂSİH Ebu'l-Bekâ Nüreddin Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî, *el-Emâli'l-Merdiyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Aleviyye*, İnebey Ktp., HC15.

_____, *el-Kasîdetü'l-Aleviyye fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Merviyye*, İnebey Ktp., HO743.

_____, *Kurretü'l-Ayn fi'l-Feth ve'l-İmâle ve beyne'l-Lafzayn*, İnebey Ktp, UC234.

_____, *Sirâcü'l-Kârî'l-Mübtedî ve Tizkârü'l-Mukrû'l-Müntehî*, İnebey Ktp., HO716.

_____, *Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm*, İnebey Ktp., HC17/2.

İBNÜ'L-KİFTÎ Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b Yusuf b İbrâhim, *İnbahü'r-ruvât ala enbahi'n-nühat*, 4 cilt, Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1950.

ed-DEVSERÎ İbrahim b. Said, "Mecelletu Câmiati'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye", sy. 31 (1421), ss. 13-211.

İLERİ Esat, *Rahmetli İmam-ı Birgivi*, İzmir: Hür Efe Matbaası, 1954.

İSLÂMBÜLÎ Şeyh Süleyman (ö. 1134/1721), *İrşâdü'l-İbâd ilâ Tashihi'd-Dâd*, İnebey Ktp., UC225/2.

İYAS Ebü'l-Berekât Zeynüddin Muhammed b Ahmed İbn, *Bedâiü'z-zuhur fi vekâiü'd-duhur*, 5 cilt, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1982.

İZGİ Cevat, "Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s. 68-69.

el-İZMİRÎ Mustafâ b. Abdurrahman, Muhtasaru'n-Neşr fi Kırâati'l-'Aşr, İnebey Ktp., HO725.

KABÎBÂTÎ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Zeyneddin Abdurrahman EL-, *Kitâbu Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakfi ale'l-Hemze li Hamza ve Hişâm*, ed. Musa b. Mustafa el-Ubbeydân, Tebuk: en-Nâdi'l-Edebî, 2009.

KAFES Mahmud, "Ebu Hayyan el-Endelusi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, s. 152-153.

_____, *Ebu Hayyan el-Endelüsi'nin Hayatı ve el-Bahru'l-Muhit İsimli Tefsirindeki Metodu*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 1994.

KARABULUT Ali Rıza, Ahmet Turan Karabulut, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi*, Kayseri: Mektebe Yayınları, t.y.

KARAÇAM İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri Ve Mütevatir Kıraatlarının Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 3. bs., İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2018.

_____, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 30. bs., M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016.

_____, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, 5. bs., M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016.

KÂTİP ÇELEBİ Hacı Halife Mustafa b Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2 cilt, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.

el-KATTÂN Mennâ, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Mehtebetü Vehbe, 2000.

KAYSÎ Ebî Muhammed Mekki b Ebî Talib EL-, *el-Keşf an vücûhi'l-kirâ'âti's-seb' ve ilelihâ ve hucecihâ*, 2 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

KAZANCI F. Asiye Şenat, "Endülüs'lü Kıraat Alimi Dâni ve 'Teyisîr'i", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 10 (2010), ss. 175-186.

KEHHÂLE Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 8 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kültüğü*, 4 cilt, 1. bs., Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.

KURNAZ Cemal, Mustafa Tatcı, "*Şabân-ı Velî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 38.

KUTAN Hüseyin, Osman Nuri SOLAK, "İnebey Yazma Eser Kütüphanesi", *Bursa Kütüphaneleri*, ed. Ali İhsan Karataş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013, s. 210-31.

KUTLUBOĞA Ebü'l-Adl Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah, *Tâcü't-Terâcim*, Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1992.

el-MAGNİSÂVÎ Ahmed b. Muhammed, *İzhârü'l-Meâni fî Şerhi Hirzi'l-Emânî*, İnebey Ktp., OR105.

el-MAKDİSÎ Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame, *İbrazü'l-meani min hirzi'l-emani fî kıraati's-seb'a*, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982.

_____, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye*, 5 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.

_____, *Terâcimu Ricâli'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi' = ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, Beyrut: Dârü'l-Cil, 1974.

_____, *İbrâzü'l-Meânî*, İnebey Ktp., HO715.

MAKRİZÎ Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Ali b Abdülkadir, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l-a'yâni'l-müfîde*, Dımaşk: Vizaretü's-Sekâfe, 1995.

el-MAR'ÂŞÎ Şâtırzâde Muhammed b. Yahya, *Enfa'ni*, İnebey Ktp. HO718.

el-MA'SARANÎ Muhammed Ahmed, *el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabiyyi'l-Matbu'*, 4 cilt, Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye (el-Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-Ulûm) [ALECSO], 1996.

MAŞALI Mehmet Emin, "Sarakustî İsmail b. Halef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. 115.

_____, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Ankara: Otto Yayınları, 2016.

Mevsuatu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Üdebâ el-Arab ve'l-Müslimîn, 23 cilt, Beyrut: Dâru'l-Cil, 2004.

MOLLAİBRAHİMOĞLU Süleyman, *Yazma Eserler Terminolojisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

MOLLA GÜRÂNÎ, Şemseddin Ahmed b. İsmâil, *Keşfü'l-Esrâr an Kıraati'l-Eimmeti'l-Ahyâr*, İnebey Ktp, HC18.

_____, *el-Abkarî fi Havâşi'l-Ca'berî*, İnebey Kütüphanesi, HC13/1.

MUHAMMED b. Ali b. Musa, *Ta'likatü't-Takrîb bi Fehmi'l Mücevvîd el-Lebîb*, İnebey Ktp, UC240/3.

NÜVEYHİZ Âdil, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hazır*, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafiyye, 1986.

OKIÇ M. Tayyib, *Kur'ân-ı Kerim'in üslub ve Kıraati*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.

ÖGE Ali, "er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, sy. 32 (2011).

ÖZCAN Tahsin, "*Saçaklızade Mehmed Efendi*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, s. 368-370.

ÖZEL Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 3. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

_____, "İbnü'l-Fasîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s. 43.

_____, Cengiz Kallek, "*Zekerîyya el-Ensârî*", (DİA) C. 44, s. 212-213.

_____, “*Ali El-Kari*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, s. 405.

ÖZKAN Halit, “*Yüsufefendizâde*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, s. 41.

PALUVÎ Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfan fî Vücuhi'l-Kur'an*, İnebey Ktp., UC254.

RESANÎ İzzeddin Abdürrezzak b. Rızkullah el-Hanbelî, *Rumûzü'l-künûz fî tefsîri kitâbi'l-azîz*, 9 cilt, Mekke: Mektebetü'l-Esedi, 2008.

er-RÛMÎ Alâaddîn, *el-Muhtasâr mimmâ Ravâhü'ş-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân*, İnebey Ktp., HC14.

SAÇAKLIZÂDE Mehmed b. Ebubekir Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill mine't-Tecvid*, Amman: Dâru Ammar, 2001.

es-SAFEDÎ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfî bi'l-Vefyât*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 2004.

es-SALÎH Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1988.

es-SARAKUSTÎ Ebü Tahir İsmail b Halef b Saîd, *el-Unvân fî'l-Kıraati's-Seb'a*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.

_____, *el-Unvân fî'l-Kirâati's-Seb'a*, İnebey Ktp., GE3923

SARI Mehmet Ali, “İbnü'l-Kâsîh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 21, s.012,103.

es-SEHÂVÎ Ebu'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed, *el-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akîle*,

_____, *Hidâyetü'l-Mürtâb ve Gâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb*, İnebey Ktp., GE4555/6.

es-SEHÂVÎ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *ed-Dav'ü'l-Lâmi li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, 12 cilt, Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, t.y.

es-SEKSEKÎ Abdülvehhab b. Abdurrahman el-Yemeni Büreyhî, *Tabakâtu Sulehâi'l-Yemen = Tarihü'l-Büreyhî*, San'a: Merkezü'd-Dirâsat ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, 1983.

SERKİS Yûsuf b İlyân b Mûsâ Serkis Dımaşki, *Mu'cemü'l-Matbûati'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, 2 cilt, Kahire: Matbaatu Serkis, 1928.

SERT Durmuş, “Alemüddin Ebu'l-Hasen es-Sehavî: Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, sy. 5 (1994), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125743>

_____, “Şatibi'nin Hayatı Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 1 (1985), <http://dergipark.gov.tr/neuifd/210791>

es-SUYÛTÎ Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1317.

_____, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Tarihi Mısr ve'l-Kâhire*, Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967.

_____, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Beyrut: Dârü'l-Buhusi'l-İlmiyye, 1983.

_____, *Bugyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nühât*, Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1326.

SÛBKÎ Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b Ali b Abdilkâfi, *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Kâhire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1964.

SÛREYYA Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, 5 cilt, ed. Nuri Akbayan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

ŞA'BAN Efendi, *Kavâid-i Tecvîd (Tevvîdü'l-Kur'ân)*, İnebey Ktp., UC239/2.

eş-ŞÂTİBÎ Ebû Muhammed Ebü'l-Kasım Kasım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî, *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsid*, İnebey Ktp., GE4556.

eş-ŞEHREZÛRÎ Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasen b. Ahmed, *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kirâati'l-Aşri'l-Bevâhir*, İnebey Ktp., HO719.

_____, *el-Misbahü'z-Zâhir fî'l-Kirâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, thk. Osman Gazal, 3 cilt, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2007.

ŞİMŞEK Halil İbrahim “*Mehmed Emin Tokadî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s. 28, s. 467-468.

ŞU'LE Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hırzi'l-Emânî*, İnebey Ktp., HO729.

TAŞKÖPRÜZADE Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi Taşkoprüzade Ahmed, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985.

_____, *Miftahü's-Saade ve Misbahü's-Siyade fî Mevzuati'l-Ulum*, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, 1968.

TEKİNDAĞ M. C. Şehabeddin, *Berkuk devrinde Memluk Sultanlığı : (XIV. yüzyıl Mısır tarihine dair araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1961.

TOPAL Şevket, “*Şürünbülali*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 39, s. 274-276.

TÛRKER Ömer, “*Siraceddin Neşşâr*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, s. 24-25.

el-UKBERÎ Ebu'l-Bekâ, *et-Tibyân fi I'râbi'l-Kur'ân*, İnebey Ktp., HO121.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi : Kuruluştan İstanbul'un Fethine Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947.

ÜNAL Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2005.

YAŞAROĞLU M. Kamil, "Molla Gürânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, s. 249.

YAVUZ Yusuf Şevkî, "Taşkoprizâde Ahmed Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 40, s. 151.

YAYLA Mustafa, "Hâdimî, Ebû Saîd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 15, İstanbul, 1997, s. 24-25.

el-YEMENÎ Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî, *ed-Dürre fi Beyân Kıraat es-Selâse*, İnebey Ktp., HO738.

YERİNDE Adem, "Muhammed Şu'le", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, s.577-578.

YILDIZ Sakıp, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve tefsiri*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, t.y.

YÛSUFEFENDİZÂDE Abdullah bin Muhammed, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*, İnebey Ktp., OR110/2.

YÜKSEL Ali Osman, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, 3. bs., M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016.

YÜKSEL Emrullah, "Mehmet Birgivi (929-981/1523-1573)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, sy. 2 (1977), ss. 175-85.

YÜNİNÎ Ebû'l-Feth Kutbüddin Musa B. Muhammed B. Abdullah, *Zeylu Mir'ati'z-Zaman*, 4 cilt, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

ZEHEBÎ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-Âsâr*, thk, Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnaût ve Sâlih Mehdî Abbas, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

_____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 23 cilt, 3. bs., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

_____, *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm : h. 641-650*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1998.

_____, *Tezkiretü'l-Huffâz*, nşr., Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956.

ez-ZERKEŞÎ Bedreddin Muhammed b Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

Ez-ZİRİKLİ Hayreddin, *el-A'lâm : Kâmusu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dâr'ul-İlmi li'i-Melâyîn, 10 cilt, 2002.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mustafa CAN
Tez Adı	<i>Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler</i>
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	Tefsir
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Remzi KAYA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 06.08.2018

İmza:

